

T.C. FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEDENİYETİ KURTARMA DÜŞÜNÇESİNDE BİLİM KURGU
VE TEORİ:**

HERBERT GEORGE WELLS

ÖZGE ÖZÇELİK

120401007

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. NAGİHAN HALİLOĞLU

İSTANBUL 2014

T.C. FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEDENİYETİ KURTARMA DÜŞÜNCESİNDE BİLİM KURGU
VE TEORİ:
HERBERT GEORGE WELLS

ÖZGE ÖZÇELİK

120401007

Enstitü Anabilim Dalı : Medeniyet Araştırmaları

Enstitü Bilim Dalı : Medeniyet Araştırmaları

Bu tez 03/ 06/ 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Nagihan Haliloğlu

Jüri Başkanı (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Emine Tonta Ak

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Samsakçı

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazımında bilimsel ahlâk kurallarının gözetildiğini, başkalarının eserlerinden yararlanırken bilimsel normlara uygun olarak kaynak gösteriminin yapıldığını, kullanılan veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışmasına ait olarak sunulmadığını beyan ederim.

ÖZGE ÖZÇELİK

ÖZET

Bu çalışmada Herbert George Wells'in *Medeniyeti Kurtarma:İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı teorik eserindeki *medeniyeti kurtarma projesi* incelenmiştir. Bununla birlikte, yazarın daha önceki yıllarda kaleme aldığı bilim kurgu türündeki romanlarından *Zaman Makinesi*, *Görünmez Adam* ve *Dünyaların Savaşı*'nda projeyle paralellik gösteren medeniyeti kurtarma mesajları analiz edilmiştir. Yazarın teorik ve kurgusal eserlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle; medeniyetin kurtulması için gereken unsurlar tasnif edilmiş, yazarın medeniyet tanımlamaları incelenmiş ve medeniyetin bilim kurgu ile ilişkilendirilişi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Bilim Kurgu, Herbert George Wells, Medeniyeti Kurtarma

ABSTRACT

This study aims to examine Herbert George Wells' project of saving civilization in his theoretical work, *The Salvaging of Civilisation: A Probable Future of Mankind*. Besides, three science fiction novels of the author written within previous years are also analyzed to look for similar messages about salvaging the civilization. Through comparative analysis between theoretical and fictive works of the author, all required components to salvage a civilization are classified, author's definitions of the civilization are studied, and the correlation between science fiction and civilizational studies is handled.

Keywords: Civilization, Science Fiction, Herbert George Wells, The Salvaging of Civilization

ÖNSÖZ

İlk çağlardan modern zamanlara dek süren asırlar boyunca bilim, medeniyetlerin şekillenmesindeki esas faktörlerden biri olmuştur. Medeniyet ve bilimin yüzyıllar boyu süregelen etkileşimi yalnızca teorik bağlamda değil; kurgusal yapıtlar üzerinden de tartışılır. Bu yönde bir etkileşimi inceleme yöntemlerinden biri edebi analizlerdir. Bir yazın türü olan bilim kurguda medeniyeti incelemek ise yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda bir araştırma yapmanın en ideal yollarındandır.

Herbert George Wells bilim kurgu eserlerinde medeniyeti işlemiş, ayrıca hem kurgusal hem de teorik çalışmalarında bilim ile medeniyet arasında ustaca bir ilişkilendirme tasarlamıştır. Bu sebeple bu çalışmada eserleri incelenecek olan yazardır.

Bilim kurgu alt türlerinden olan sosyal bilim kurgunun (soft sci-fi) önde gelen yazarlarından H. G. Wells; Sanayi Devrimi, Sosyalizmin gelişimi ve I. – II. Dünya Savaşları gibi insanlığın seyrini değiştirecek önemli olayların etkilerinin en yoğun olarak hissedildiği 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasında yaşamıştır. Ve tüm bu önemli olayları bilim kurgu türündeki eserlerinde ustalıkla işlemiş olması açısından hem döneminin hem de bilim kurgunun önde gelen yazarlarından biri olmuştur. Üstelik H.G. Wells yalnızca bilim kurgu türünde eserler üretmekle kalmamış; aynı zamanda politika, tarih ve felsefe alanlarında da kurgusal olmayan teorik ve bilimsel eserler kaleme almıştır.

Bu çalışmada öncelikle, H.G. Wells' in kurgusal olmayan metinlerinden *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* (1921) adlı politik ve felsefi eseri incelenecektir. Yazarın bu eserinin incelenmesiyle kendisinin medeniyet kavramıyla ilgili fikirleri elde edilmiş olacak; sonrasında bu fikirlerinin daha önceki yıllarda yazdığı bilim kurgu türündeki *Zaman Makinesi* (1895), *Görünmez Adam* (1897) ve *Dünyalar Savaşı* (1898) adlı üç romanındaki medeniyet betimlemeleriyle olan ilişkisine bakılacaktır. Kurgusal ve rasyonel olan arasında bu yönde karşılaştırmalı bir analiz yapılmış olması bu çalışmayı farklı kılacaktır.

Bu incelemelerle; H.G. Wells'in tasvir ettiği medeniyeti ve unsurlarını görmek, yazara göre ideal medeniyeti engelleyecek durumlardan ve düşmanlardan kurtulmanın Şartlarının neler olduğunu gözlemek ve teorik çalışmasında medeniyeti kurtarmaya dair verdiği mesajları yıllar önce bilim kurgu türündeki yukarıda sözü geçen üç romanında nasıl kurgulamış olduğunu incelemek mümkün olacaktır. Bu incelemelerin sonucunda ise "Medeniyet nasıl kurtulur?" literatüründe H.G. Wells'in hangi noktada durmuş olduğu görülecektir.

Bu alışma süresince, sahip olduğu deneyim ve bilgisi ışığında bana sunduğu tavsiyelerin ve yardımların yanı sıra, yüksek lisans eğitimim boyunca gösterdiği her türlü ihtimamından ve sabrından ötürü değerli hocam ve de tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nagihan Haliloğlu'na minnettarım. Çalışmamda emeği geçen diğer tüm hocalarıma, maddi ve manevi yanımızda olan tüm Medit ekibine ve beni der daim destekleyen dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca; koşulsuz olarak her zaman yanımda olan biricik aileme tüm kalbimle teşekkür ederim. Son olarak; Gabriel's Oboe parçasını icra eden Faroe Adaları Filarmoni Orkestrası'na bana çalışmam boyunca ihtiyaç duyduğum teskin edici ve ritmik motivasyonu sağladıkları için Őükranlarımı sunarım.

Özge ÖZÇELİK

İstanbul, 2014

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
MEDENİYET	1
BİLİM KURGU	4
BİLİM KURGU VE MEDENİYET İLİŞKİSİ.....	6
HERBERT GEORGE WELLS'İN MEDENİYETİ İŞLEYİŞİ	9
BİRİNCİ BÖLÜM: MEDENİYETİ KURTARMA TEORİSİ	11
1.1. MEDENİYETİ KURTARMANIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI	11
1.2. <i>BATI'NIN ÇÖKÜŞÜ</i> VE YENİDEN TANIMLANAN MEDENİYET	13
İKİNCİ BÖLÜM: HERBERT GEORGE WELLS'İN MEDENİYETİ KURTARMA PROJESİ	16
2.1. ÇÖKMEK ÜZERE OLAN <i>BATI MEDENİYETİ</i>	18
2.2. BATI MEDENİYETİ YERİNE YENİ <i>AVRUPA MEDENİYETİ</i>	21
2.3. MEDENİYETİ KURTARACAK OLAN <i>DÜNYA DEVLETİ</i>	24
2.3.1. <i>İlerlemecilik ve Toplum</i>	25
2.3.2. <i>İlerlemecilik ve Ahlaki Değerler</i>	27
2.3.3. <i>İlerlemecilik ve Bilim-Teknoloji</i>	29
2.3.4. <i>İlerlemecilik ve Eğitim</i>	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEDENİYETİ KURTARACAK DÖRT UNSURUN ROMANLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	33
3.1. DÜNYA DEVLETİ TEORİSİNİ YAPILANDIRAN SOSYALİST ARKA PLAN: TOPLUMCULUK	33
3.1.1. <i>Toplumsal ve Sınıfsal Çatışmaların Medeniyeti Duraklatışı: Zaman Makinesi</i>	35
3.1.2. <i>Toplumdan Soyutlanmanın Zararları ve Kimlik Bunalımı: Görünmez Adam</i>	40
3.1.3. <i>Toplumsal Birliğin Önemi ve Hegemonya ile Ötekileştirmenin Kritiği: Dünyaların Savaşı</i> 45	
3.2. DÜNYA MEDENİYETİ TEORİSİNDEKİ AHLAKİ ŞARTLANDIRMALAR VE ELEŞTİRİLER: ETİĞİN EVRİMİ	51
3.2.1. <i>Ahlaki Koşullanmada Rehabetin ve Rekabetin Rolü: Zaman Makinesi</i>	53
3.2.2. <i>Modern Bireyin Ahlaki Düşüşü: Görünmez Adam</i>	56

3.2.3. Ahlaki Değerlerle Savaşın İlişkisi: Dünyaların Savaşı.....	60
3.3. DÜNYA DEVLETİ TEORİSİNDE BİLİM VE GEN TEKNOLOJİSİ	64
3.3.1. Zamanda Yolculuk , Öjenik ve Evrim Teorileri: Zaman Makinesi	67
3.3.2. Bilimin Kutsanması ve Medeniyete Etkisi: Görünmez Adam.....	70
3.3.3. Erin ‘Güçlünün Egemenliği’ne Bakışı ve Marslıların Doğal Seleksiyonu: Dünyaların Savaşı	74
3.4. DÜNYA MEDENİYETİNDE EĞİTİM VE AKIL	79
3.4.1. Toplumun Akıl Yürütme ve Eğitime Bakışı: Zaman Makinesi	80
3.4.2. Eğitim, Liderlik ve İtaat: Görünmez Adam.....	83
3.4.3. Özgür İrade-Sorgulama, Kadercilik- Kabullenme: Dünyaların Savaşı.....	86
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser
bkz. :	Bakınız
c. :	Cilt
rn. :	Örneğin
s. :	Sayfa
ev. :	Çeviren
vb. :	Ve benzeri

GİRİŞ

Medeniyet

“Medeniyet sözcüğünü, düz bir çizgiyi, bir üçgeni veya kimyasal bir elementi tanımlarmış gibi, basit ve kesin bir biçimde tanımlayabilmek güzel olurdu. Ne yazık ki sosyal bilimlerin sözcük dağarcığı bu gibi tanımlara çok nadir izin verir.”¹

Medeniyet denildiğinde kelime anlamı itibariyle her ne kadar zihinde belli sınırlar çiziliyormuş gibi görünse de medeniyetin mutlak bir tanımı yoktur. Medeniyetin tanımı, içinde bulunduğu zamansal ve mekansal şartlardan ve de bu şartların ürettiği kültürel, dini, ekonomik ve politik bakış açılarından etkilenir. Dolayısıyla medeniyetin kelime anlamı tıpkı medeniyetlerin kendisi gibi zaman içinde değişikliklere uğramıştır. Örneğin; Arapça kökenli ‘medeni’ kelimesi sözlük anlamıyla “Kentlileşmiş, kırsallıktan kurtulmuş, uygar”² şeklinde tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda medeniyet, Arap kültürü etkisiyle bedevilikten “şehirde yaşama”ya geçişe bağlanmış ve böylece *civility* kavramına denk getirilmiştir. Bugünkü modern anlayışta ise medeniyet “geleneksel *civility* değil; modern, seküler bir kavram olan *civilization*”³ manasına gelmektedir. Medeniyetin kelime anlamındaki farklılık için daha detaylı bir tablo çizmek gerekirse; Freud’un 1930’da yayınladığı *Das Unbehagen in der Kultur* adlı eserinin İngilizce’ye *Civilization and Its Discontents* (Türkçe’ye ise *Uygarlığın Huzursuzluğu*) şeklinde çevrilmiş olması örneğine bakılabilir.⁴ Burada Almanca “der Kultur” kelimesinin zamanında İngilizce’deki “civilization” yani medeniyet kelimesi ile eşleştirilmesi söz konusudur. Halbuki bugün bu eşleşmeyi yapmak hem kültür hem de medeniyet kavramlarının anlamlarındaki farklılıklardan ötürü pek de olası değildir. Yine bu yönde bir nüans medeniyetin tanımlanmasında zaman, mekan ve perspektifin etkilerini gösterir.

¹ Fernand Braudel, *A History of Civilizations*, çev., Richard Mayne (New York: Penguin, 1995), 1.

² Türkçe Sözlük, (10. Baskı) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s.1360.

³ Bedri Gencer, “Medenileşmeden Küreselleşmeye Modernleşmenin Akıbeti”, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl:16, Sayı: 186/187/188 (2012): 127.

⁴ Fırat Caner, “Girne Amerikan Üniversitesi Journal of Social and Applied Science” 2(4), (2007): 74-81.

Zaman, mekan ve perspektif etkileri medeniyet hususunda yalnızca etimolojik farklılıklarının doğmasına yol açmakla kalmamıştır. Bu etkilerin sonuçları aynı zamanda medeniyetin içeriği ile ilgili farklı fikirlerin de üretilmesine neden olmuştur. Örneğin; kimileri dünyada tek bir “merkezi medeniyet”⁵ anlayışını savunmaya yönelmişken, başkaları medeniyetlerin çatışmasından⁶ ya da ittifakından⁷ söz etmiş yahut etmektedirler.

Medeniyeti anlatmanın başka bir yolu da medeniyetin oturtulduğu zeminin odak olarak alınmasıdır. Yani medeniyet hangi perspektife oturtulursa ona göre bir işlev kazanır. Mesela; Sigmund Freud “Karşısındakine taş yerine laf atmaya başlayan ilk insan medeniyetin kurucusu olmuştur.”⁸ diyerek medeniyeti *humanity* yani insanlığın gelişimine bağlayarak onu tek zemine oturtur. Cezayirli düşünür Malik Bin Nebi ise medeniyeti, din odaklı bir bakışla değerlendirerek medeniyetlerden söz ederken kimi zaman İslam Medeniyeti ve Hristiyan Medeniyeti⁹ gibi ifadeler kullanır. Yahut benzer şekilde İngiliz tarihçi ve kuramcı Arnold J. Toynbee, medeniyeti coğrafi ve siyasi perspektiflerle ‘26 medeniyet’¹⁰ şeklinde bir sınıflandırmayla tanımlar. Hatta Toynbee’nin medeniyetleri coğrafi ve siyasi bir perspektife göre tanımlamasının ötesinde, Fransız düşünür Fernand Braudel ise perspektiflerin alternatifini çoğaltmış ve dolayısıyla medeniyet tanımlamalarını fazlalaştırmıştır. *Medeniyetler Tarihi*’nin yazarı Braudel’e göre, medeniyet dört ayrı temelde varlık bulur: Coğrafi alanlar olarak medeniyetler, toplumlar olarak medeniyetler, ekonomiler olarak medeniyetler, düşünce tarzları olarak medeniyetler.

⁵ David Wilkinson, “The Power Configuration Sequence of the Central World System, 1500–700 BCE,” *Journal of World Systems Research*, X, (2004): 655-720.

⁶ * Amerikalı siyaset bilimcisi Samuel Huntington’ın 1933 tarihli “Medeniyetler Çatışması” adlı tezi medeniyet kavramının yeniden akademik ve akademik olmayan çevrelerce tartışılmasına neden olmuştur. Ayrıca bu tezi savunanların çokluğu kadar bu teze karşı çıkanların fazlalığı da medeniyetler çatışması meselesinin önemini göstermektedir.

⁷ * **The United Nations Alliance of Civilizations (UNAOC)** yani **Medeniyetler İttifakı**, 2005 yılında gerçekleştirilmiş bir girişimdir. İspanya Başbakanı Luis Rodriguez Zapatero ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın başlattığı bu proje, Birleşmiş Milletler’in de desteğiyle 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Özellikle Batı ve İslam dünyası arasında yıllardır süre gelen anlaşmazlıkların giderilmesi üzerine yoğunlaşan bu proje, medeniyetlerin çatışmaktan ziyade ittifak etmesi gerektiğini amaç edinen bir yapıya sahiptir.

⁸ Sigmund Freud, **Moses and Monotheism**, 1938.

⁹ Malek Bennabi, *Islam in History and Society* (Berita: Kuala Lumpur, 1987).

¹⁰ Arnold J. Toynbee, **A Study of History**, 1961.

Tüm bu ve benzeri tanımsal ve işlevsel farklılıklar, bir medeniyetin tıpkı kendi oluşumu için evrelere ihtiyaç duyması gibi tanımının da bu ihtiyaçlar doğrultusunda tarih içinde, dünyanın farklı yerlerinde ve kültürlerinde benzer evrelerden geçmiş, bu evrelerce şekillenmiş ve anlamlandırılmış olduğunu göstermektedir. Plato'nun ideal 'devlet' tanımlamalarında (M.Ö. 5. yy); İtalyan yazar, şair ve filozof Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* (1602) betimlemelerinde; İngiliz yazar, devlet adamı, filozof Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'inde (1624); İslam filozofu ve bilim adamı Farabi'nin *Medinetü-l Fazıla*'sında; İngiliz yazar ve devlet adamı Thomas More'un *Ütopya*'sında (1516); bir başka İngiliz yazar Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sında (1932); John Locke, Thomas Hobbes ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin insan, toplum ve medeniyet yaklaşımlarında... ve daha bir çok eserde "Medeniyet nedir?" sorusuna dolaylı cevaplar bulunabilmekte, tüm bu çeşitli cevaplar da medeniyetin asırlardır ne denli çok yönlü ve geniş bir açığa oturtulduğunu göstermektedir. Hatta bu açı öylesine geniştir ki yazın ve düşünce tarihinde medeniyetin ne olduğu konusunda fikir belirtmeyen bir esere rastlamak oldukça zordur.

Bu çalışmada önemli olan medeniyet tanımı ise bilim kurgunun liderlerinden Herbert George Wells'in yapmış olduğu Batı Medeniyeti, Avrupa Medeniyeti ve Dünya Medeniyeti (Devleti) şeklindeki üç ayrı tanımdır. H.G. Wells'in temellendirdiği medeniyeti anlamak için öncelikle bilim kurguyu anlamak, sonrasında bu türde medeniyetin konumlandırılışını betimlemek ve en son Wells'in kendine özgü bir konumlandırmayı nasıl yaptığını incelemek gerekir.

Bilim Kurgu

Bilim Kurgu; hayal-gerçek, benlik-ötekilik, birey-toplum, dünya-uzay, ezel-ebed, varlık-yokluk gibi bir çok zıt kutubu kimi zaman yaklaştırıp kimi zaman uzaklaştırarak okuyucuya ufuk kazandıran önemli bir edebi türdür. Bu türde bilim, kurgunun sergilenmesi süresince başvuru en mühim dayanaktır; ancak bu durum dahi kendi içinde bir zıtlık oluşturur; çünkü kurgunun sonsuz hayal gücünden beslenmesi esnasında bilim her daim determinist bir fonksiyona sahiptir. Böylece hayal ile rasyonellik çoğunlukla iç içedir.

Kimilerine göre bilim kurguyu fantastik edebiyattan ayıran özellikler yer yer bulanıklaşır; fakat bilim kurgunun en büyük farklılığı, bu türde bilimin esas alınıp bilimsel öğeler etrafında bir kurgu oluşturulmasıdır. Hatta çoğu bilim kurgu yazarı bilim adamıdır ve zaman zaman bir takıntı olarak dahi bilimi kurgulamışlardır. Ayrıca, bir edebi tür olmadan önce bilim kurgu türündeki eserlere ilk olarak *bilimsel romanslar*¹¹ denilmiştir. Bu romanslar bilimi kullanarak yazılan ancak daha çok toplumsal mesajları bilimsel öğelerin önünde tutan bir türdür. Yani bilim çok fazla önde değildir. Zamanında bilim kurgunun ilk filizleri sayılabilecek bu eserler, sonrasında bilim kurgu türü ortaya çıkınca kabuk değiştirmişlerdir. Ve son zamanlarda bilimsel romans tanımı anlam değişikliğine uğramış; artık bilim kurgudaki kült eserlerin kasıtlı olarak anakronik biçimde yazılmış ve pastiş olmuş - yani hiciv yoluyla taklit edilmiş- haline bilimsel romanslar denmeye başlanmıştır.

Bilimi mutlak olarak önde tutan bilim kurgu türü, mekan seçimi olarak çoğunlukla temel birkaç esasa dayanır: Uzay, bilinmeyen evrenler, zaman yolculuğunun dayandırıldığı mekansal değişimler, sonsuzlukta asılı duran gezegenler, tarihte var olan mekanların gelecekle bağlantıya geçtiği noktalar... Zaman hususunda ise bilim kurgu çoğunlukla milyonlarca yıl ileriye-geriyi hedef alır, alternatif zaman çizgilerine geçişler yapar, çağlar arası bağlanma-kopma etrafında döner, böylece zaman kavramı adeta mistik bir güç haline gelir. Zihin okuma, telekinazi, ışınlanma

¹¹ Before Science Fiction: Romances of Science and Scientific Romances. ulaşım tarihi: Nisan 28, 2014 <http://io9.com/5870883/science-fiction-before-science-fiction-romances-of-science-and-scientific-romances>

gibi pek çok özelliğe sahip olan bilim kurgu karakterleri insanların yanı sıra genellikle robotlar, uzaylılar, siberetik organizmalar (cyborg), androidler ve mutantlardır.

Bu denli geniş spektruma yayılmış bir tür olan bilim kurgu, hem zaman ve mekan hem de karakterler ve semboller aracılığıyla pek çok farklı dünyalar¹² oluşturur. Ancak tüm bu form ve içerik odaklı tanımlamanın ötesinde, bilim kurgunun da (her ne kadar kimi yazarlarca bilim ve teknik takıntısıyla yazılıyor dahi olsa da) elbette ki diğer edebi türler gibi yüklenebildiği misyonları vardır. Bu misyonları net bir şekilde tanımlayanlardan biri, bilim kurgu ve fantastik edebiyat türünde bir çok çalışması olan ve bu çalışmalarını neticesinde kendisinden “bilim kurgu tarihinin tamamlayıcı bir parçası”¹³ diye söz edilen John Frederick Clute’tur. Bilim Kurgu Ansiklopedi’sinin editörlerinden Clute,

“Bilim kurgu bize hiçbir suretle ne zaman başka gezegenlere ulaşabileceğimizi, ya da yeni teknolojiler geliştirebileceğimizi, yahut uzaylılarla tanışabileceğimizi söylemeyi amaçlamaz. Bilim kurgu bizim tüm bu bahsedilen şeyleri neden yapmak isteyebileceğimiz ve bu isteklerin sonuçlarının hayatlarımızı ve gezegenimizi nasıl etkileyeceğini hususunda tahminlerde bulunur.”¹⁴

diyerek, bilim kurgunun teknoloji rehberi olmaktan öte oluşturduğu ihtimaller üzerinden insanlık-toplum-evren analizlerine ışık tutan bir misyonunun olduğunu ima eder. Dolayısıyla; bilim kurgu yalnızca olası başka dünyaları incelemekle kalmayıp aynı zamanda yaşadığımız dünyanın portresini de kurgular. Bu kurguyu da türünün yukarıda belirtilen forma ve içeriğe dayalı özelliklerini bir kıyafet gibi giyerek yapar. Böylece politik, sosyolojik, tarihi, humanistik, kültürel bir çok konuda okuyucusuna dünü, bugünü ve yarını yansıtır. Bilim kurgunun bu yöndeki misyonu tam da medeniyet çalışmalarının sorunsallarıyla örtüşmektedir. Amerikan

¹² Multiple world theories yani çoklu dünyalar teorisinin temel fikri şudur: Evren, kuantum düzeyinde ne zaman bir seçim yapmak durumunda kalırsa, kaç tane alternatif kuantum varsa o kadar parçaya bölünür. Bu bakış açısına göre, evren her an çok sayıda kuantum alternatifleriyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, her an çok sayıda evrene bölünerek, sonucunda aynı anda uzayı paylaşan neredeyse sonsuz sayıda evrenin farklılığından bahsedilir.

*Kaynak: Namık Kemal Pak, “ Kuantum Teorisi Işığında Paralel Evrenler Tartışması”, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı: 234, (2013), 10-19.

¹³ Matthew Davis ve John Clute, “Yakfests of the Emyrean, Strange Horizons” (Eylül 2006), <http://www.strangehorizons.com/2006/20060918/yakfests-a.shtml> (erişim 24.12.2013)

¹⁴ John Clute, *Science Fiction: The Illustrated Encyclopedia* (1995): 56

bilim kurgu edebiyatının önde gelen yazarlarından Ray Douglas Bradbury bu örtüşmeyi;

“Bilim kurgu dünya tarihinin en önemli edebi türüdür; çünkü bilim kurgu fikirlerin, dahası medeniyetimizin kendini var edişinin tarihidir. Bilim kurgu yaptığımız her şeyin merkezidir...”¹⁵

diyerek açıkca vurgulamıştır.

Bilim Kurgu ve Medeniyet İlişkisi

Bilim kurguda medeniyeti okumanın teknik olarak yerindeliğini görmenin en açık ve basit yollarından biri, edebi tür olarak bilim kurgunun tarihçesinin ilk yıllarına bakmaktır. Çünkü bilim kurgunun tarihçesi daha ilk yıllarından, türün iniş çıkışlarının ve evrilişinin tarihteki olaylara göre şekillenmesinin en yoğun olarak görüldüğü zamanlardır. Bu dönemler aynı zamanda bilim kurgunun medeniyetler tarihinden izleri de kaçınılmaz olarak taşıdığı ve yansıttığının kanıtlandığı dönemlerdir.

Kimi eleştirmenler bilim kurguyu yalnızca bir ya da iki asır öncesine (H.G. Wells ve Jules Verne’in¹⁶ dönemine) dayandırırken, kimileri fantastik ve bilimsel elementleri içeren antik eserlerde dahi bilim kurgunun var olduğunu öne sürmektedir. Örneğin; Fransız Bilim Kurgusu koleksiyoncusu ve uzmanı Pierre Versins, M.Ö. 2000 yılında yazılmış *Gilgamiş Destanı*’nı -kahramanın yeni medeniyetler aramak için çıktığı serüveninde mantığını hep önde tutarak ilerlermiş olmasından ötürü- rasyonel bir bakış açısıyla değerlendirerek (mantığı bilimin ilk unsuru sayarak) bilim kurgunun ilk örneklerinden biri olarak tanımlar.¹⁷ Benzer şekilde *2001: Bir Uzay*

¹⁵ Ray Bradbury, “Brown Daily Herald” (24 Mart 1995),

¹⁶ * Fransız şair ve yazar. Bilim kurgunun önde gelen isimlerinden olup, *Dünyanın Merkezine Yolculuk* (1864), *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* (1870) ve *Seksen Günde Devr-i Âlem* (1873) romanlarıyla bilinir. Genellikle romanlarında uzay, denizaltı gereçleri ve farklı hava taşıtları betimleyerek bilim kurgunun neredeyse en bilinen motiflerini kullanmıştır.

¹⁷David Seed, ed., *A Companion to Science Fiction*, (Miley: Blackwell, 2005), 27.

*Destanı*¹⁸ adlı eserin yazarı Arthur Clarke'a göre, bilim kurgunun kökenleri M.Ö. 8. yüzyılda yazılmış olan Odyssey destanına dayanır. Üstelik Clarke en bilinen romanı olan *2001: Bir Uzay Destanı*'ni bu fikri doğrultusunda isimlendirmiştir. Tarihçesi pek çok eleştirmen tarafından medeniyetler tarihi kadar eskiye dayandırılan bilim kurgu tıpkı medeniyet gibi tanımını zaman, mekan ve perspektif doğrultusunda kazanır.

Bu iki destanın yanısıra, bilim kurgunun köklerinin en çok arandığı eser, Thomas More'un 1516 yılında yazdığı politik ve kurgusal eseri *Ütopya*'dır. Aydınlanma Çağı'nın hümanist düşünürü More bu eserinde, kurgusal bir adadaki olaylar üzerinden çağdaş Avrupa toplumunun eleştirisini yaparak hem bilim kurgunun 'başka dünyalar' fikrini edinmesine hem de satirik tarzı benimsemesine vesile olacak ilk tohumları atmıştır.

Ancak, ister milattan önceki destanlara ister *Ütopya*'ya dayandırılınsın, bilim kurgunun ismini kazanıp tam anlamıyla bir edebi türe dönüşmesi ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bilim Kurgu Ansiklopedisi editörleri Peter Nicholls ve John Clute bu gerçeğin altını önemle çizerler:

“Gerçek bilim kurgu, bilimsel görüşün bilincinde olmayı gerektirir. Dünyaya bilimsel yolla bakmayı gerektiren kognitif bu yol ise 17. yüzyıla dek ortaya çıkmamış, 19. yüzyıldan önce de toplumun büyük kesimine yayılmamıştır. Bu yüzden, bilim kurgunun bir tür olarak 19. yüzyıldan önce de var olduğunu varsaymak anlamsızdır.”¹⁹

Bilimsel görüşün toplumca benimsendiği 19. yüzyıl, bilim kurgunun teknolojiden beslenerek filizlenmesini mümkün kılan bir çağdır. Ve bu çağ, özellikle Batı Medeniyeti'nin kabuk değiştirmesinin görüldüğü çağ olması bakımından bu çalışmada bilim kurgu ve medeniyeti bağlayıcı bir dönemdir. Çünkü 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı; I. ve II. Dünya Savaşları, Sosyalizmin zirveye yükselişi, Karl Marx'ın Komünist Manifesto'sunun (1848) sosyal ve politik açılara yeni yönler

¹⁸ Bknz. orijinali **2001: A Space Odyssey** olan, 1968 yılında Arthur C. Clarke tarafından yazılan ünlü bilim kurgu romanı. Bu eser, 1968 yılında Stanley Kubrick'in yönetmenliğinde sinemaya uyarlanarak bilim kurgunun başyapıtlarından biri olmuştur.

¹⁹ John Clute ve Peter Nicholls ed., *The Encyclopedia of Science Fiction*, (Londra: Orbit., 1993), 567-568.

kazandırması, Charles Darwin'in Evrim Teorisi'nin insanlığa, sosyolojiye ve bilime olan etkileri gibi tarihi olayların görüldüğü bir dönemdir. Tam da bu nedenle H.G. Wells'in 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında yukarıda adı geçen büyük olayların etkisi doğrultusunda daha çok Batı Medeniyeti ve bilimin seyri üzerinden kurguladığı eserleri seçilmiş ve bilim kurguda medeniyet tasvirlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yukarıda dile getirilen medeniyet ve bilim kurgu tanımlamalarından sonra söz edilmesi gereken en önemli nokta, bilim kurguda medeniyetin nasıl tanımlanmakta olduğudur. Elbette ki medeniyetin sahip olduğu unsurların kategorize edilmesinin (dil, ahlaki değerler, yasalar, kültürel öğeler...) tıpkı diğer edebi türler gibi bilim kurguda da yer alması kaçınılmazdır. Bilim kurgunun farklılığı, medeniyetin tanımının ve unsurlarının bilim kurgu türü içinde çoğunlukla kendine özgü ve de sıradışı bir biçimde sunuluyor olmasıdır. Bu sıradışılık; ütopyalar/distopyalar, dünya/uzay/bilinmeyen evrenler, insanlar/robotlar/farklı canlılar vb. bilim kurguya ait nitelikler yoluyla oluşturulurken, pek çok eser medeniyetlere ve insanlığa birer örnek portre niteliğinde yazılmışlardır.

Sıradışılığını yukarıda sözü geçen biçimsel özelliklerinden alan bilim kurgunun medeniyeti işlerkenki içeriği konusundaki en önemli yönü ise içeriğin çoğunlukla formun detaylarında gizlenmesidir. Yani form ön planda iken aslında içerik usulca işlenmiş, böylece kurgu bilimsel unsurların içine gizlenmiştir.

Herbert George Wells'in Medeniyeti İşleyişi

Bilim kurgunun formsal sıradışılığını ve de içerik yönünden geçmişi-anı-geleceği portreleyebilme meselesini bilim kurgunun önde gelen isimlerinden Avusturalyalı yazar Damien Francis Broderick post-modern bir açıdan dile getirir:

“Her özgün Bilim Kurgu öyküsü ya da romanı tarihsel, coğrafi ve toplumsal bir mega-metin yaratmayı dener, ancak daha sonra teknolojik yaratımlara odaklanır (detaylara iner) ve mega-metni²⁰ belirsiz bir halde bırakır.”²¹

Bu yöndeki tarihi, toplumsal ve coğrafi mega-metinleri H.G. Wells ise, neredeyse tüm romanlarında tasarlar ve bu tasarımlarını teknolojik unsurlarla donatır. Özellikle üç romanı *Zaman Makinesi* (1895), *Görünmez Adam* (1897) ve *Dünyalar Savaşı* (1898) bu yöndeki tasarımların en yoğun olduğu -ve bu çalışmada da incelenecek- eserleridir. Üstelik Wells mega metnini yalnızca bilim kurgu yoluyla değil; aynı zamanda teoriler içeren ve kurgusal olmayan pek çok eserinde de medeniyet etrafında tasarlar. Ancak H.G. Wells referans gösterdiği mega-metni tamamen belirsiz bırakmaz; aksine her yol tek bir fikre çıkar: Medeniyet tehlikededir.

Bu çalışmada incelenecek olan *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* (1921) adlı teorik eserinde Wells, I. Dünya Savaşı sonrası medeniyetin, insanlığın ve doğanın maruz kaldığı vahşet, gerileme, ve zarardan nasıl dönebileceği konusunda fikirler öne sürer. Sosyalizm savunucusu Wells, gerek T.H. Huxley'nin etik evrimini ve Darwin'in doğal seleksiyonunu rehber edinerek, gerek ise Karl Marx'ın sınıf çatışmaları tezini doğrulayıcı nitelikte saptamalar yaparak hem ideal

²⁰ * Mega-metin bilim kurguda metinler arasılığın daimi bir döngüde gittiğini ileri sürer. Yani her bilim kurgu eseri kendinden önceki eserlerden tarihi, coğrafi ve sosyolojik referanslar içerir. Ve böylece en başta sürekli referans gösterilen mega bir metin (anlayış) vardır. Hatta artık bu döngü öyle bir hal almıştır ki; çıkan her yeni eser yalnızca önceki eserleri değil aynı zamanda bilim kurgunun beraberinde getirdiği tüm evrenleri de referans alır. Dolayısıyla bu durum metinler arasılıktan çıkmış bir çeşit evrenler arasılığa (inter-universality) dönüşmüştür. Daha fazla bilgi için bakınız: http://www.sf-encyclopedia.com/entry/sf_megatext

²¹ Damien Broderick, *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction* (Londra & New York: Routledge, 2005), 57.

medeniyetin/insanlığın/doğanın tanımını, hem de bu tanıma engel oluşturabilecek durumların ortadan kaldırılmasının gerekçelerini ve şartlarını dile getirir.

Wells'in medeniyet üzerine epey düşünmüş olduğunun bir başka önemli örneği ise bir diğer ve belki de en önemli eseri *Kısa Bir Dünya Tarihi*'dir. Bu eserinde yazar, başta evrenin ve canlıların oluşumundan insanlığın türeyişine, ilkel çağdan 'Medeniyet Beşiği'ne geçiş süreçlerine, I. Dünya Savaşı'ndan Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna dek pek çok tarihi konuya yer vermiştir. Gerek *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı eseriyle medeniyetin geçmişi-geleceği ile ilgili yollar üretmesi, gerekse *Kısa Bir Dünya Tarihi* adlı çalışmasıyla dünya tarihini ustaca tasarlaması H.G. Wells'in medeniyetin doğuşu,gelişimi,ölümü ve bazen de kurtarıma ihtiyacı duyan gerileyişi üzerine epey düşünmüş ve de yazmış olduğunu gösterir. Tüm bunlar da bugün en çok bilinen bilim kurgu yazarlarından biri olan Wells'in medeniyete dair benzer mesajları kurgusal eserlerinde de yıllar öncesinden nasıl işlemiş olabileceğini aramanın yerinde bir çaba olduğunu doğrular. Yani Wells'in medeniyeti kurtarmak için sunduğu fikirler aslında yaklaşık yirmi yıl önce yazmış olduğu bilim kurgu romanlarındaki fikirleri ile paraleldir.

Medeniyetin tanımının zamana, mekana ve perspektife göre çok yönlü oluşu, bilim kurgunun sıradışılığının yanı sıra mesaj verebilme niteliği ve tarihçesi, bizi medeniyet tanımları ile bilim kurgunun ortak zeminini incelemeye teşvik eder. Ortak zemin ise özellikle Batı Medeniyeti'nin kabuk değiştirdiği bir dönem olan 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl arasında şekillenir.

Bu dönemde medeniyetin yeniden şekillenmesi çağrısına ön ayak olan isimlerden H.G. Wells'in *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı teorik eseri ile kurgusal olan *Zaman Makinesi*, *Görünmez Adam* ve *Dünyalar Savaşı* adlı üç romanının karşılaştırmalı incelenmesi ise medeniyet-bilim kurgu ilişkilendirmesine bir vaka çalışması olarak katkıda bulunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: MEDENİYETİ KURTARMA TEORİSİ

1.1. Medeniyeti Kurtarmanın Kavramsallaştırılması

Daha önce de belirtildiği üzere bir medeniyet; coğrafi, ekonomik, dini, toplumsal, kültürel, siyasi vb. birçok etken aracılığıyla zaman, mekan ve perspektif açılarından tanımlanır. Dolayısıyla bir medeniyetin varlığından söz edebilmek için odak olarak belirlenen bu gibi etkenlerin sürekliliği esastır. Yani, Fernand Braudel'in 'ekonomik olarak medeniyetler' şeklinde kategorize ettiği bir medeniyet, belirtilen ekonomik etkenlerin devamı ölçüsünde varlığını sürdürür. Ya da Arnold Toynbee'nin siyasi ve coğrafi odakla kategorizelendirdiği bir medeniyet, sahip olduğu siyasi ve coğrafi odakları koruduğu ölçüde hayatta kalabilir. Ibn-i Haldun'un da söylemiyle 'bir medeniyetin doğması, olgunlaşması, yaşlanması ve ölümü'²² belirli etkenler/kaideler üzerine kuruludur. Bundan da önemlisi; benzer şekilde bu medeniyetin yeniden hayata döndürülmesi, kaybettiği yahut kaybetmek üzere olduğu değerlerinin tekrardan canlandırılması veya yaşamını engelleyecek faktörlerin ortadan kaldırılması da yukarıda söz edilen etkenlere bağlıdır.

Medeniyetlerin hayata döndürülmesi -ya da Herbert George Wells'in deyişiyle "kurtarılması"²³- meselesi elbette ki medeniyetlerin varlığının tehlikede olduğunu düşünen tarihçiler, filozoflar, bilim adamları, sosyologlar, yazarlar ve akademisyenler tarafından asırlardır direkt ya da dolaylı olarak dile getirilir. Yani medeniyet(ler)in kurtarılması meselesi neredeyse medeniyet(ler)in tarihi kadar eski bir meseledir.

²² Mustafa Yıldız, "*İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı*", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (2010 Güz), erişim tarihi: 13 Ekim 2013, s.44

²³ * Wells, Medeniyeti Kurtarma Projesi'nin daha ikinci paragrafında açık bir şekilde "İçinde yaşadığımız medeniyet yıkılıyor, ve bence çok da hızlı bir şekilde yıkılıyor. Bu medeniyeti kurtarmak için bana göre çok acil ve büyük bir uğraş gerekiyor..." diyerek medeniyetin kurtuluşu söyleminin nedenini dile getirir.

Bu çalışmanın ‘Giriş’ bölümünde medeniyet üzerine asırlardır düşünülmekte olduğu vurgulanmış, farklı asırlardan bazı düşünürlerin ve yazarların eserleri de örnek olarak sunulmuştu. Plato, Campanella, Farabi, Hobbes, More, Rousseau, Locke, Bacon... gibi önemli isimlerin bazı yönleriyle medeniyeti ilgilendiren konular üzerine ürettikleri fikirler şüphesiz bir medeniyetin hayata döndürülmesi meselesini de yer yer kapsamaktadır. Ancak bu ve benzeri isimlerin asırlardır tartıştığı medeniyet meselesi daha çok “bireyin uygar olması” meselesidir. ‘Medeniyetin kurtarılması’ kavramının daha geniş çapta tartışıldığı dönem ise, savaşların yıkıcı gücünün medeniyetlere tehdit oluşturduğu 20. yüzyılın başlarıdır.

Özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı aralığında üretilen medeniyet kurtarma fikirlerinin en önemli ortak noktası da, bu fikirlerin hemen hemen hepsinin medeniyetin içinde bulunduğu felaketi yansıtarak dolaylı yoldan medeniyeti kurtarma çağrısı yapmış olmalarıdır. Yani, ilk etapta amaç medeniyetin içinde bulunduğu vahim durumu betimlemektir; böylece öncelikle medeniyetin tehlikede olduğu görülmeli, sonrasında ise tehlike arz eden durumlardan kurtulmanın yolları aranmalıdır.

Geleneksel anlamda bir zamanlar şehirde yaşama geçişle özdeşleştirilmiş olan ve *civility* kavramına denk gelen medeniyet kelimesi, 19. yüzyıl itibarı ile “Avrupa tarihinin serencamının ve zihniyetinin paradigmatik köklerinin resmi”²⁴ olarak zeminleştirilmiş, seküler ve modern bir açıyla yeniden tanımlanmış ve *civilization* kavramına eşdeğer görülmüştür. Aydınlanma’nın ideoloji, bilimin rehber ve Sanayi Devrimi’nin de temel araç olarak görüldüğü 20. yüzyılda I. ve II. Dünya Savaşları’nın patlak vermesi sonucunda ise tanımlanan modern ve seküler medeniyetin bu kez de tehlikede olduğu çağrısı yapılır. Yani medeniyeti kurtarma meselesi ilk olarak tam anlamıyla - medeniyeti yeniden yorumlamış olan- Batı’nın kendi medeniyetinin tehlikede olduğunu dile getirmesiyle başlar.

Medeniyetin tehlikede olduğunu ve bu tehlikeleri açıklayarak medeniyeti kurtarmanın gereğini öne süren dönemin en önemli isimleri ise; *The Protestant Ethic*

²⁴ Akif Emre, *Din ve Tarih Karşısında Medeniyet*, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Yıl:16 Sayı: 186/187/188, 2012, s.75.

and the Spirit of Capitalism (1905) adlı çalışmasıyla Max Weber, *The Decay and Restoration of Civilization* ve *Civilization and Ethics* (1923) adlı eseriyle Albert Schweitzer, 12 ciltlik *A Study of History* adlı eseriyle (1934-1961) Arnold Toynbee, *The End of History and the Last Man* (1992) ile Francis Fukuyama, ve *The Clash of Civilizations* (1996) adlı çalışmasıyla Samuel Huntington, ve *The Decline of The West* adlı eseriyle Batı imajının çöküşte olduğunu iddia ederek döneme farklı bir ses getiren Oswald Spengler'dır.

1.2. *Batı'nın Çöküşü ve Yeniden Tanımlanan Medeniyet*

Özellikle Wells'in üzerinde durduğu medeniyet kavramlarını ve medeniyetin kurtarılması için izlediği yolları resmetmesi bakımından önem arz eden *Batı'nın Çöküşü*²⁵ (1918) eserinin yazarı Alman filozof Oswald Spengler 1880-1936 yılları arasında yaşamış ve yaşadığı dönem itibariyle medeniyet çalışmaları bağlamında hatırı sayılır analizler üretmiştir. Bu eserinde Spengler genel olarak Batı medeniyetinin sonunu getiren faktörleri sıralarken 'Bir medeniyetin çöküş yaşamaması için nelerden kaçınması gerekir?' sorusuna dolaylı olarak cevaplar verir.

Spengler eserini *Batı'nın Çöküşü*²⁶ şeklinde isimlendirmekle aslında Batı tarafından yaratılmış olan medeniyet imajının çöküşünü ima eder. Çünkü o dönemde Batı'dan kastedilen 'medeniyetin kendisi'dir. Bu durum Alman filozofa göre bir hatadır. Çünkü asıl çöküşü medeniyet değil, "Medeniyet = Batı" imajı yaşamaktadır. Spengler'ın hem medeniyet kavramının kendisini hem de Batı'nın ürettiği medeniyet kavramını karşılaştırmalı incelerken, kendisinden "Binlerce yıllık büyük tarihler ve yüce uzak kültürler bu kutbun etrafında alçak gönüllülükle dönmeye

²⁵ Oswald Spengler, *The Decline Of The West, Vol. I-II, An Abridged Edition*, çev., C.Francis Atkinson, (New York: Oxford University Press, 1991)

²⁶ Oswald Spengler, *Batının Çöküşü I*, çev., Giovanni Scognamillo, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978).

zorlanıyorlar”²⁷ şeklinde bahsettiği Batı kutbu; kimilerince kültürün ve medeniyetin rol modelidir. Dolayısıyla *Batı'nın Çöküşü* adlı çalışmasında Spengler, medeniyetin çöküşünü değil kültürden medeniyete geçiş yapmış Batı'nın ve Batı hegemonyası fikrinin çöküşünü anlatır.

Wells'in yaptığı üç farklı medeniyet tanımlamalarından ilki olan Batı Medeniyeti tam da Spengler'in eleştirdiği tarzda bir Batı profili sunar. Çünkü Wells de Batı Medeniyeti kavramıyla bir nevi insanlara medeni olmanın usüllerini öğretir. Ancak Wells daha sonra özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında, Batı Medeniyeti kavramının siyasi arenada tek başına yeterli olmadığını düşünerek Avrupa Medeniyeti tanımına yönelecektir. Öyle ki zamanla Spengler'in eleştirdiği gibi Batı odaklı olmanın zararlarından bahseder hale bile gelir. Dolayısıyla Wells'in Avrupa Medeniyeti'nin temel motifi, Batı Medeniyeti'nden farklı olarak daha birleşimci ve Batı'yı saf dışı eden bir hal alır.

Spengler'a göre 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına denk gelen dönemde; Liberalizm, Nasyonalizm, Sosyalizm ve Faşizm gibi siyasi akımlar dünya çapında ses getirmiştir. Üstelik bu siyasî akımlar uğruna pek çok kanlı mücadeleler verilmiştir. Daha da önemlisi, yüzyıllar boyunca dünyayı, bilhassa “dünyanın merkezi” olarak nitelendirilen Avrupa'yı şekillendiren imparatorluklar bu dönemde birer birer yıkılmış; ardından modern ulus-devletler kurulmuş ve de bilimsel teoriler dini inançların yerine geçmiştir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri uluslararası siyasette öne çıkmaya başlamış; emperyalizm, ırkçılık, ideolojik Vandalizm olayları hat safhalara ulaşmış ve tüm bu unsurların sonucunda büyük savaşlar verilmiştir. Spengler şaşkıncu derecede ani bir biçimde gelişen tüm bu olay ve mücadelelerin Avrupa narsisizminden ötürü yaşandığını belirterek mutlak sonun yani Batı'nın çöküşünün yaklaştığını ileri sürer.²⁸ Tam da buna benzer nedenlerle 20. yüzyılın başında Wells medeniyet tanımını bir kez daha değiştirir ve Dünya Medeniyeti (Devleti) kavramına geçiş yapar.

²⁷ Oswald Spengler, *a.g.e.*, s. 29.

²⁸ Hasan Aksakal, *Oswald Spengler'in Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research) Cilt: 3 Sayı: 12, 2010.

Spengler analizlerinde Batı medeniyetinin çöküş nedenlerini sıralarken (siyasi akımların zıtlaşmaları, megapolis konforunun insanları üretkenlikten ve etkileşimden uzaklaştırması, ahlaki yozlaşma, bilimin ve tekniğin dine üstün gelişi ve kapitalizmin doğuşu²⁹ gibi) aslında diğer medeniyetlerin bu nedenleri kendileri için de birer uyarı olarak almaları gerektiğini vurgular. Ancak Wells bu noktada Spengler'dan farklı bir duruş sergiler. Çünkü kendisinin diğer medeniyetlerin varlığını tartışmak ve onları olası tehlikelere karşı uyarmak değil, aksine hepsini tek bir medeniyet altında birleştirmek gibi bir çabası vardır. Spengler'a göre, asırlardır gerek ahlak gerekse akıl felsefelerinin temel dayanağı olarak kabul edilen Batı medeniyeti şimdi kendi suyunda boğulmaktadır. Çünkü her zaman ileriye hedef edinen Batı, yanlış gittiği zamanlarda yine ileriye hedeflediğinden anı telafi etmesi mümkün olmamış, attığı her adımla hatalarını daha da ilerletmiştir. Bu noktadaysa Wells benzer şekilde medeniyetin ayakta kalması için ahlaki dayanaklarını yitirmemesi gerektiğini ve daimi ilerlemeci anlayışı benimsemesinin yanlış olduğunu savunur.

Sonuç olarak, Spengler'ın öne sürdüklerinden de anlaşıldığı gibi genel anlamda 'Medeniyetin kurtarılması' meselesi için küçük çaplı bir literatür taraması yapıldığında, "...'nin kurtarılması/hayata döndürülmesi/ büyüünün yeniden kazandırılması" vb. tamlamaların tamlayanının genelde Batı Medeniyeti olduğunu, bu medeniyetin neler yapması/yapmaması gerektiğinin sıralandığı görmek mümkün. Bu doğrultuda, Herbert George Wells de benzer şekilde medeniyeti kurtarma çağrısı yaparken 'zamanın ruhunu'³⁰ yansıtıcı nitelikte gerekçeler öne sürer. Kimi zaman Spengler gibi Batı'nın çöküşüne geçtiğini vurgulayarak, kimi zamansa Avrupa ve Dünya medeniyetleri gibi alternatif medeniyet tanımlamaları kullanarak medeniyetin kurtarılması için çözüm yolları arar.

²⁹ Oswald Spengler, *İnsan ve Teknik*, çev., Kamil Turan, (Ankara: Töre-Devlet Yayınevi, 1973), 91-101.

³⁰ * Orjinal adıyla *Zeitgeist* olarak bilinen bu kavram; etkili olduğu zamana/döneme belirli bir ruh kazandıran, o dönemin kültürüne şekil veren, entelektüel düşünce tarzını ifade eder. Kaynak: Eero Saarinen, *Shaping the Future* (Yale University Press, 2006), 15.

İKİNCİ BÖLÜM: Herbert George Wells'in Medeniyeti Kurtarma Projesi

Batı Medeniyeti'nden Avrupa Medeniyeti'ne,

Avrupa Medeniyeti'nden Dünya Devletine

Geçiş

H.G. Wells'e "Sizin için medeniyet ne ifade eder?" diye sorulsa muhtemelen 'ilerlemecilik' unsurunu kapsayıcı bir cevap verirdi. Üstelik fikir yazılarına ve romanlarına yalnızca göz gezdirildiğinde bile ilerlemeciliği politik felsefesinin temel unsuru olarak kabul ettiği kısa sürede fark edilebilirdi.

Önceki bölümlerde medeniyetin kimler için ne ifade ettiğinin genel olarak incelenmesinin ardından, H.G. Wells'in medeniyet anlayışının genel medeniyet literatüründe nereye konumlandırılacağı daha iyi anlaşılabilir. Çünkü artık; özellikle 'medeniyet- bilim kurgu- medeniyetin kurtarılması' üçgeninde Wells'in nerede durduğu çok daha somut bir düzlemde görülebilir.

Wells benimsediği *progressivism*³¹ yani ilerlemecilik anlayışıyla insanlığın ve hatta medeniyetin ayakta kalabileceğini savunur. Ona göre medeniyeti medeniyet yapan/ ayakta tutan/ çöküşünü engelleyen temel öge 'ilerlemeci' yönüdür. Ancak Wells için önemli olan, bu ilerlemeci yönün esas olarak dört alanda işlevsellik kazanmasıdır: Toplum, ahlaki değerler, bilim ve eğitim. Ayrıca bu dört alan -yani toplum, ahlaki değerler, bilim ve eğitim- daha sonraki bölümlerde Wells'in *Zaman Makinesi*, *Görünmez Adam* ve *Dünyalar Savaşı* adlı romanlarında medeniyeti incelerken üzerinde durulacak dört ana temadır.

Özellikle Aydınlanma Çağı boyunca Avrupa, dünyaya 'Toplumu yapılandırırken deneysel bilginin temellerinin güçlendirilmesi yoluyla toplumlar

³¹ * Bilim, teknoloji, ekonomi, sosyal örgütler, askeriye vb. bir çok alanda ilerlemeci bir anlayışla gelişim göstermenin insanlığı daha iyiye götüreceğini öne süren siyasi felsefe.
Kaynak: Robert Nisbet, *History of the Idea of Progress*. (New York: Basic Books, 1980), 4.

gelişim gösterirler, ve barbalıktan uygarlığa geçiş yaparlar'³² yönünde bir mesaj verir. Dolayısıyla deneysel bilginin (bir nevi bilimin) öncülüğündeki ilerlemecilik ve gelişim Aydınlanma sonrası dönemde medeni olmanın temel şartı oluverir.

Bu Aydınlanmacılık temelli görüşler Wells'in neredeyse yazıya döktüğü tüm fikirlerinde, kurguladığı tüm romanlarında, yaptığı tüm konuşmalarında mevcuttur. Fakat Wells'in farklılığı ilerlemeciliğin ancak doğru alanlarda uygulanırsa medenileşmeye götürebileceğini savunmasıdır. Çünkü ona göre eğer ilerlemecilik her alanda mutlak hedef alınırsa tam tersi bir sonuç doğar; yani gerileme, hatta çöküş yaşanır.

Bu çalışmada medeniyet konusunda temel referans kaynağı olarak kullanılacak *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* (1921) eserinin giriş kısmında Wells'in belirtmiş olduğu üzere ilerlemecilik her ne kadar Batı Medeniyeti'nin temel gücü olsa da son zamanlarda doğru alanlarda kullanılmadığından medeniyet sarsılmıştır:

“Birkaç jenerasyondur daha büyük mutluluklara, daha güçlü yapılara ulaşmak için yenilmez ve gerekli bir ilerlemenin varlığının gerekçeleri sunulmuş ve insan ilişkileri bu yöndeki düz bir mantıkla ilerlemişti; işte bu genel ileriye doğru hareket son zamanlarda şiddetli bir şekilde sarsıldı ve belki de topyekün al aşağı edildi.”³³

Bu saptamanın ardından Wells toplum, ahlaki değerler, bilim ve eğitim alanlarındaki ilerlemeciliği temel perspektif edinerek zamansal ve mekansal şartlara göre üç ayrı medeniyet tanımı yapar, ve uygarlığın devamının koşullarını dile getirir. Bu üç ayrı medeniyet:

- 1) Çökmek üzere olan Batı Medeniyeti
- 2) Batı Medeniyeti yerine yeni Avrupa Medeniyeti
- 3) Medeniyeti kurtaracak olan Dünya Devleti (Medeniyeti)

³² Harold Mah, *Enlightenment Phantasies: Cultural Identity in France and Germany, 1750-1914* (Cornell Üniversitesi, 2003), 157.

³³ Herbert George Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind* (Cassell and Company, 1921), 3. <http://www.munseys.com>
Not: Wells'in bu tez çalışmasında kullanılan fikir yazılarının çevirisi şahsıma aittir.

Bu üç medeniyet tanımlamasında da Wells'in duruşu maceracı, motivasyon ve vaat verici değil, entellektüel ve siyasi anlamda bilgilendiricidir. Wells, *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* eserindeki medeniyet tanımlamalarının hepsinde medeniyetin tehlikede olduğunu öne sürer ve bir nevi felaketten kaçınma çağrısı yapar. Genel olarak Wells'in medeniyet kavramını önce nasyonalizm temelinden internasyonalizm zeminine, en sonunda da kozmopolitanizm düzlemine taşıdığı görülür.

2.1. Çökmek üzere olan *Batı Medeniyeti*

Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği adlı çalışmasında da pek çok defa tanımladığı üzere, H. G. Wells'in kurtarılmaya muhtaç gördüğü medeniyet, esasında I. Dünya Savaşı sırasındaki Batı medeniyetidir. Yani bu medeniyet tanımlanırken esas alınan zaman 20. yüzyıl; mekan bilinen anlamıyla Batı; perspektif ise ilk olarak Beyaz Adam'cı bir perspektiftir.

Batı Medeniyeti'nin çöküşte olduğunu iddia etmesinin en önemli nedeni ise (tıpkı zamanının diğer düşünürleri gibi) elbette ki I. Dünya Savaşı'dır. Çalışmasına savaşın özellikle ahlaki değerler üzerindeki olumsuz etkilerini tartışmak ile başlayan Wells, bu savaşın etkilerini ilk olarak şu şekilde ifade eder:

“Yaşanılan tecrübelerin tarihe büyük ölçüde yön verdiği dönemlerden birindeyiz. Geniş çaplı ve trajik olaylar serisi, insanların memnun oldukları hayatlarını bozdu; niyetlerini değiştirdi ve insanlığın aklını zorladı.”³⁴

H.G. Wells ayrıca *Savaşı Bitirecek Savaş* (1914) adlı fikir yazısında da görüleceği üzere; aslında zamanında Belçika ve Lüksemburg'un I. Dünya Savaşı'na karşı tarafsızlıklarını bozmalarını sebep göstererek Britanya'nın

³⁴ H.G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s.3.

savaşa girmesini destekler.³⁵ Yani I. Dünya Savaşı'nın Batı Medeniyeti'nin sonunu hazırlayacak etkilerinin olabileceğini ilk başta tam olarak kestiremez. Hatta 1914 ve 1915 yıllarında savaşın nedenlerini kapsamlı olarak farklı teorik eserlerinde tanımlar ve savaşa dahil olmanın gerekçelerini bile kanıtlar. Bu savaşın nedenlerinin en önemlileri ise; özel silahlanma imalatı³⁶, gizli diplomasi³⁷, Avrupa hükümdarlık yönetiminin anti-demokratik sistemi³⁸, milliyetçilik ve milli tarih öğretileri³⁹dir.

Dolayısıyla bu sebepler esasında medeniyetin yıkılışına zemin hazırlayan nedenler olarak yorumlanabilir. Gerek silahlanma gerekse diplomasi doğrultusunda şekillenen bu sebepler yine ilerlemeciliğin hesabının yanlış yapılmasından kaynaklanmıştır. Çünkü her ne kadar Batı Medeniyeti'ni yıkıma sürükleyen etki görünürde I. Dünya Savaşı olsa da, bu savaş insanlık tarihindeki ilk savaş değildir.

Bu savaşın Batı Medeniyeti'ni yıkıma sürüklemesinin nedeni savaşın şartlarının önceki savaşlardan farklı olmasıdır: Wells'e göre savaş insan deneyiminde yeni bir durum değildir. Yeni olan şey o günün şartlarıyla tuhaf bir biçimde değişmiş ve abartılmış savaşa halidir. Her ne kadar savaş kazanılsa da buhar gücünün kullanımı, kimya ve metalurjinin savaşa dahil edilmesi, savaşan taraflar arasındaki mesafenin ulaşım araçları sayesinde azalması, en önemlisi de "Bilim" ile savaşın tekniklerinin geliştirilmesi ile bomba ve aşındırıcı maddelerin kullanımı sonucunda dünya tam bir felakete dönüşmüştür.⁴⁰ Buradaki sorun da yine bilim ve teknikteki ilerlemeciliğin tek bir düzlemde yanlış alanda kullanılmasıdır.

Yanlış hesaplarla girilen bu büyük savaş "korku, yıkımın getirdiği vahşet ve yetersizlik"⁴¹ sonucunda "uygarlık timsali" Batı Medeniyeti'ni

³⁵ Herbert George Wells, *The War That Will End War* (New York: Duffield, 1914), 9.

³⁶ H. G. Wells, *a.g.e.*, s. 13.

³⁷ Herbert George Wells, *The Peace of the World* (Londra: Daily Chronicle, 1915), 37.

³⁸ H.G. Wells, *The War That Will End War*, s. 51.

³⁹ Herbert George Wells, *Experiment in Autobiography: Discoveries and Conclusions of a Very Ordinary Brain* (since 1866) (New York: Macmillan, 1934), 571-572

⁴⁰ H.G. Wells, *a.g.e.* s.3-16.

⁴¹ Herbert George Wells, *The Salvaging of Civilisation* (Londra: Cassell and Company,1921), 3.

yıkıma uğratmıştır. Ancak her ne kadar Wells I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye destek verip savaş gerekçelerini pek çok kez tartışsa da tam olarak savaşın elle tutulur sebeplerini göstermez. Dolayısıyla savaş taktikleri, hesapları, gerekçeler daha çok Almanya ilerlemeciliğinin oluşturduğu tehdit üzerine yapılandırılmıştır.

Zamanında savaşa girmenin gerekçelerini, savaşın nedenlerini ve gidişatını gerek makalelerinde gerekse teorik kitaplarında tartışan Wells, bir iki yıl içinde bu kez savaşın felaket niteliğindeki muhtemel sonuçlarını ve bir daha meydana gelmemesi için yapılması gerekenleri tartışmaya başlar. Bunu yaparken kullandığı motifler ise toplum ve eğitimidir: Toplum bilinçlenmeli ve barış dolu bir dünya için eğitilmelidir.

Wells her ne kadar savaş esnasında ve sonrasında Batı Medeniyeti'nin yeniden şekillenmesi için fikirler üretmiş ya da barışın sağlanması için metodlar öne sürmüş olsa da, Batı Medeniyeti'nin geri dönülemez bir eşikte olduğunu pek çok kez ima eder. Bu nedenle; medeniyeti kurtarma yöntemi olarak Batı Medeniyeti'nin yeniden canlandırılması fikrini zamanla değiştirerek onun yerine Avrupa Medeniyeti kavramını kullanmaya başlar.

• Not: Wells'in I. Dünya Savaşı'ndaki duruşu için daha detaylı bilgi edinmek için bkz: John S. Partington, *Seeking Victory from the Jaws of Disaster: H.G. Wells and the Great War*. https://www.academia.edu/400341/Seeking_Victory_from_the_Jaws_of_Disaster_H._G._Wells_and_the_Great_War

2.2. Batı Medeniyeti yerine yeni Avrupa Medeniyeti

“Batı Medeniyeti” uzun zamandır kullanılan bir ifade iken, “Avrupa Medeniyeti” fikrinin kavramsallaştırılması gerekir.⁴²

Emile Durkheim & Marcel Mauss

Medeniyet olgusunun Batı bağlamında sürdürülemeyeceği sonucuna varan Wells, bu kez kalıp olarak Avrupa’yı kullanmaya başlar. Yani toplum, ahlaki değerler, bilim ve eğitim alanlarındaki ilerlemeci medeniyet, varlığını bu defa “Avrupa Medeniyeti” formunda sürdürecektir. Bu formun temellenmesi için Wells, I. Dünya Savaşı’nda birbirleriyle savaşan milletlerin bu savaşa son vermesi gerektiğini şart koşar. Savaşın sonuna doğruysa bu formu artık milletler arası barışı hedefleyen *Milletler Cemiyeti* kuruluşu üzerinde yapılandırır.

“Milletler arası barış” I. Dünya Savaşı sonrası üretilen bir konsept değildir. Immanuel Kant’ın 1795 yılındaki *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*⁴³ adlı çalışmasında betimlediği milletler arası barış tablosu da tıpkı Milletler Cemiyeti’nin resmedilişi gibidir. Immanuel Kant- sonrasında Milletler Cemiyeti’nin de benzer şekilde hedefleyeceği gibi- ebedi barışı milletler arası çatışmanın önlenmesi ve barışın teşvik edilmesine bağlar.⁴⁴ Yani savaşan milletler arasında barış sağlandığında ebedi barışa ulaşılacaktır.

⁴² Emile Durkheim ve Marcel Mauss, "Note on the Notion of Civilization", çev., Benjamin Nelson, (Social Research vol. 38, no. 4, 1971) , 804.

⁴³ Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*. 1795.

<https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kant/kant1.htm>

⁴⁴ Gunnar Skirbekk ve Nils Gilje, *History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century* (Routledge, 2001), 49.

Büyük Savaş sonrası kurulan *Milletler Cemiyeti* (1920) her ne kadar “dünya barışını sağlamak üzere tasarlanmış ilk uluslararası kuruluş”⁴⁵ şeklinde tanımlanmış olsa da esasında bu projeye yine “belirli milletlerin”⁴⁶ bir araya gelmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla Wells’in çökmek üzere olan Batı Medeniyeti’nden Avrupa Medeniyeti tanımlamalarına geçişi *Milletler Cemiyeti* projesinden ve bu projeye olan seçici yaklaşımlarından çıkarılabilir.

Wells daha Milletler Cemiyeti kurulmadan iki yıl önce 1918 yılındaki *Mommandum of War Aims* adlı çalışmasında Milletler Cemiyeti oluşumuna benzer bir fikir sunar. Bu fikre göre birbirleriyle savaşmış taraflar silahı bırakarak barış şartlarını tartışmalı ve hatta acilen yeni bir dünya düzeni kurmaya yönelmelidir.⁴⁷ Hatta Wells yine aynı yılda, *Dördüncü Yılda* adlı çalışmasıyla I. Dünya Savaşı’nın dördüncü yılında hala neden barışın sağlanamadığına dair eleştirilerde bulunur. Bu eleştirileri doğrultusunda ise hem savaş sonrası yeni politikalar izlenmesi gerektiğini tartışır hem de Milletler Cemiyeti’nin kuruluşuna dair planlar tasarlar.

Wells’in 1918’deki tasarısına göre; “demokratik sınırlar aracılığıyla” zamanında savaşmış olan milletler artık bir barış cemiyetine seçim yoluyla katılabilme hakkı elde edeceklerdir.⁴⁸ Yani Wells’in Milletler Cemiyeti fikri her ne kadar bir çok millete açık ve hoşgörülü gibi dursa da Wells cemiyete üye olma hususunda sabit çizgiler koymuş; askeri, sanayi ve ekonomik olarak güçlenme adına da belli başlı bazı milletlerin cemiyet temsilinde daha önde olması gerektiğini savunmuştur. Elbette ki “demokratik çizgilere” dayandırılmış bu barış projesini de belirli medeni Büyük Britanya, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan) Avrupa ülkeleri Amerika’nın kısmi rol modelliğinde gerçekleştirebilecektir.

⁴⁵ Tomuschat Christian, *The United Nations at Age Fifty: A Legal Perspective* (Martinus Nijhoff Publishers, 1995): 77.

⁴⁶ * İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya, Japonya, Avustralya, Çin, Brezilya, Kanada, Şili, Polonya, Peru, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Guatemala vb.

⁴⁷ H.G. Wells, “Memorandum of War Aims” [1918], *Experiment in Autobiography: Discovery and Conclusions of a Very Ordinary Brain (since 1866)* (New York: Macmillan, 1934), 600-01.

⁴⁸ H. G. Wells, *In the Fourth Year* (An Electronic Classics Series Publication, 1918), 17.

<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/hgwells/In-the-fourth-year.pdf>

1920’de kurulan *Milletler Cemiyeti* ise tıpkı Wells’in 1918-1919 yıllarında birçok kez belirttiği üzere yalnızca belirli ülkelerin katılımını uygun bulur ve savaştan zaferle ayrılan güçlerin dünya politikasını yeniden tasarlamak üzere toplandıkları bir kuruluş olma amacı güder. Başta Almanya, Rusya ve Türkiye’nin katılımına izin vermeyen Milletler Cemiyeti, her ne kadar Batı Medeniyeti’nin çöküşten kurtulmak adına Avrupa Medeniyeti çatısında birleşmesine olanak sağlasa da hedeflediği medeniyet inşasını tam olarak gerçekleştiremez.

Milletler Cemiyeti tasarısıyla Wells’in karşı çıktığı şey temel olarak emperyalizmdir. Üstelik bu emperyalizm yalnızca savaş yılları boyunca karşı durduğu Alman emperyalizmi değil, aynı zamanda Britanya ve Fransa emperyalizmidir.⁴⁹ Ancak Wells her ne kadar 1918’de savaşı ve emperyalizmi eleştirerek Milletler Cemiyeti’nin bu duruma çözüm olacağını düşünse de, yine çözüm önerisinde yalnızca belli medeni ülkelerin cemiyet altında toplanmasını önermesiyle bir nevi kendisiyle çelişir. Politik düşüncelerindeki dalgalanmalar ve kendiyi çelişmesi sonucunda Wells, 1920 ve sonrasında kendisinin de otobiyografisinde belirttiği gibi pek çok eleştiriye maruz kalır.⁵⁰

Zamanında Milletler Cemiyeti’ni planlayan Wells, kurulan cemiyeti ise ne savaşı ne de uluslararası anlaşmazlığı sonlandırıcı nitelikte bulur.⁵¹ 1919 yılında “Evrensel Barış” için Milletler Cemiyeti oluşturma fikriyle yapılan siyasi toplantıların başkanı olan Wells daha sonra bu toplantıda konuşulanların *Bir Milletler Cemiyeti Fikri* adıyla basıldığı eserinde görüleceği üzere aslında hedef olarak savaşı kökten bitirmeyi ve dünya birliğini benimser.⁵² Ancak Wells, 1920’de kurulan asıl Milletler Cemiyeti’nin gerek toplum ve ahlaki değerlerde gerekse bilim ve eğitimde

⁴⁹ H. G. Wells, *a.g.e.*, s.24-28.

⁵⁰ Herbert George Wells, *Experiment in Autobiography*, 1934, s. 556.

<http://www.gutenberg.ca/ebooks/wellshg-autobiography/wellshg-autobiography-00-h-dir/wellshg-autobiography-00-h.html>

⁵¹ H.G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s.3.

⁵² The Idea of a League of Nations, The Atlantic Monthly Press, 1919.

<http://www.theatlantic.com/past/issues/19jan/leag119.htm>

Avrupa Medeniyeti öncülüğündeki ilerlemeciliğe katkı sağlamadığını görür ve “... ‘milletler’ kelime olarak dahi kullanmaktan kaçınmanız gerek bir sözcüktür. Çünkü bu sözcük insanları tektipleştirip, onlar arasındaki farklılığı göz ardı eder,”⁵³ der.

Savaş yılları boyunca internasyonalizm çağrılarını yaparak medeniyet kalıbını daha çok Batı üzerine uygulamanın yeterli olacağını düşünen Wells, bu çağrılarının medeniyeti kurtarmada yeterli olmadığını görünce, savaşın ardından ölçeğini büyüterek kozmopolitan bir duruş inşa etmeye başlar ve medeniyet kalıbını tüm dünya üzerine uygulamanın ancak kurtarıcı olduğunu iddia eder. Savaş bittiğindeyse artık “tamamen dünya hükümeti fikrine kendini adanmıştır.”⁵⁴

2.3. Medeniyeti kurtaracak olan *Dünya Devleti*

Birinci Dünya Savaşı sonrası Wells’in politika ile olan ilişkisi hem yerel hem de uluslararası düzlemde hızla devam eder. İlerlemecilik doğrultusunda yönlendirdiği politik fikirlerini bu kez “dünya devleti” kavramını dahilinde sürdürür. Yani Wells’in medeniyet tanımı için bu kez zaman I. Dünya Savaşı sonrası; mekan tüm dünya; perspektif birliktir. Üstelik Wells *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı eserinde daha önce tartıştığı iki medeniyet analizinden farklı olarak, bu üçüncü medeniyet tanımını daha iyi detaylandırır. Dünya Devleti tanımlaması ile özellikle sistematik açıdan Batı Medeniyeti ve Avrupa Medeniyeti tanımlamalarından daha iddialıdır.

Wells’in izlediği ilk politika çağdaşları gibi savaşı kökünden silme politikasıdır. “Artık bir büyük savaş daha olmaması için neler yapılabilir?”

⁵³ H. G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable of Mankind*, s. 27.

⁵⁴ David C. Smith, *H.G. Wells: Desperately Mortal* (New Haven ve Londra: Yale University Press,1986), 218.

Savaşın olmaması başka nelerin de olmaması demektir?”⁵⁵ benzeri sorularla dünya devleti teorisine zemin hazırlar. Bu teorinin gerçekleşmesi halinde savunma/saldırı mekanizmaları, açlık, ölüm, sosyal parçalanma, fiziksel yıkım, sefalet gibi pek çok kavramın yeni anlamlara sahip olacağını öne sürer. Çünkü artık savaşın olmadığı bir dünyada bu tür kavramlar eskisi kadar sert anlamlara sahip olmayacaktır. Ancak Wells bunun başarılması için “*systematic human reconstruction*”⁵⁶ yani insanın biyolojik ve mental açılardan sistemli olarak yeniden yapılandırılmasını şart koşar. Dolayısıyla diğer iki medeniyet kurtarma teorilerinden farklı olarak; kurtarılmayı bu kez politikaya (Milletler Cemiyeti öncülüğünde olduğu gibi) değil daha çok insanî düzleme ve entelektüel manipulasyonlara dayandırır.

“Kanun, barış, devlet, hükümet ve medeniyetin tekleşmesi”⁵⁷ önerisinde bulunarak Wells esasında daha önce tartışmış olduğu Batı Medeniyeti ve Avrupa Medeniyeti tanımlamalarının pek de ötesine gitmez. Çünkü yine söz konusu olan tek bir medeniyetin öncülüğüdür; üstelik Dünya Devleti fikrinin barındırdığı ilerlemecilik yine benzer şekilde toplumu, ahlaki değerleri, bilimi ve eğitimi mutlak surette yönlendiren güçtür. Bu dört unsurun ilerlemecilik çarkında düzgün işleyişinin temel şartı ise unsurların birbirinden bağımsız olarak çalışmamasıdır.

2.3.1. İlerlemecilik ve Toplum

Toplumdaki ilerlemeciliğin medeniyet kurtarmadaki önemini vurgulamak için Wells’in ilk yaptığı şey milliyetçilik fikrini yok ederek yerine evrensellik fikrini tüm dünyaya benimsetmeye çalışmaktır. Wells bu iddiasını *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı çalışmasında *Vatanseverliğin Dünya Devleti’ne Doğru Genişlemesi* başlığı altında detaylıca tartışır.

⁵⁵ H.G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s. 4-18.

⁵⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.5.

⁵⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.6.

Savaş yıllarında milletlerin bir araya gelmesiyle medeniyetin kurtarılabilceğini öne süren Wells, savaşın ardından milliyetçiliğin zararlarından bahseder hale gelir. Ona göre vatanseverlik insanların özünde varken, milliyetçilik sonradan kazanılır. Dolayısıyla milliyetçilik fikri değil; Dünya Medeniyeti fikri insanın doğasına uygun olandır.⁵⁸ Wells'in yaptığı, medeniyetin kurtarılmasını bu kez insani eğilimlere bağlayarak ortak paydayı yeniden şekillendirilmektir. Üstelik bu paydanın en önemli itici gücü ahlaki değerlerdir. Zamanında Batı Medeniyeti'ni kurtarmak için Batı'nın değerlerini gerekçe göstererek yandaş toplayan ya da Avrupa Medeniyeti'ni kurtarmak için Avrupa devletlerinin ortak çıkarlarını sebep gösteren Wells, dünya medeniyeti fikrini temellendirmek için de doğal olarak dünya vatandaşı ve dünya vatandaşının erdemleri perspektifini kullanarak kendisine destekçi arar. "İnsanlık fikri, insanlığın birliği, tek vücutta birleşme ve tek bir dünya düzeninde karar kılma..."⁵⁹ kavramlarından yola çıkarak bu arayışını ölçülendirir. Ayrıca milliyetçiliğin yanı sıra monarşinin de zararlarından bahsederek emperyal güçlerin monarşiyi sürdürmek adına içine düştüğü savaş döngüsünü eleştirir.

Peki dünya devleti/medeniyeti fikri için rol model kim olmalıdır? Özellikle vatanseverlikle dünya devleti arasında bir ilişki kurarak toplumların dünya devleti fikrini benimseyebileceğini savunan Wells, 1914 yılından beri medeniyetin yaşadığı çöküşün önlenmesi için neden Britanya ya da diğer Avrupa ülkelerinin rol model olamayacağını tartışır.⁶⁰ Herhangi bir Avrupa devletinin rol modelliğinde inşa edilecek Dünya Devleti'nin yine monarşiye hizmet edeceğini düşünerek, Amerika Birleşik Devletleri'nin göstermiş olduğu ilerlemenin belli ölçüde örnek alınabileceğini savunur. Zamanında Milletler Cemiyeti tasarısı için dahi Amerika Birleşik Devletleri'nin nisbi temsil sisteminin örnek alınması gerektiğini savunan Wells, dünya medeniyeti fikri için de yine Amerika'nın vatanseverliğe bakışının örnek olabileceğini düşünür. Çünkü Amerika'nın vatanseverliği

⁵⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.7., s.22.

⁵⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.27.

⁶⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.23-35.

kozmpolitanlığının içinde doğru konumlandırılmış, böylece farklı toplumların bir arada yaşamasını mümkün kılınmıştır.

2.3.2. İlerlemecilik ve Ahlaki Değerler

Dünya Devleti teorisinde H.G. Wells'in ilerlemeciliği ahlaki değerlerle ilişkilendirirken kullandığı en önemli kaynak İncil'dir. *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* eserinde Wells, bu yönde bir ilişkilendirmeyi “*The Bible of Civilization*” yani *Medeniyet İncili* başlığı altında uzun uzun tartışır. Peki ya İncil ahlaki değerler ve ilerlemecilik arasında bir köprü olabilir mi?

Öncelikle Wells'in savunduğu ilk şey İncil'in artık ahlaki değerleri aşılama ve insanları eğitme konusunda yetersiz olduğudur. Wells'e göre birçok insan “İncil'im var, tek ihtiyacım olan zaten o” derken; yazarın kendisi İncil'in de değişmesi ve ilerlemesi gerektiğini (dolayısıyla içindeki öğretilerin yeniden yorumlanmaya ihtiyacı olduğunu) savunur. Bunu yapabilmek için sunduğu alternatif ise *Medeniyet İncili*'dir.⁶¹ Zamanında Eski ve Yeni Ahit aracılığıyla insanlığa medeniyetin kökenlerini, canlıların oluşumunu, dinler tarihini öğreten en önemli kaynak olan İncil, artık sabit bir noktada kalarak modern insanın sorularına cevap veremeyecek hale gelmiştir. Wells, “Hepimizin ahlaki yaşamına derinlemesine nüfuz etmiş modern problemlerimiz var, ve İncil bunların hiçbirine değinmiyor,”⁶² diyerek modern insanın sorunlarına cevap verecek yeni bir öğretiler bütünü inşa etmek gerektiğini söyler. Çünkü her ne kadar bir zamanlar Batı medeniyetinin inşasında temel unsur olsa da, şimdilerde İncil hem “modern Hristiyanlıktan kopmuş”⁶³ hem de aklın ve gerçeğin temel dayanağı olmaktan uzak kalmıştır.

⁶¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.35.

⁶² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.36.

⁶³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.36.

Dünya devleti teorisinde Medeniyet İncili'ne duyulan ihtiyacı gerekçelendirirken Wells'in yaptığı en önemli şey ise İncil'deki "beraberlik" kavramına olan vurgunun altını çizmektir:

"İncil'in bir insana ilk öğrettiği şey kozmogoni (evrenin yaratılışı) idi... Sonrasında o bize insanlığın genel tarihini öğretti... İlişkiler ve sorumluluklar bağlamında insanları birbirine bağladı... Demem o ki, İncil yalnızca birey olmayı değil aynı zamanda bir vatandaş olmayı da bize öğretti."⁶⁴

Bu sözlerinin ardından Wells şimdilerde unutulmakta olan İncil'in öğretilerinden olan sorumluluk, vatandaşlık bilinci ve genel refaha vurgu yapar. Ve de İncil'i şimdiki modern bilgi ışığında tüm göz ardı edilen değerleri yeniden hatırlatacak şekilde yazmak gerektiğini ekler.

Yine burada ilerlemeciliğin iki önemli unsuru olan toplum ve ahlaki değerlerin beraber işlenmesi şartı vardır. Her ne kadar İncil Hıristiyanlığın kitabı olup dünya devletinin ahlakini normlarını kapsayamayacak gibi görünse de, Wells bu kitabın yeniden yorumlanmış hali olacak Medeniyet İncili ile tüm dünyanın ahlaki değerlerinin ortak paydada toplanabileceğini savunur. Çünkü özellikle bilim ve aklın dine üstünlüğünü savunan Wells, İncil'den örnek alıp tüm dünya için rol model olarak yeniden yorumlayacağı öğretilerle dinin teorik (inanç) ve pratik (ritüel) boyutlarını tartışmaz. Bu öğretiler tamamen birey ve toplumu bir arada tutacak, modern bilgi ve kültürü güçlendirecek öğretilerdir: Dünya Tarihi, Kanunlar, Hayatın Kuralları, Sağlık Kuralları, Mülkiyet-Ticaret ve İşçilik...⁶⁵ gibi. Tüm bu öğretiler eğer 'bir komite kurularak'⁶⁶ yeniden yorumlanır ve geliştirilirse ahlaki değerler de gelişmiş olacak ve savaş sonrası kaybedilen tüm değerler yeniden kazanılarak, insanlardaki "uzun süreli güvensizlik ve öfke"⁶⁷ yok edilmiş olacaktır.

⁶⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.37.

⁶⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.40-41.

⁶⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.40.

⁶⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.12

2.3.3. İlerlemecilik ve Bilim-Teknoloji

H.G. Wells özellikle I. Dünya Savaşı yıllarındaki ilerlemeciliğin bilim ve teknolojiyi yanlış yönlendirdiğini, bu yönlendirmenin savaşın yıkıcı gücünü arttırdığını savunur. Bu yönlenmenin sebebi ise insanların savaşın etkisiyle ahlaki değerlere ve topluma olan güvenlerini yitirmeleridir. Savaş sonrası dönemde ise Dünya Devleti projesiyle bu şekilde bir yönlenmeyi ortadan kaldırmak adına Wells, ilerlemecilik ve bilim-teknoloji arasında yeni, ahlaki normları gözeten, eğitimin süzgecinden geçmiş, pozitif bir bağ kurar. Bu bağ sayesinde “uygarlaşma enerjisindeki düşüş” giderilecek, “insan aktivitesinin gücünde ve oranında” önemli değişiklikler kaydedilecektir.⁶⁸

Öncelikle Wells’e göre genel olarak insanlar daha çok günlük aktivitelerini gerçekleştirme ve yaşamlarını bu doğrultuda sürdürme odaklı güdülere sahiptirler. Yani “...ancak belirli bir kitle dünyanın düzenini, geleceğinin yeniden inşasını ya da kurtarılmasını kendine dert edinir. Bu kitledekiler ise ileri görüşlü insanlardan başkaları değildir.”⁶⁹ İleri görüş sahiplerine gelince; bunlar da daha çok bilim ve teknolojinin öncülerinden çıkabilir. Dolayısıyla ilerlemenin pozitif temel dayanağı ancak bilim ve teknolojiyi elde tutan doğru, ahlaklı ve eğitilmiş zihinlerdir. Wells için Batı Medeniyeti ve Avrupa Medeniyeti teorilerinin başarısızlık nedeni; ilerlemeciliğin bilim ve teknoloji üzerinde mutlak döngüde giderken, ahlak ve eğitimin zarar görmesidir.

Dünya Devleti projesinde bilim ve teknolojiye ilerlemenin başarılı olması için Wells’in rol model olarak gördüğü güç ise yine Amerika’dır.⁷⁰ Çünkü “1810’da vapurun”, “1830’da demiryollarının”, sonrasında “telgraf ve lokomotifin” icadıyla ilerleyen Amerika’nın yaptığı en önemli şey, birliği ve bütünlüğü bu icatlarla sağlamış olmasıdır. Yani bilim toplum için vardır,

⁶⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.17.

⁶⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.8.

⁷⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.19.

dolayısıyla bilim toplumu ilerleten güç olmuştur. Dolayısıyla Wells'in bilim ve teknolojide ilerlemeciliği savunmasındaki şartı bu ilerlemeciliğin ahlaki değerlere ve eğitime katkı sağlaması, toplumu geliştirmesidir.

Bilim ve teknolojinin Dünya Devleti projesindeki yerini ileriki yıllarda da savunmaya devam eden Wells, 1928 yılında basılan *The Open Conspiracy* (Açık Komplo) adlı eserinde “açlık ve savaş gibi problemlerin tamamen ortadan kalkması için çalışacak, bilimde elitlemiş isimlerin dünya devletinin yöneticiliğini üstlenmeleri gerektiğini” dahi ileri sürer.⁷¹

2.3.4. İlerlemecilik ve Eğitim

Wells Dünya Devleti ideolojisini yapılandırırken, evrensel eğitimin bu ideolojiyi daha da ilerletip geliştireceğini savunur. Eğer tüm dünyaya evrensel bir eğitim verilirse medeniyet kurtulur, hızını artırır ve hatta ilerler. “Dünya medeniyeti fikri”⁷² ya da “dünya çapında modern medeniyet”⁷³ söylemleriyle tüm insanlığın kurtarılması çağrısı yapan Wells'e göre; eğer her türlü okul, üniversite ya da enstitü öğretileri bireyi komün olmaya ve komüne kendini adamaya vurgu yaparak insan zihni yeniden yapılandırır (yukarıda sözü geçen *systematic human reconstruction* bağlamında) evrensel eğitim amacına ulaşır.⁷⁴

Yine Wells, *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* eserinin *The Schooling of The World* (Dünyanın Eğitimi) adlı başlığı altında Dünya Devleti projesinde eğitimin önemini inceler. Bu inceleme esnasında eğitimin toplumla, ahlaki değerlerle ve bilimle ilişkisini ilerlemecilik çatısı altında inceler.⁷⁵ Bu ilerlemecilik öncekilerden farklı olarak evrensel

⁷¹ H. G. Wells, *The Open Conspiracy: Blue Prints for a World Revolution* (Garden City, New York: Doubleday, Doran, 1928), 28-44.

⁷² H.G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s.14.

⁷³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.16.

⁷⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.8.

⁷⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.51.

olduğundan, eğitimin metodu da tüm dünyadaki eğitim seviyesini arttırmak ve tüm dünyanın birbirinden genel anlamda haberdar olmasını sağlamaktır.

Eskiden verilen eğitimin Wells'e göre iki yönü vardır: İlkinde eğitim yardımıyla “bireyin başka zihinlerle iletişim kurması, kendisini anlaması ve düşüncelerini ifade etmesi” sağlanır. İkincisinde ise “matematik, coğrafya, dil ve bilime giriş yapılarak bireye altyapı” kazandırılır.⁷⁶ Wells, bu iki yönden birincisinin her ne kadar eğitim yardımıyla kısmen başarılı olduğunu düşünse de ikincisinin pek de başarılı bulmaz. Çünkü ona göre; sözü geçen “eğitim alanlarının neredeyse hiç birinde bireye mantığını tam olarak kullanması öğretilmez.”⁷⁷ Bu durumu da kendi eğitim hayatından örnek vererek açıklar: Kendisi matematik, geometri ve dil alanlarında okuldan aldığı eğitimin ona bir altyapı kazandırmadığını; hiçbirinin soyut birer öğreti olmaktan öteye geçemediğini dile getirir. Özellikle pratik yaparak konuyu kavrayamadığını söyleyen Wells, her ne kadar işin içinde yetenek faktörü olsa da genel anlamda sorunun “doğru imkanların verilememesinden” veya doğru öğretim teknikleri kullanılmamasından kaynaklandığını düşünür.⁷⁸

Eğer modern bir dünya devleti olunacaksa tüm bu eğitim alanındaki sorunlar çözülmelidir. Çünkü Wells'e göre ilkel olanı uygar yapan eğitimidir ve tüm dünya ancak bu eğitimden geçerek modern olur. Bu aşamaların sonunda ancak medeniyet kurtulabilir. Bu kurtuluşun yolu olan Dünya Devleti çatısı altında birleşen her bir birey, eğitim ve öğretimin esaslarının yeniden düzenlenmesinin ardından ancak “öğrenir”.⁷⁹

Wells her ne kadar eğitimin yeniden düzenlenmesi konusunda önerilerde bulunsa da, esasında kendisinin özellikle tek bir eğitim metodu altında birleşme fikri pek uygulanabilir ve işlevsel değildir. Çünkü tek bir ekolde eğitim gören dünya, bu kez de tek tipleşmeye gidecek ve belki de

⁷⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 52.

⁷⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.52.

⁷⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.54-55.

⁷⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.53-56.

eğitimin (daha önce geçen) ilk amacı olan bireyin kendisini, başkasını ve dünyayı anlaması esası havada kalmış olacaktır. Eğitim ile özellikle bilimi ilişkilendiren Wells'in ilerlemecilik için sunduğu eğitim metodlarına bu açıdan bakıldığında sanki yine ilerleme değil; önce duraklama sonrasında gerileme dahi yaşanabilme ihtimali vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEDENİYETİ KURTARACAK DÖRT UNSURUN ROMANLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

3.1. DÜNYA DEVLETİ TEORİSİNİ YAPILANDIRAN SOSYALİST ARKA PLAN: TOPLUMCULUK

H.G. Wells'in I. Dünya Savaşı sonrası medeniyeti kurtarmak için sunduğu Dünya Devleti teorisinin temelleri, esasında yazarın Sosyalist geçmişiyle bağlantılıdır. Wells Sosyalizm ile olan alakasını dile getirirken,

“Bir nevi yazgımın bir parçası olarak ben bir sosyalistim. Sosyalizm hakkında konuşmadan ve yazmadan, Sosyalizm’e şekil ve yön vermeden duramıyorum...”⁸⁰

benzeri açıklamalar yapar. Bu yöndeki açıklamaları aracılığıyla Wells'in toplumculuğu kendisine odak olarak belirlediği ve bu düşünce sistemini eserlerinde yansıttığı anlaşılabilir. Hatta Wells'in fikir yazılarının ve romanlarının pek çoğunu Sosyalizm doğrultusunda yazdığını belirten eleştirmenlerden Van Wyck Brooks bu durumu;

“Bir kişinin Wells hakkında konuşurken söylediği her şey ‘Wells’in yazgısının bir parçası olarak sosyalist olduğu’ saptamasını doğrulama, destekleme, aydınlatma ve belirginleştirme amacına hizmet eder.”⁸¹

şeklinde açıklar.

Zamanında Londra’daki sosyalist politika faaliyetlerine aktif olarak katılan Wells, 1905 yılında Fabian Derneği (Fabian Society)’nin bir üyesi olarak sosyalizm ile ilişkisini bu dernek üzerinden kuvvetlendirir. I. Dünya Savaşı’na dek aktif faaliyet gösteren Fabian Derneği; Virginia Woolf, George Bernard Shaw, Ramsay MacDonald gibi önemli isimlerin de katılım

⁸⁰ H.G. Wells, *Socialism and The Family*, 1996. <http://gutenberg.net.au/ebooks13/1303581h.html>

⁸¹ Van Wyck Brooks, *The World of H. G. Wells* (New York: Mitchell Kennerly, 1915), 19.

gösterdiği Britanya sosyalizminin şekillendiği bir kuruluştur.⁸² Ancak politik düşünce tarzının dernek üyelerininkinden çok daha ileride olduğunu gören Wells kısa bir süre içinde bu dernekten ayrılarak⁸³ sosyalizm çalışmalarını bireysel düzlemde hem fikir yazılarında hem de romanlarında sürdürür.

Sosyalizmi gerek fikir yazılarıyla gerekse romanlarıyla desteklerken Wells'in yaptığı şey genel olarak birlik ve beraberliği yüceltmek; ötekileştirme, yalnızlık ve toplumdaki soyutlanma durumlarını istikrarlı bir şekilde eleştirmek; birey-toplum, toplum-toplum, birey-birey arasındaki ilişkileri her zaman temel temalardan biri olarak işlemektir.

Ayrıca bir önceki paragrafta sözü geçen tüm sosyalizm odaklı konuları işlerken Wells romanlarının yalnızca içeriğini değil; aynı zamanda formunu da toplumculuğu vurgulayıcı şekilde düzenler. Hatta bunun için bir nevi kendine has bir yazım tarzı oluşturur: Romanlarındaki çoğu yan karakter isimsizdir; karakterler arasında çoğunlukla sınıf farkı yoktur, varsa da bu bir eleştiri konusu olarak içeriğe dahil edilmiştir; çoğunlukla tek tip olan karakterler romanların 'ana teması' olan birlik-beraberlik mekanizmasının birer küçük çarkıdır; genelde baş karakterler sosyalizmi daha da ileriye taşıyabilecek bilim adamları ve eğitimcilerdir; ait olduğu toplumdaki sınırları aşan bireyler romanın sonunda hep kaybederler... Dolayısıyla özellikle sonraki yıllarda dünya devleti projesiyle de paralellik gösterecek olan kavramsallaşmış bu yazım tarzıyla Wells, içerik ve formu yönlendirici bir toplumculuk inşa eder.

⁸² Margaret Cole, *The Story of Fabian Socialism* (Stanford University Press: 1961), 48.

⁸³ Margaret Cole, "H. G. Wells and the Fabian Society": *Morris, A. J. Anthony. Edwardian radicalism, 1900–1914: some aspects of British radicalism.* (Londra: Routledge, 1974), 97–114.

3.1.1. Toplumsal ve Sınıfsal Çatışmaların Medeniyeti Duraklatışı: *Zaman Makinesi*

“Çağlar önce, binlerce nesil önce insanoğlu, kardeşini huzur ve güneş ışığından kovmuştu. Ve o kardeş artık geri geliyordu –üstelik de değişmiş olarak!”⁸⁴

H.G. Wells 1895 yılında yayımlanan bu kısa romanıyla gazetecilikten yaratıcı yazarlığa adım atar. Yazara bilim kurguda bilinen ilk başarısını getiren *Zaman Makinesi* romanı kurgusundaki farklılığının yanı sıra, dönemin olaylarını ve fikirlerini yansıtması bakımından da önemlidir. Evrim teorisi, sınıfsal çatışmalar, ahlaki normların yeniden tanımlanması, bilim ve eğitimin topluma etkisi... gibi o dönemin sıkça tartışılan meselelerinin neredeyse hepsine göndermelerde bulunan *Zaman Makinesi*; bu meselelerin birbiriyle olan bağlantılarını işleyerek hem okurun düşüncelerini hem de o günkü toplum/devlet/medeniyet anlayışını etkiler.

Roman, Zaman Gezgini'nin evinde toplanmış bir grup arkadaşın tartışmasıyla başlar. Bu grup her hafta o evde toplanır ve çeşitli konuları tartışır. Bu grupta Zaman Gezgini'nden başka altı kişi vardır: Filby, Psikolog, Çok Genç Adam, Tıp Adamı, Eyalet Başkanı ve anlatıcı. O haftanın tartışma konusu ise “zamanda yolculuk”tur. Zaman Gezgini gerçek bir cismin dört yönde uzanması gerektiğini savunarak bu yönleri “uzunluk, genişlik, kalınlık ve süreklilik”⁸⁵ olarak ifade eder. Daha önceleri süreklilik hariç tutularak cismin üç yönde uzadığı iddia ediliyorken, Zaman Gezgini bu teoriye sürekliliğe de eklemiştir.

⁸⁴ Herbert George Wells, *Zaman Makinesi*, çev., Volkan Gürses, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2000), 90.

⁸⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.6.

Wells'in daha romanın başında sürekliliği olaya dahil etmesi bile ilerlemecilikte süreklilik esasına olan vurgusuyla paralellik gösterir.⁸⁶ Zaman Gezgini cismin dört yönde uzaması iddiasını grup üyelerine sunarken kimsenin kendisine inanmayacağını düşünür ve onları inandırabilmek için mantıksal temellendirmeler kullanır. Süreklilik teorisindeki en önemli kanıt ise icat ettiği “zaman makinesi” modelidir. Bir sonraki hafta yapılan toplantılarında Zaman Gezgini üyelere bu kez zamanda yolculuk yaptığını söyler ve yolculuk sırasında başından geçenleri anlatır: Uzak geleceğe - 802,701 yılına- giden Zaman Gezgini vardığı yeri, oranın şartlarını, orada yaşayanları ve kendi yaşadıklarını grup üyelerine anlatır. Bir zaman sonra oradan ayrılarak daha da ileriye –otuz milyon yıl sonrasına⁸⁷- yolculuk yapar ve artık tüm evren ile insanlığın neredeyse lanetlenmeye yüz tutmuş olduğunu görür. Son olarak evine dönüş yapar. Grup üyelerinden anlatıcı hariç hiç kimse Zaman Gezgini'nin anlattıklarına inanmaz. Bunun üzerine Zaman Gezgini bu kez yapacağı yolculuktan dönerken bir kanıt getireceğini iddia ederek gider, ancak bir daha geri gelmez.

İlk olarak -önceki bölümlerde medeniyet tanımlamalarının zaman, mekan ve perspektife bağlılığına paralel giderek- Zaman Makinesi romanındaki medeniyet tanımlamalarını incelemek gerekir. Zaman Makinesi'yle toplum ve medeniyet analizleri yaparken Wells'in kullandığı yöntem; a) 1890'ların Avrupa Medeniyeti (özellikle Britanya odaklı), b) 802,701'de yaşayan Eloi ve Morlockların medeniyeti c) otuz milyonlu yılların çökmüş medeniyeti arasında köprü kurmaktadır.

Bu bağlantının ilk kısmında 1890'lardaki sınıfsal çatışmalar 802,701 yılına dek devam etmiş ve ortaya Eloi ve Morlocklar çıkmıştır. Wells'in romanda “Kapitalist ile Emekçi arasında şu an yalnızca geçici ve toplumsal

⁸⁶ Einstein kuantum fiziğini yorumlarken, parçacıkların aynı anda bir çok yerde olabilme ihtimalini reddeder. Kendisine göre; bir parçacık ya bir yerde ya da başka bir yerdedir. Aynı anda yarısı bir yerde, diğer yarısı başka bir yerde olamaz. Yani parçacık belirsizlik ilkesiyle anlatılamaz. Tam tersi parçacıkta süreklilik esastır. * Kaynak:Namık Kemal Pak, “Kuantum Teorisinin Paralel Evren Yorumu” *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı: 234, (2013), 12-13.

Belirsizlik ve süreklilik teorilerinin karşı karşıya getirildiği 20. Yüzyılın başında, Wells'in Görünmez Adam'da işlediği görünmezlik teorisi de bu karşılaştırmanın bir ön betinlenmesidir.

⁸⁷ H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.129.

gibi görünen farkın derece derece açılması..”⁸⁸ söylemini kullanmasının amacı 1890’lardaki sınıflar arası çatışmanın eğer durdurulmazsa neye dönüşeceğini göstermektir. Üstelik bu dönüşümün yalnızca insanlığa veya medeniyete değil aynı zamanda doğadaki tüm yaşama ve hatta evrene bile son vereceği bağlantının ikinci kısmı olan otuz milyon yıl sonrasında betimlenir.

Kapitalizmin insanları sınıflara böldüğünü ve sınıflar arası farkın giderek açıldığını düşünen Wells romanda bu farklılığı metaforlarla işler:

“...büyümekte olan uçurum, bir sınıfla öteki arasındaki alışverişi sağlayan, türümüzün sosyal tabakalara göre bölünmesini geciktiren sınıflar arası evlilikleri daha da seyrekleştirecek. Böylece, sonunda yerin üstünde, zevk, konfor ve güzellik yaşayan Sahip-olanlar ile yerin altında, sürekli bir biçimde işlerinin koşullarına uyum sağlamakta olan İşçiler, Sahip-olmayanlar kalacak.”

Bir yanda yamyama benzeyen, çirkin, çalışmaktan elleri kocaman olmuş, gün ışığını unutmuş, kan emici Yeraltıcılar yani Morlocklar; diğer yanda ise tembel, rahatına düşkün, güzel kokulu, yalnızca meyve ile beslenen Yukarı Dünyalılar yani Eloiler. Evrende kalan iki tür olan Eloi ve Morlocklar ne birbirlerinin dilini bilirler ne de aralarında karşılıklı bir alışveriş vardır. Morlocklar Eloilere hizmet ederler ama aynı zamanda da onların kanını emerek beslenirler. Sistem artık can alıcıdır, kendini yiyip bitirmeye başlar.

Zamanında sınıfsal çatışmaların ortadan kaldırılmasını göz önünde bulundurmadığı gerekçesiyle Fabian Derneği’nin Sosyalizm anlayışını beğenmeyip dernekten ayrılan Wells’in⁸⁹ bu çatışma meselesini Zaman Makinesi’nde bu kadar vurgulaması fikir ayrılığına düştüğü Sosyalizm anlayışına bir cevaptır. Özellikle yoldaşlık kavramını kullanarak birliği vurgulayan yazar, Zaman Makinesi’nde,

⁸⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.76.

⁸⁹ John S. Parrington, "The Time Machine: A Polemic on the Inevitability of Working-Class Liberation, and a Plea for a Socialist Solution to Late-Victorian Capitalist Exploitation." 1997, s. 167-179. <http://www.bookrags.com/criticism/the-time-machine-crit/18/>

“İnsan, yoldaşının sırtından rahatlık ve zevk içinde yaşamaktan hoşnuttu, parolası ve bahanesi ihtiyaç olmuştu ve vadesi gelince bu ihtiyaç başına çökmüştü onun,”⁹⁰

benzerinde metaforlar kullanarak “büyük balığın küçük balığı yeyişini” eleştirir ve fırsat eşitliğini ilke edinen Bilimsel Sosyalizmin savunuculuğunu yapar.⁹¹

Dolayısıyla Wells’in savunduğu toplumculuk ve medeniyet fikrinde fırsat eşitliğini destekleme ve sınıfsal ayırmadan kurtulma vurgusu vardır. Üstelik bu vurgu Sosyal Darwinizm eleştirileri ile paralellik de gösterir:

“...böyle bir değişim ile birlikte kaçınılmaz olarak, değişime ayak uydurma da gelir... Atılğan, güçlü ve uyanık olanın ayakta, zayıflarınsa alta kalacağı koşullar; yektin insanların vefalı birleşimlerine, nefse hakimiyete, sabıra ve iradeye prim tanıyacak koşullar.”⁹²

Zaman Gezini gelecekte evrenin koşullarının değiştiğini belirtirken yukarıda söyledikleri aracılığıyla Eloi’lerin Morlocklar’ı hizmetçi gibi kullanmasını eleştirir. Morlocklar’ın Eloiler’in kanını emerek besleniyor olmasıyla da Sosyal Darwinizm düzenine karşı duruşun altını çizer.

Toplumculuğa odaklanan Wells’in *Zaman Makinesi*’nde formun bir parçası olarak karakterlerin hiçbirine ait şahsi bilgiler bulunmaz; hatta çoğu karakter isimsizdir (veya yukarıda üye isimlerinden de anlaşılabilceği gibi meslekleriyle adlandırılırlar). Okuyucu ana karakteri bile yalnızca Zaman Gezini olarak bilir. Hem grup üyeleri hem de Eloi ve Morlocklar hep grup halinde betimlenirler; yalnızca Zaman Gezini, uzak gelecekte karşılaştığı Weena ve bir de anlatıcı nadiren yalnızdırlar. Zaman Gezini “Kendime yoldaş bulsam her şey başka olacaktı.”⁹³ diyerek hep olası yol arkadaşını arar. Komün olmak yüceltilir, -ancak Eloi ve Morlocklar’da olduğu gibi cinsiyet rollerinin, aile kavramının, giyim/kuşam normlarının, nüfus

⁹⁰ H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.98.

⁹¹ Donald F. Busky, *Democratic Socialism: A Global Survey* (Praeger: 2000), 98-106.

⁹² H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.50.

⁹³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.81.

oranının değiştiği komünleşme değil- Zaman Gezgini yalnız kaldığı anlarda tehlikeye düşer, anlatıcı Zaman Gezgini'ni ve Zaman Gezgini de Weena'yı yoldaşı olması için bekler. Aynı zamanda sonraları birçok eserinde dünya devleti/medeniyeti altında birleşmeyi önerecek olan Wells'in gruplar arası çatışmayı bir tema olarak kullanması da yine birlik olmanın önemini vurgulamasından ileri gelir.

Wells tıpkı *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı yazısının dünya medeniyeti projesi kısmında belirttiği gibi; eğer insanlık birleşmez ve rekabet devam ederse *Zaman Makinesi*'nde de görüldüğü üzere dünya kendini "yıkılmış bir halde"⁹⁴ bulacaktır. Medeniyetin 802,701 ve 30,000,000'li yıllara geldiğinde ilerlemek yerine bütünüyle gerilemiş olması ise ilerlemeciliğin zaman ile doğru orantılı gitmediğini gösterir.(Daha sonra bilim kısmında daha detaylı anlatılacak) Ayrıca Wells'in *Zaman Makinesi*'nde vurguladığı bir diğer önemli nokta da, medeniyetin tek bir çatı altında birleşip tüm beklentilerini gerçekleştirdikten sonra hiçliğe yönelmesi meselesidir. "Değişimin ve değişime gereksinimin olmadığı yerde akıl da yoktur"⁹⁵ diyen Zaman Gezgini'nin eleştirdiği şey 802,701 senesine hatta sonrasında 30,000,000 yıllarına ulaşan uygarlığın zamanında dilediği her şeyi yaptığını düşünerek sonunda aklını yitirmesidir. Yani bir nevi Wells tek yönlü ilerlemenin medeniyetin mutluluğunu engellediğini düşünür. Öyle ki Eloi'lerden biri olan Weena adlı karakteri anlatıcı o mutsuz dünyadan çekip almak ve kendi dünyasına yani 1890'lara geri götürmek ister. Çünkü her ne kadar gelişmiş ve ileride gözükseler de Eloi'ler Morlock'lardan daha mutlu ya da önde değillerdir. En acısı da, Zaman Gezgini her ne kadar özellikle Weena'ya yardım etmeye çalışsa da hiçbir şekilde gelecekteki medeniyete müdahale edemez.

Bu analizlerle esasında 1890'ların medeniyetinin sürekli sanayi ve teknoloji alanında ilerlemeyi baza alarak Eloi'lere dönüşmesi olasılığına işaret edilir. İnsanlar her seferinde geliştiklerini düşünecek ama zamanla

⁹⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.45.

⁹⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.121.

tıpkı Eloi'ler gibi yavaş yavaş mutluluğu yitireceklerdir. Dahası üst sınıfta olan hedonist insanlar zamanla alt sınıftakilere yani bir nevi çok çalışan Morlock'lara mahkum hale geleceklerdir. Bu nedenle Wells'in nazarında 1890'ların ilerlemede ivmeyi arttıran medeniyeti, Eloi ve Morlock'larınkine benzer bir çöküşü yaşamamak özellikle toplum zemininde "yeni dünya düzenine" ihtiyaç duyar. Tam da bu yüzden Wells *Zaman Makinesi* romanını birlik vurgusuyla yapılandırır, rekabeti ve ayrımı roman boyunca eleştirir, değişimi merkeze alır ve mutlak ilerlemeyi medeniyetin sonunu getiren unsur olarak nitelendirir. Nihayetinde "toplum" temalı bu başlıkla yeni dünya düzeninin nasıl olması/olmaması gerektiğini resmeder.

3.1.2. Toplumdan Soyutlanmanın Zararları ve Kimlik Bunalımı⁹⁶: *Görünmez Adam*

Bugün pek çok bilim kurgu romanında kullanılan motiflerden biri olan görünmezlik, Wells'in 1897 yılında yayınlanan *Görünmez Adam* romanında bir bilim adamı olan Griffin'in toplumdan soyutlanma ve kimlik bunalımı gibi meselerle mücadelesinin temel dayanağıdır. Görünmezlik motifi Plato'nun *Devlet* adlı eserinde kullanılmış⁹⁷ olacak kadar eski bir motiftir. *Zaman Makinesi* romanında sınıfların net çizgilerle birbirinden ayrılması ve birlik-beraberlik kavramlarının unutulmasıyla medeniyetin toplumculuk dokusunun zedelendiğini düşünen Wells, görünmezlik motifini temel alarak yazdığı *Görünmez Adam* romanında; 1800'lerin sonundaki İngiltere'nin insanlık ve toplum odaklı görüşlerini tartışmayı, sosyal kısıtlamaların bireyi neye dönüştüreceğini göstermeyi, bilimin toplumu şekillendirişindeki

⁹⁶ *Bu kavramı ilk olarak Amerikan psikolog Erik Erikson kullanır. Bireyin çocukluğundan itibaren yaşadığı pek çok deneme-yanılma sonrasında bir benlik kazanır. Kimi bireylerin ergenlik dönemi normal bir şekilde geçer. Kimi bireylerse ergenlikleri boyunca hareketlerinde başkalaşım yaşarlar. Çevrelerine uyum sağlayamayarak, çelişkili davranışlarda bulunurlar. Bir çeşit çabalama dönemi denebilecek bu zaman diliminde bireylerin yaşadığı şeye kimlik bunalımı denir.

Kaynak: <http://psychology.about.com/od/theoriesofpersonality/a/identitycrisis.htm>

⁹⁷ *Devlet* adlı eserinde Plato, Gyges adlı bir Titan'ın yüzüğü hakkında bir hikaye yazar. Bu hikayede yüzüğü takan kişi görünmez olur. Daha fazla bilgi için bkz: Philip Holt, "H.G. Wells and the Ring of Gyges". Science Fiction Studies, 19. Bölüm (Temuz, 1992), 57.

etkilerini dile getirmek, bilimsel bilginin ahlaki normlarla ilişkilendirilişini incelemeyi ve doğru eğitimin işlevselliğini vurgulamayı amaçlar.

Roman İping köyüne bir yabancıнын gelmesiyle başlar. Bu yabancı hem görünümü hem de davranışları itibariyle köylünün dikkatini çeker. Yüzü sargılı “tuhaf adam”⁹⁸, geldiği andan itibaren ne köylülerle ne de kaldığı konaklama yerindeki insanlarla anlaşır. Yabancı “İping’e yalnız kalma arzusuyla geldim”⁹⁹ der, kendisini “deneysel bir araştırmacı”¹⁰⁰ olarak tanıtır ve zamanının çoğunu kaldığı odada deneyler yaparak geçirir. Bu döngüde yanlış giden şey ise oteldekilerin yabancıyı tam olarak keşfedememeleri, onun garip davranışlarına akıl verememeleri ve sürekli ortadan kaybolmasının ardından eksik parçaları birleştirerek onu hırsızlıkla suçlamalarıdır. Tüm bu nedenlerden dolayı da romanda görünmez adam hariç herkes bu tuhaf adamı tanımlamaya, onun kimliğini teşhis etmeye çalışır. İlk bu yabancıya acıyıp merhamet duyan¹⁰¹ insanlar zamanla ‘göremediklerinden’ yola çıkarak ondan iğrenmeye ve şüphelenmeye¹⁰² başlarlar. Yabancı ise maruz kaldığı hırsızlık suçlamalarına bir zaman sonra dayanamaz. İnsanların önünde kıyafetlerini çıkarır, yüzündeki bandajı açar, onu suçlayanlara görünmez olduğunu ‘gösterir’. Ancak köylüler yaşadıklarına bir süre inanmak istemezler çünkü “herkes her türlü şekil bozukluğuna yaraya hazırdır, ama yokluğa değil”¹⁰³.

Bu özelliğini görünmez adam elbette ki deneyleri sonucu elde etmiştir fakat köylüler durumu bilime değil hep hurafelere yorarlar. Çünkü köylülerin bilimi kaynak olarak görmesi imkansızdır; onlar sıradan ve basit insanlardır. Köylüler kendisini yakalamak isteyince pınlını pırtını toplayamadan İping’ten kaçmak zorunda kalan görünmez adam, geride bıraktığı deney materyallerini ve notlarını alması için Marvel adında sakin, uysal ve evsiz bir karakterle köye geri döner. (Bu esnada kendisi tabi ki

⁹⁸ H.G. Wells, *Görünmez Adam*, çev., Ali Kaftan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), 9.

⁹⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.19.

¹⁰⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.13.

¹⁰² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.21.

¹⁰³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.54.

görünmezdir) Köylüler durumu anlayınca kargaşa olur ancak görünmez adam görünmezliğini kullanarak etrafındaki herkese zarar verir. Iping'teki kavgadan sonra Port Stowe adlı köye geçen görünmez adam orada da görünmezliğini kullanarak para çalar. Üstelik parayı Marvel'ın cebine atar, hatta bir zaman sonra onu öldürmeye bile kalkar.

Marvel'la da yolları ayrılan görünmez adam sonrasında üniversite yıllarından arkadaşı olan Kemp'in evine sığınır.¹⁰⁴ Kemp'in evinde geçirdiği süre boyunca görünmez adamın isminin Griffin olduğu ve görünmezlik için ne gibi çalışmalar yaptığı ve mücadeleler verdiği anlatılır. Tüm bunları öğrenen Kemp ise Griffin'i ihbar eder, ama görünmez adam kaçarak bir süreliğine kurtulur. En sonunda daha fazla kaçamayan görünmez adam bir grup insan tarafından yakalanır ve öldürülür. Bir zamanlar köye çıkıp gelen bu görünmez yabancıyı görünür hale getiren tek şey ise ölümü olur.

Görünmez Adam romanının deyindiği ana temalardan belki de en önemlisi birey-toplum ilişkisindeki çıkmazlardır. Üstelik çıkmazları görünmez bir adam üzerinden kurgulayarak Wells'in yaptığı şey, yalnızca toplum ve bireyin muhtemel meselelerini tartışmak değil; teknoloji ve bilimin potansiyel gücünün körü körüne kullanılması durumunda toplum ve bilim insanları arasında doğabilecek muhtemel çıkmazları da incelemektir. *Zaman Makinesi* romanında maceralarını toplumdan uzak biçimde yaşayıp bilimsel deneyimlerini kendi başlarına gerçekleştiren ana karakterlerin aksine; *Görünmez Adam* romanının baş karakteri Griffin her ne kadar zaman zaman toplumdan soyutlanan bir bilim adamı olmaya çalışsa da 'bu çabası hep kötü sonuçlar üretir öyle ki toplumun bilime yarar sağlama olasılığı bile bazı durumlarda Griffin yüzünden ortadan kalkar.'¹⁰⁵

Romanın henüz başında Iping'e gelen bir yabancı olarak etiketlenen görünmez adamın roman boyunca devam eden kimlik bunalımı ise -kendi iradesiyle toplumdan soyutlanmasının aksine- dışarıdan gelen etkilerden

¹⁰⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.115.

¹⁰⁵ Arnold Bennett ve H.G. Wells, *A Record of A Personal and a Literary Friendship*, ed., Harris Wilson (Londra: Hart Davies, 1960), 34.

kaynaklanır. Görünmezliğin sebep olduğu kötü senaryonun kurbanı olan Griffin kimi zaman köylülerce “Binbir Şişe, Gulyabani, Yabancı”¹⁰⁶ gibi takma isimlerle anılarak toplumdan ötede kalır ve diğerlerince kendisine kimlik yakıştırmaları yapılır. Yabancıнын kim olduğunu, nereden geldiğini, neden yüzünün sargılı olduğunu, odasından niçin çıkmadığını vb. bir çok soruyu kendi içlerinde tartışarak yabancıya zihinlerinde bir kimlik bulmak isteyenler hep yan karakterlerdir. Yan karakterlerin bir zaman sonra bu sorulara cevap bulmak için yabancıyı sıkıştırması görünmezliğinden ötürü onu zora sokar. Zaman içinde Griffin bilimsel deneylerini yapamayacak, insanlarla düzgün iletişime geçemeyecek, sokakta özgürce yürüyemeyecek, karnını doyuramayacak, birilerinden yardım isteyemeyecek ve hatta kendini bir an olsun mutlu edemeyecek hale gelir.

Zaman zaman “...genellikle yalnız kalmayı ve rahatsız edilmemeyi tercih ederim”¹⁰⁷ benzerinde açıklamalar yaparak bilim için kendisini toplumdan soyutlamanın şart olduğunu düşünen görünmez adamın sonunda ne bir ailesi ne de arkadaşı kalır. Yalnızlığına bakıldığında bunun sebebi genellikle kendisidir, çünkü zamanında deneysel çalışmalar için babasının ölümüne sebep olan¹⁰⁸, ev sahibinin evini yakan¹⁰⁹, görünmezliğini kamufle etmek için gittiği dükkandaki kostümcüyü öldüren¹¹⁰, arkadaşlarından ve İping köylülerinden bilerek uzaklaşan hep kendisi olmuştur. Dolayısıyla sanki toplumdan ötelenmeye hep kendisi ve takıntı haline getirdiği görünmezlik çalışmaları sebep olur. Bu sebeple Griffin isterse bilim ve insanlık için kendini soyutlamış olsun, Wells’e göre bilim adamı toplumculuk unsuru ile paralel gitmemişse bu döngüde bir yanlışlık vardır. Doğal olarak Griffin’in roman boyunca tutunamaması bilim-toplum-ahlak ilişkilendirmesini göz ardı etmesindedir.

¹⁰⁶ H. G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.37.

¹⁰⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.18.

¹⁰⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.133.

¹⁰⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.152.

¹¹⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.156.

Griffin'in bunca yalnızlık eğilimine rağmen ironik olarak etrafında sürekli insanlar vardır. Gel gelelim Griffin bu durumdan neredeyse hiçbir zaman istifade etmez; aksine bilimsel çalışması sonucu görünmez olmasıyla kalabalık içinde zamanla daha da yalnızlaşarak artık hayatının “tüm önemli anlarında hep yalnız”¹¹¹ kalan biri haline gelir. Tüm bu sebeplerden dolayı, bu romanda da körü körüne uygulanan bilimin bireye, topluma ve ahlaki değerlere yaptığı negatif etki konusu Wells'in işaret ettiği temel problemlerden biri haline gelir. (Bu problem bilim ve ahlak bölümlerinde daha detaylı incelenmiştir.)

Romanın çoğu kısımlarında “Niye beni kendi başıma bırakamadılar ki?”¹¹² diye hayıflanan Griffin, bir zaman sonra görünmezlikle yalnız kalarak başa çıkamayacağını anlayıp kendisine “ortak”¹¹³ arar. Başta Marvel'dan sonrasında ise okul arkadaşı Kemp'ten kendisine görünmez olduktan sonra gerçekleştiremediği günlük meşgaleleri için yardımcı olmalarını ister. Her ne kadar yalnızlık ona çok zor anlar yaşatsa da görünmez adamın kendisine bir ortak araması duygusal bir gereksinimden değil yine bilimsel çalışmasını insanlığa duyurma isteğinden kaynaklanır. Griffin,

"Hata yaptım, Kemp, çok büyük bir hata, bu işi tek başıma götürmeye çalışmakla. Çaba, zaman ve önüme çıkan fırsatları harcadım. Tek başına... bir insanın tek başına yapabileceklerinin bu kadar az olması hayret verici!"¹¹⁴

diyerek Kemp'e çaresizliğini anlatırken bir 'duygusal tıkanma' yaşamaz; daha çok deneyinin yarıda kalmasına hayıflanır. Çünkü Griffin'in bulduğu görünmezliği bilime kazandırma hırsı, bilimde başarı sağlama arzusu etrafındaki herşeyden daha önemlidir. En sonunda ölüm sahnesinde görünmezlik etkisi bünyesinden ayrılınca Griffin'in gerçek kimliği ortaya çıkar. Ne yazık ki Griffin roman boyunca kendisi hakkında soru işaretleri olan yan karakterlerin zihninde bu haliyle de yer bulamaz.

¹¹¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 132.

¹¹² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.171.

¹¹³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.121.

¹¹⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.174.

Bundan da önemlisi bilim uğruna harcadığı saatlerden birinde kendisine sorduğu, “Ne yapıyordum? Niye hep böyle yalnızdım ve gizli gizli çalışıyordum? Yasal mıydı bu? Tehlikeli miydi?”¹¹⁵ soruları ölümüyle cevap bulur. Bilim ona yalnızlıktan başka bir şey kazandırmaz, tek yaptığı sosyal hayatını bilime kurban etmek ve kendi sonunu getirmek olur.

3.1.3. Toplumsal Birliğin Önemi ve Hegemonya ile Ötekileştirmenin Kritiği: *Dünyaların Savaşı*

“Fakat boş değillerse, bu Dünyalarda kimler yaşıyor?.. Dünyanın efendileri biz miyiz yoksa onlar mı?.. Ve her şey insan için nasıl yaratılmış olabilir.”

Johannes Kepler¹¹⁶

“O Şey geliyordu. Dünya’ya savaş açmaya.”¹¹⁷ Dünyalılar ve diğerleri şeklinde yaratılan ikili yapı, bilim kurgunun başlıca temalarındandır. 1898 yılında kaleme aldığı *Dünyaların Savaşı* adlı eserinde ‘o Şey’ diyerek dünyalılardan farklı bir varlığın geliş anına işaret eden Wells, bu ikiliği özellikle geleceği tahmin edecek ve var olan dünya düzenini eleştirecek şekilde kullanır. 2002 yılında romana bir eleştiri yazısı yazan ve bu yazısı romanın önsözü olan Arthur C. Clarke’a göre, bu romanın “içindeki bazı pasajlar geçen yüzyılın sonunda yazıldığı dönemden çok günümüze uygundur.”¹¹⁸ Çünkü gerek zehirli gaz ve uçakların savaşta kullanılmalarının romanda anlatılması gerekse savaş arenasının yıkıcı gücünün romanda benzersiz şekilde betimlenmesi sayesinde¹¹⁹, Wells bu

¹¹⁵ H.G. Wells, a.g.e., s.141.

¹¹⁶ H.G. Wells, *Dünyaların Savaşı*, çev., Ali Kaftan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2001), 10.

¹¹⁷ H.G. Wells, a.g.e., s.18.

¹¹⁸ Arthur C. Clarke, önsöz, (2002), s.2.

¹¹⁹ Arthur C. Clarke, önsöz, s.3.

eseri aracılığıyla “I. Dünya Savaşı ve II. Boer Savaşı’nı”¹²⁰ önceden betimlemiş gibidir.

Ayrıca romanda yalnızca toplumsal düzen, hegemonya, ötekileştirme ve birlik odaklı temalar değil; aynı zamanda bilim ve teknolojinin gücü, evrim teorisinin etkileri, etiğin evrimi, aklın eğitimi gibi meseleler de Wells’in diğer üç romanından daha geniş çaplı bir şekilde temalandırılır. Yine Arthur C. Clarke’ın Wells hakkında;

“... o insanların gelişmeyi başarabilecekleri bütün dünyalarda akla dayanan, barışçıl toplumlar kuracaklarına inanıyordu. Bugün, türümüzün tarihinde daha önce hiç olmadığı kadar, bizim buna ihtiyacımız var,”¹²¹

diyerek Wells’in yazdıklarının okuru bağlayıcı kısımlarını net olarak dile getirmesi de yine aynı sonucu vurgular: Roman boyunca genel hedef Marslıların istilasına uğrayan medeniyetin kurtuluşu için en ideal yolları dile getirmek bu sayede o zamanın ve ileriki çağların aynı hataya düşmesini engellemek ve barışın devamını sağlamak ön plandadır.

Zaman Makinesi’nde anlatıcının şimdiki zamandan geleceğe, *Görünmez Adam*’da ise Yabancı’nın kendini ayrı tuttuğu şimdiki zamana müdahale etmesi anlatılırken; *Dünyaların Savaşı*’nda Marslıların gelecekte gelerek dünyaya müdahale etmesi (bir nevi bir karşı atak) ve hatta saldırıda bulunması söz konusudur. *Marslıların Gelişi* ve *Marslıların Kontrolündeki Dünya* şeklinde iki kitaba ayrılan romanın birinci kitabında betimlenen Marslıların saldırılarıyla amaçladıkları bir nevi dünyayı hegemonyaları altına alarak kolonileştirmektir. Kitabın eleştirmenlerinden Wells bu yönde bir ‘işgal edebiyatıyla’¹²², John Batchelor’a göre “19. yüzyılın sonlarında Avrupa’nın Afrika’yı uygarlaştırması esnasında yaptıklarıyla açık bir şekilde

¹²⁰ * Britanya İmparatorluğu ile Transvaal Cumhuriyeti ve Özgür Orange Devleti adlı iki Boer (Afrikaner) cumhuriyetleri arasında 1899-1902 yıllarında geçen savaş. Daha detaylı bilgi için bakınız: A. Conan Doyle, *The Great Boer War*. Toronto: George N. Morang & Company, 1902.

¹²¹ Arthur C. Clarke, önsöz, s.9.

¹²² * İşgal edebiyatı: Özellikle 1871 ile I. Dünya Savaşı’nın başladığı 1914 seneleri arasında bu janr oturmuş ve günümüze dek devam etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: Tom Reiss (Kasım 28, 2005). "Imagining the Worst: How a literary genre anticipated the mildern world". The New Yorker: 106–114.

paralellik kurar.”¹²³ Çünkü zamanında Avrupa kendi ihtiyaçları doğrultusunda Afrika üzerine gidip oranın kaynaklarını sömürürken, ”Marslıların besin kaynağı olarak inkar edilemeyecek şekilde insanları tercih etmeleri”¹²⁴ ve insanlardan kanı alıp direkt olarak kendi bedenlerine enjekte etmeleri benzer şekilde metaforlaştırılır. Üstelik Marslıların saldırısı kesin olarak İngiltere’ye bir ihtimal de “Berlin ya da Paris... belki de daha kuzeye doğru”¹²⁵ gerçekleşir çünkü eğer bir “Dünyaların Savaşı” olacaksa bu ancak Avrupa odaklı başlayan ve devam eden bir savaş olabilir. Ayrıca romanın ikinci kısmında anlatıcı Marslılardan saklandığı yerden çıkıp bir adamla karşılaşınca, adamın yaşanan onca felakete rağmen anlatıcıya hemen “Burası benim bölgem. Nehre kadar tepenin tümü ve arka tarafta Clapham’a ve kıyın kıyısına kadar olan yerler”¹²⁶ demesi de yine insanın içindeki hegemonya eğilimine bir nokta atışıdır. Peki bu izlenimlerin haricinde, böyle bir işgal edebiyatıyla toplumculuk bazında anlatılmak istenen nedir?

Dünya’dan daha yaşlı olan Mars’ın küresel soğuma¹²⁷ evresine girmesiyle beraber Marslılar -bir nevi kendi gezegenlerinin tükenmesinin ardından- yeni yaşam alanı olarak kendilerine Dünya’yı seçer ve bir çok silindir şeklinde makine ile İngiltere’ye saldırırlar. Yine ismi bilinmeyen bir ana karakter (malum Wells ana karakterleri isimlendirerek ön plana çıkarmaktan ziyade onları isimsiz bırakarak bireyin değil toplumun önemini vurgular) roman boyunca anlatıcılık yapar. Eşi ve hizmetçisini henüz bir füze saldırısına uğramamış olan Londra’ya bırakan anlatıcıya göre, her ne kadar Marslıların saldırısı bir felaket niteliğinde olsa da bu saldırının birleştirici bir yanı vardır: “Dünya tarihinde daha önce bu kadar büyük bir kalabalık birlikte hareket edip, birlikte acı çekmemiştir.”¹²⁸ Ama yine de Marslıların saldırısından önce “Farkında değildim, ama pek uzun sürecek tuhaf ve korkunç günler boyunca uygar bir ortamda yiyeceğim son akşam

¹²³ John Batchelor, *H.G. Wells* (New York: Cambridge University Press, 1985), 23.

¹²⁴ H.G. Wells, *Dünyaların Savaşı*, s.159.

¹²⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 187.

¹²⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.192.

¹²⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.14.

¹²⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 131.

yemeğiydi”¹²⁹ diyerek uzaylıların istilasının uygarlığa tehdit olduğunu düşünen ve bir nüansla ‘son akşam yemeği’ göndermesi yapan anlatıcı, bir toplumun başka bir güç tarafından hegemonya altına alınmakla nasıl bir felaketle karşılaşacağı mesajını verir.

Kısa bir sürede Richmond, Kingston, Wimbledon ve Londra’yı ele geçiren Marslılar; yaklaşık altı milyon insanın yaşadıkları şehirleri terketmelerine, geri kalanların da neredeyse tümünün ölümüne sebep olurlar. “Bu uygarlığın yıkılışının, insanoğlunun sonunun başlangıcı”¹³⁰ olur. Hükümet insanlara tehlike arz eden şehirleri terk etmeleri konusunda anonslarda bulunurken, anlatıcı Londra’da önce bir asker sonrasında ise bir papazla birlikte bir eve sığınarak Marslıların gitmesini bekler. Wells’in tıpkı diğer üç romanında olduğu gibi bu romanda da yine yalnız kalan ana karakterin etrafında o ya da bu şekilde hep birileri bulunur. Saldırıdan topyekün kaçan insanlar arasından ‘sürüden ayrılanın kapıldığı’ bir sistemde yalnız kalanlar hep ölmektedirler. Dolayısıyla birlik olmanın yüceltiildiği bu romanda, insanların yalnızca kendilerini değil herkesi düşünmeleri gerektiği vurgulanır. Örneğin;

“Çabucak evimi terk etmem gerektiğini ve bu nedenle arabaya ihtiyacım olduğunu (meyhaneciye) açıkladım. O anda meyhanecinin de neredeyse aynı derecede acil olarak kendi evinden ayrılmasının gerekeceğini düşünmemiştim,”¹³¹

diyen anlatıcı başta yalnızca kendisini düşünür. Üstelik bunu yapan sadece anlatıcı değil belki de tüm halktır çünkü kimse ne komşusunu tanır ne de başkalarıyla beraber bir şeyler yapmaktan hoşlanır. İnsanlar ancak Marslıların ilk attığı füzenin ışığı üzerine tartışırken, ya da ilk gelen silindirin kapılarının ardında ne olduğunu çözmeye çalışırken bir araya gelmeye başlarlar. “Sustuk ve bir süre boyunca bana kalırsa birbirimize eşlik etmekten az da olsa bir rahatlık hissi duyarak, olanları izlemeye

¹²⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 46.

¹³⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 132.

¹³¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.56.

koyulduk”¹³² diyen anlatıcı insanların beraber bir şeyler yapmaya zamanla ne kadar uzak kaldıklarını belirtir. Wells’in tıpkı *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı fikir yazısında zaman içinde medeniyet tanımını önce İngiltere, sonra Avrupa en sonunda da Dünya geneline yayması gibi, bu romanda da Marslıların istilasını insanların birlik inancının ölçeğini büyütür ve bu istila “insanoğlunun hep birlikte yaşaması gerektiği düşüncesine büyük bir destek kazandırmıştır.”¹³³

Romanda bir medeniyet olarak hep birlikte yaşamın gerekliliğini vurgulamanın bir diğer yolu da Marslıların ötekileştirilmesidir. İnsanların bilinmeyene karşı takındıkları negatif tavrı göstermek için romanda sürekli olarak –tıpkı *Görünmez Adam*’da insanların Griffin’i ötelemesi gibi- insanların Marslılar’dan iğrenmesi ve onları ‘başka’ varlıklar olarak görmesi eleştirilir. Dünyaya ilk varan silindirin açılmasını bekleyenlerden biri olan anlatıcının “herkes bir adamın çıkmasını bekliyordu –belki biz dünya üzerindeki insanlardan biraz farklı bir adam, ama esasları bakımından bir adam işte”¹³⁴ demesi, bir nevi insanların kendileri gibi olmayan varlıkların varlığından dahi emin olmadıklarının canlı kanıtıdır. Üstelik hem *Zaman Makinesi*’nde Zaman Gezginisi’nin Morlockları ilk gördüğünde onlardan tiksinişi hem de *Görünmez Adam*’daki yan karakterlerin Görünmez Adam’ı iğrenç, tuhaf, yabancı biri olarak nitelenmesi gibi; bu romanda da insanlar Marslılara benzer “şeytan”¹³⁵ emsalinde yakıştırmalar yaparlar:

“Canlı bir Marslı görmeyen birinin, yaratığın görünüşünün yarattığı o acayip dehşeti hayal etmesi mümkün değildir... Bu ilk karşılaşmada, ilk bakışta bile tiksintiyle dolmuş ve dehşete kapılmışım.”¹³⁶

Ayrıca romandaki yan karakterlerden Bayan Elphinstone daha önce İngiltere’den başka hiçbir ülkede bulunmamış, Marslıların saldırısıyla da diğerleri gibi ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Anlatıcının bu bayan

¹³² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.35.

¹³³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.226.

¹³⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.31.

¹³⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.75.

¹³⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.32.

hakkında “kendini hiç kimseyi tanımadığı yabancı bir ülkede bulmaktansa ölmeyi tercih edebilirdi... Zavallı kadına Fransızlarla Marşlılar birbirinin aynısı olacakmış gibi geliyor olmalıydı”¹³⁷ demesi ise Bayan Elphinstone gibi bir yan karakterin o zamanın insanların yabancılarla nasıl baktığını gösterir.

Yani Wells *Dünyaların Savaşı* adlı romanında toplumculuk temasını işlerken hem Avrupa hegemonyasını ve bireyin sahiplenmeye duyduğu eğilimi eleştirir, hem hümanistik bağlamda ötekileştirmenin yanlışlığını işaret eder, hem de birlik ve beraberliği önce milli sonra evrensel ölçekte vurgulayarak ileriki yıllarda yaşanmış olan I. Dünya Savaşı ve II. Boer Savaşı'nı önceden biraz olsun betimlemiş olur. Tüm bu mesajları da I. Dünya Savaşı sonrası yazdığı *Medeniyeti Kurtarma: İnsanlığın Muhtemel Geleceği* adlı eserinde bir nevi projelendirir.

¹³⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.136.

3.2. DÜNYA MEDENİYETİ TEORİSİNDEKİ AHLAKİ ŞARTLANDIRMALAR VE ELEŞTİRİLER: ETİĞİN EVRİMİ

Victoria devrinin sona ermek üzere olduğu 19. yüzyılın sonlarına doğru, yeni çağın getirecekleri ile ilgili spekülasyonlar üretilir. Özellikle 1890'lardan itibaren 19. yüzyılın sonlanmakta olduğu bu döneme “*fin de siècle*” adı verilir. Bu dönemin özelliği ise insanların rahatına düşkün, hedonist, üretmeyen, ahlaki değerlerini unutmaya başlamış olmalarıdır. Bu saptama sonucu özellikle *fin de siècle* edebiyatının temel temaları da “çöküş, yıkılış,düşüş”tür.¹³⁸

Bu dönemde ahlaki değerlerin yitirilmesi meselesi tartışılırken referans gösterilebilecek en önemli kaynak ise İngiliz biyolog T.H. Huxley'nin¹³⁹ *Evrim ve Etik* (1893) adlı denemesidir. 1871 yılında İngiliz ‘biyolog ve doğa tarihçisi’ Charles Darwin’in *The Descent of Man* (İnsanın Türeyişi)¹⁴⁰ adlı eseriyle evrim teorisinde adını duyurmasının ardından; T. H. Huxley, Darwin’in evrimle ilişkili çıkarımlarının felsefe ve ahlak üzerindeki etkilerini tartışmaya başlar. Bu etkileri tartışırken ise *fin de siècle* gibi bir dönemi de kanıt olarak kullanır.

Huxley'nin evrim ile etik arasında ters yönlü bir ilişkilendirme yapmasının sebebi Darwinizm'in toplumun yapısı dahilinde uygulanamayacağını düşünmesidir. Bu yönde bir ilişkilendirme yaparken Huxley evrim sürecini “kozmetik” ve “etik” olmak üzere ikiye ayırır. Kozmik

¹³⁸ J.R. Hammond, *H.G. Wells's The Time Machine: A Reference Guide* (Connecticut: Praeger, 2004), 63.

- NOT: Çöküş temalı eser örnekleri için bakınız: 3 Mart 1863 - 15 Aralık 1947 tarihleri arasında yaşamış ve Gotik bilim kurgunun oluşmasına öncülük eden Galli yazar Arthur Machen'in çöküş temalı eserleri <http://www.arthurmachen.org.uk/machbiog.html> ; 21 Temmuz 1865 – 17 Şubat 1947 tarihleri arasında yaşayan doğaüstü ve bilim kurgu türündeki eserleriyle bilinen İngiliz yazar Matthew Phipps Shiel http://alangullette.com/lit/shiel/family/Shiell_Matthew_Dowdy.htm .

¹³⁹ Online Britannica Encyclopedia, T. H. Huxley <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/277746/TH-Huxley/> erişim tarihi: 19.02.2014

¹⁴⁰ John Wyhe, "Charles Darwin: gentleman naturalist: A biographical sketch". 2008. Darwin Online. Erişim tarihi: 2014-02-11. <http://darwin-online.org.uk/darwin.html>

süreçte hayvanlar, bitkiler ve insan hariç diğer canlılar doğal seleksiyon geçirirken; etik süreç insana özgüdür ve bu süreç aracılığıyla evrimin insan üzerindeki işleyişi doğanın diğer canlılarında olduğundan farklıdır. Ayrıca Huxley'e göre, normalde bitki ve hayvanların doğasındaki ilerlemecilik sonucu üretilen Darwinizm eğer insanların oluşturduğu topluluklar üzerinden üretilir ve Sosyal Darwinizm onaylanırsa; bu insanlıkta “*survival of the fittest*” yani en iyi olanın hayatta kalmasına değil tam tersi kaosa ve yıkılışa neden olacaktır. Çünkü hayvan ve bitkilerden farklı olarak insanoğlu en güçlü olarak hayatta kalmak için gerekirse tüm ahlaka aykırı şeyleri yapacak, benliğini ve değerlerini unutarak tüm dünyaya tehlike arz edecektir. Huxley evrimin etiği meselesini şu şekilde tartışır:

“Bana göre yaygınlaşan yanlış düşüncelerden biri de sözde “evrimin etiği” meselesidir. Böyle bir kavram üretilmesiyle ilk olarak bütün hayvanların ve bitkilerin var olmak için gösterdikleri çabalar sonucu elde edilen örgütlenmeye ‘en iyi olanın hayatta kalması’ denilmiştir. Şimdiyse insan oğlunun etik varlıklar olarak ‘en iyiyi hayatta bırakma’ düzenini benzer şekilde devam ettireceği düşünülüyor. Halbuki bu yanlış düşünce bende şüphe uyandırıyor çünkü normalde ‘en iyi’ kelimesinin olumlu bir anlamı varken bu iyilik hususu kozmik düzen içinde çeşitli şartlara bağlıdır.”¹⁴¹

Bu doğrultuda, kozmik evrim süreci tamamen doğal iken böyle bir süreci yapay bir üretim olan toplumda uygulanabilir olarak düşünmek yanlıştır. Nitekim Wells'in üç romanında da insanlığın çöküş, soy tükenmesi, medeniyetin yıkılışı tehditleriyle karşı karşıya olması benzer şekilde ahlaki değerlerin göz ardı edilmesinden kaynaklanır. Bu doğrultuda eğer insanlar etik değerlerini yeniden hatırlarlarsa ancak o zaman kurtulur ve ilerlerler.

Wells Normal Bilim Okulu'nda profesörü olan T.H. Huxley için “...biyoloji dersi yapı olarak tamamıyla bilimseldi. Bu dersin kapsamında bilginin yüceltilmesi, detaylıca incelenmesi ve mükemmelliği dışında başka

¹⁴¹ T.H. Huxley, *Evolution and Ethics* (Londra: Macmillan and Co., 1983), 32.

hiçbir çıkar gözetilmemiştir”¹⁴² diyerek kendisine duyduğu ilgi ve saygınlığı dile getirir. Özellikle ilerlemecilik ve değişimin insan hayatını yeniden şekillendirdiği *fin de siècle* döneminde, Wells kendisine hocalık yapan Huxley'nin kavramsallaştırdığı etik-evrim bağlantısına eserlerinde oldukça yer verir. Bu şekilde “insan ırkını etkileyen ancak göz ardı edilen değişimleri”¹⁴³ konu edinerek unutulmaya başlanan ahlaki değerleri ve şekil değiştiren etik motifleri yeniden yorumlamaya ve insanın doğru olanı aramasına bir nevi aracı olmaya gayret eder. Belki de bu yüzden kimilerine göre Wells'in eserleri bilim kurgu romanları değil daha çok “scientific romances” yani bilimsel romanslardır. Bu romanslar yoluyla da Wells ilerlemeyi ve iyiye doğru evrilmeyi yeniden olası kılabilen ahlaki değerleri işler. Yahut benzer şekilde kimileri onu “bilim kurgunun Shakespeare'i”¹⁴⁴ şeklinde nitelendirerek yazarın insan doğasını ve ahlaki öğretileri bilim kurguda işleyişindeki ustalığını takdir eder.

3.2.1. Ahlaki Koşullanmada Rehabetin ve Rekabetin Rolü: *Zaman Makinesi*

“Beni avutsun diye de yanımda iki yabancı, beyaz çiçek taşıyorum –artık soldular, kurudular, kahverengi ve kırılğan bir hal aldılar – akıl ile güç gittiğinde bile minnetin ve karşılıklı sevgi duygusunun insanoğlunun yüreğinde yaşamaya devam ettiğine tanıklık etsin diye...”¹⁴⁵

Eleştirmenlerden John R. Hammond'ın da söylediği gibi o dönemdeki “insanın doğasındaki”¹⁴⁶ bozuklukları görebilmesi açısından önemli olan *Zaman Makinesi* romanında ahlaki, kültürel ve entelektüel anlamda dejenerasyon yaşayarak zaman geçtikçe gerileyen insanoğlunun en

¹⁴² Herbert George Wells, *An Experiment in Autobiography: Discoveries and Conclusions of A Very Ordinary Brain (Since 1866)* (Philadelphia ve New York: J. B. Lippincott, 1967), 122.

¹⁴³ “The Novelist as Prophet”, Cassell's Saturday Journal, 26 Nisan 1899.

¹⁴⁴ Brian Aldiss, *Billion Year Spree* (Londra, 1973), 133.

¹⁴⁵ H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, 142.

¹⁴⁶ John R. Hammond, *H.G. Wells's Time Machine: A Reference Guide* (Connecticut: Praeger, 2004), 38-42.

sonunda medeniyete bir tehlike oluşturması anlatılır. Bu tehlikenin somut örnekleriyse; *fin de siecle* döneminden geleceğe giden Zaman Gezgini'nin sekiz yüz iki bin küsürlük bir zaman diliminde rastladığı Eloi ve Morlocklardır.

Öncelikle romanda tıpkı Huxley'nin savunduğu gibi, kozmik evrim anlayışının (Huxley'ye göre Darwin'in savunduğu evrim teorisine yalnızca kozmik evrim denebilir) tek başına evrim teorisi için yeterli olmadığı vurgulanır. Örneğin; Zaman Gezgini “Geleceğin insanların bütün aletleriyle, kesinlikle bizden sonsuzluk kadar ileride olduğu gibi saçma bir varsayımla yola çıkmıştım.”¹⁴⁷ derken baştaki varsayımının onu yanıltması üzerine, bu ‘otomatik ilerleme’ anlayışının saçma bir tez olduğunu kanıtlar. Çünkü normalde Darwin'in savunduğu şekilde insanlar arasından hep en iyi olanın hayatta kalması ve geleceği hep daha iyilerin yönetmesi gerekirken; romandaki geleceğin varisleri olan Eloi ve Morlocklar insanoğluna göre binlerce yıl geride kalmışlardır. Bunun sebebi ise Huxley'nin savunduğu şekliyle insanların zamanında ‘etik evrim’ koşullarını göz ardı etmeleridir. Yani insanlar etik güçleri giderek ötelemiş ve zamanında Oswald Spengler'ın Batı'nın çöküşünü ahlaki yozlaşmaya bağladığı gibi Wells de “... en sonunda ulaşılan dengeli uygarlık, zirvesini çoktan yaşamış ve artık yozlaşmaya başlamış”¹⁴⁸ diyerek hep ileri yönde gidecek bir medeniyet anlayışını eleştirmiştir. Bu eleştiriye de insanlığın binlerce yıl sonraki geleceğini “iki ayrı hayvana” indirgeyerek yapar.

Huxley'nin Antik Yunan uygarlığının çöküşünü ahlaki yozlaşmaya ve yorgunluğa bağladığını dile getiren John Batchelor ise, *Zaman Makinesi* romanının da benzer şekilde bir Huxley anlayışıyla “çöküşü ve sonrasında doğal bir ötenaziye” işleyerek o günün medeniyetini uyardığını söyler.¹⁴⁹ Zaman Gezgini'nin Morlocklarla karşılaştıktan sonra onlar hakkında;

¹⁴⁷ H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.85.

¹⁴⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.78.

¹⁴⁹ John Batchelor, *H.G. Wells* (New York: Cambridge University Press, 1985), 13-14.

“...insanın bu insaniyetsiz oğulları! Olaya bilimsel bir ruhla bakmayı denedim. Her şey bir yana, bizim üç dört bir yıl önceki yamyam atalarımızdan daha az insan ve daha uzaktılar,”¹⁵⁰

diyerek, insanlığın zamanla daha da ilkelleşebileceğini vurgulaması da bu sebeptendir. Daha da kötüsü, gelecekte iki ayrı hayvana dönüşen insanoğlu birbirinin düşmanı olur ve birbirleriyle beslenirler. Üstelik Zaman Gezgini'nin daha sonra ikinci bir zaman yolculuğu yaparak gördüğü üzere; herhangi bir ahlaki öğretiye, toplumsal norma, etik sınırlamalara bağlı kalmayan bu iki grup otuz milyonlu yıllarda tamamen yok olur.

Bir nevi Viktorya döneminde bilim ve endüstriye fazla yoğunlaşılmasının bir sonucu olarak Eloi ve Morlocklar'ın varlığını sembolik olarak kaçınılmaz bulan Wells, bu iki türü akıllı ama bir o kadar da duygusuz olarak tasarlar. Zaman Gezgini gözlemlediği bu iki grup için;

“Ahlak eğitiminde ve genel işbirliğinde benim düşündüğüm gibi bir zafer kazanılmamıştı. Bunun yerine, mükemmelleştirilmiş bir bilimle donanmış gerçek bir aristokrasi gördüm ve mantıklı sonuçlar için çalışan bugünün sanayi düzenini,”¹⁵¹

dediğinde, yine Wells'in bilim-ahlak ya da mantık-duygu arasındaki bağlantıları medeniyetin devamlılığı için şart koştuğu anlaşılır. Özellikle Morlockları korku ve merak, Eloileri ise fazla cesaret ve rehavet ile özdeşleştiren Wells, iki tarafı da birbirine tam olarak üstün kılmaz.

İlk bakıldığında yeryüzünde yaşayan Eloilerin yeraltı canavarları olan Morlockların kanını emerek besleniyor olmaları onları üstün ve güçlü olan taraf kılar. Bu sebeple Darwin'in “güçlünün egemenliği” anlayışına paralel olarak Morlocklar'ın bir zaman sonra nesillerinin tükenmesi gerekir. Ancak Wells, Eloiler'i kendileri için çalışan Morlocklar'a muhtaç ederek bir nevi gücü dengeler. Zamanında gücü dengeleme konusunda sorun yaşayarak gerileyen *fin de siecle* döneminin insanları için bu karşılıklı

¹⁵⁰ H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, s. 97.

¹⁵¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.78.

muhtaç olma motifi de medeniyetin kurtarılması için bir çıkış olur. Çünkü romanda gelecekle ilgili söylenen,

“Güç ihtiyacın ürünüdür; güvenlik güçsüzlüğü artırır. Yaşam koşullarını düzeltme işi –yaşamı gittikçe daha da güvenli yapan gerçek bir uygarlaştırma süreci– istikrarlı bir şekilde zirveye ulaşmıştı,”¹⁵²

benzeri çıkarımlardan da anlaşılacağı üzere; 19. yüzyıl sonundaki Batı Medeniyeti’ni ya da daha küçük ölçekte Viktorya dönemi Britanya’sını alt üst eden şey, insanların kendilerini fazla güvende hissederek rehavete kapılmalarıdır. Güvende zirveye ulaşan insanlık zamanla gerilemiş ve kurtarılmaya muhtaç hale gelmiştir. Tam da bu noktada Wells’in sonraki yıllarda tasarlayacağı medeniyet projesine kendisinin bir antitez ürettiği söylenebilir. Çünkü tek bir medeniyet altında birleşen insanlık, kendisine bir rakip bulamayarak bu kez tam bir güven duygusuna kapılacak ve sonunda belki de daha hızlı bir şekilde rehavete kapılarak yıkım yaşayacaktır.

3.2.2. Modern Bireyin Ahlaki Düşüşü: *Görünmez Adam*

Wells’in özellikle etik ve ahlak bağlamında mesajlar vermek için kurguladığı 1890’ların birer parçası olan diğer üç romanı gibi, *Görünmez Adam* da *fin de siecle* dönemine ve bu dönemin insanlarda yarattığı ahlaki boşluklara değinir. Uzun uğraşlar sonucu görünmezliği elde eden bilim adamı Griffin ise bu dönemdeki boşluğun en açık sembollerindendir. Griffin üzerinden işlenen ahlaki yozlaşma temaları ihanet, güvensizlik, hırsızlık ve şiddete meyildir.

İnsanların onun için “Şeytan kadar maharetlidir”¹⁵³ dedikleri *Görünmez Adam*, bu benzetilmeyi elbette ki takındığı tavırlar ve çözümlenemeyen karakteri doğrultusunda edinir. İping’e gelir gelmez bir köpek tarafından ısırıldığında bu tuhaf adamla ilgili ters giden bir şeyler olacağı okuyuca en başında hissettirilir. Bu yabancının maharetinde şeytana denk düşmesinin sebebi de görünmezliğinden dolayı yaptığı her hareketin

¹⁵² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.48.

¹⁵³ H.G. Wells, *Görünmez Adam*, s.107.

sorgulanamaz ve kısıtlanamaz olmasıdır. Görünmezliği elde ettikten sonra “Kafam şimdiden, artık serbestçe yapabileceğim bütün o çılgınca ve muhteşem şeylerin planlarıyla kaynamaya başlamıştı”¹⁵⁴ diyen Griffin, tüm sınırları aşıp tamamen özgür olduğunu düşünerek içindeki kötüyü uyandırır.

Her ne kadar ilk başta sınırsız derecede özgür olduğunu düşünerek sevinse de görünmezliği yüzünden zamanla şüpheli, kimseye güvenemeyen ve kendisine ihanet edilecek olmasından korkan birine dönüşür. İping’te ayak işlerini yapması için arkadaş olduğu Marvel’a “Pek işe yarar bir alet değilsin, ama seni kullanmam gerekiyor”¹⁵⁵ dedikten kısa bir süre sonra, şüpheliğiyle Marvel’ı bir nevi kemirmeye başlar; “Eğer beni yine atlatırsan... namusum üzerine seni öldürürüm.”¹⁵⁶ Bu karşısındakine güvenememe tavrını bir diğer arkadaşı Kemp’in evinde kalırken de sürdüren Griffin, Marvel’ı tehdit ettiği gibi Kemp’i de “Bana engel olmaya ya da yakalamaya çalışmak yok! Yoksa...”¹⁵⁷ diyerek öldürmekle tehdit eder. Esasında Griffin böyle hislere kapılmasını gerektirecek hiçbir ihanet olayı yaşamaz. Yani ne Marvel ne Kemp ne de diğer köylüler ona karşı hiçbir yanlış yapmazlar. Bunların hepsi Griffin’in uzun süren çalışmalarında hep yalnız yaşayarak kendi hırsıyla başbaşa kalması, yalnızca mantığıyla hareket etmesi ve insanların merhamet, sevgi ve hoşgörü benzeri duygulara sahip olabileceğini unuttuğundan kaynaklanır. Öyle ki Marvel’a eşyalarını kaldığı otden aldırırken etrafa verdikleri zarardan kendisi değil; yalnızca Marvel rahatsızlık duyar ve yaptıklarının ahlaki olmadığını düşünerek “Ölmüş olmayı dilerdim”¹⁵⁸ der. Görünmez Adam’ın kendi babası hakkında konuşurken “Moruğu soydum... babamı soydum. Para onun değildi ve o da kendini vurdu”¹⁵⁹ demesindeki soğukkanlılığı da roman boyunca hiç değişmez.

¹⁵⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.146.

¹⁵⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.90.

¹⁵⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.89.

¹⁵⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.122.

¹⁵⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.91.

¹⁵⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.133.

Histerik bir biçimde “Böylece geçen ocak ayında, etrafımı sarmaya başlayan –ve eğer üstümde birikmeye başlarsa beni ele verebilecek- bir kar fırtınasıyla...”¹⁶⁰ diye anlattığı doğa dahi onun için kendisine ihanet eden güvenilmez bir şey olur. Aslında bu halinden anlaşıldığı üzere; Griffin kendi güvenilmez tavrını başkalarına mal eder. Çünkü kaldığı otelin sahibine parasını vermeyerek, papaz ve karısının paralarını evlerinden çalarak, babasını dahi soyarak güvenilmezliğini kanıtlayan hep kendisidir. Arkadaşı Kemp’in ona neden görünmezliği yalnızca kendine sakladığını ve sırf görünmemek adına bu kadar acılar çektiğini sorması üzerine verdiği cevap da yeterince trajiktir: “Ben ne politikadan, ne ünlü olmak için başkalarına sövüp saymaktan, ne hayırseverlikten ne de spordan hoşlanırım. Peki ne yapacaktım?”¹⁶¹ Yani kendisini bilimden başka hiçbir alanda başarılı görmeyen Griffin, bu tek uğraşı yüzünden etrafında “aptal” olarak nitelediği tüm insanlardan daha da geride kalır: Her türlü sınırlamadan muaf olacağı görünmezliği icat eder. Kemp’e göre de Griffin bunu yaparak “Kendi türüyle ilişkisini koparmış”tır.¹⁶²

Bu kadar güven problemi yaşayan Griffin için köylülerin yakıştırması da “Sadece görünmez değil..., deli de! Canı!”¹⁶³ demek olur. Çünkü özellikle işlediği suçların görünmemesinin verdiği rahatlıkla etrafındakilere sürekli şiddet uygular. Otelin parasını ödememesinden sonra kendisini yakalamak isteyen Bay Hall’a vuran¹⁶⁴, görünmezliğin rahatlığıyla etrafındaki dükkanların camını indiren ve üstelik bunla eğlenen¹⁶⁵ Griffin yaptıklarından da hiç pişmanlık duymaz. Başta şiddet göstergesi olarak kendisine yardım etmeye zorladığı Marvel’a “... sen fikrini değiştirene kadar sana şu çakmaktaşlarından atıp duracağım”¹⁶⁶ benzerinde söylemlerle daha küçük şiddetler uygulayan Griffin, sonrasında “sırf birilerinin canını

¹⁶⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.153.

¹⁶¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.170.

¹⁶² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.181.

¹⁶³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.124.

¹⁶⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.57.

¹⁶⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.87.

¹⁶⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.68.

yakmanın hazzı için önüne gelene vurup kırmaya”¹⁶⁷ başlar. Romanın sonlarına doğruysa kısa bir hayal de olsa “cinayet tasarıları”¹⁶⁸ yapan biri oluverir. Bu da aslında insanın belirli kısıtlamalar altında olmadan zamanla kendi sınırlarını ne kadar zorlayacağını bir alt mesajdır.

Her şeye rağmen Griffin kadar şiddete meyilli ve suç işlerken rahat olan birinin karşısında Kemp gibi bir doktor vardır. Griffin’e göre kaldığı yeri ispiyonlayarak kendisine ihanet eden Kemp, aslında sembolik olarak Griffin’i değil bu yozlaşmış zihni yakalattır. Griffin yakalandığında onu öldürmek için etrafına toplanan insanlara “Geri çekilin, sizi aptallar!”¹⁶⁹ deyip her ne olursa olsun arkadaşına merhamet gösteren Kemp ise, Griffin gibilerin tehlike arz ettiği yerde hala bir umut olduğunu gösteren bir işaret olur. Ve Griffin her ne kadar ‘özellikle arkadaşlarına’¹⁷⁰ güvenmese de onu yerde linç edilmeye hazır haldeyken koruyan tek kişi arkadaşı Kemp’tir.

Bu romanın önsözünde Wells’in belirttiği gibi ‘romanlarındaki ümitsizlik Swift geleneğinin bir parçası olarak bile isteye’¹⁷¹ vardır. Kendisi ne tamamen ümitsiz ne de büsbütün iyimser biridir. Griffin gibilerin varlığının yanında Kemp gibilerinin olması da bu yüzdendir. Bu da bir nevi insanların her ne kadar şartlara bağlı olarak iyi-kötü olmaya meyletseler de içlerinde iyi-kötüyü her daim besleyebileceklerine açık kapı bırakır. *Fin de siecle* mağdurlarına ve gelecek nesillere bir kurtarma mesajı olarak Wells’in yaptığı da romanın en sonunda;

“Elbette Griffin aşırı derecede bencil ve hissiz bir adamdı, ama kurbanının, ilk kurbanının ayaklarının dibinde kanlar içinde, zavallı bir halde yatışını görmesi, nasıl hareket etmeyi düşünmüş olursa olsun, uzun zamandır içinde tıkanmış kalmış olan vicdan azabının bir süre için bir sel gibi kabarmasına neden olmuş olmalıdır.”¹⁷²

¹⁶⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.86.

¹⁶⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.175.

¹⁶⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.206.

¹⁷⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.119.

¹⁷¹ H.G. Wells, Önsöz, *a.g.e.*, s.5.

¹⁷² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.187.

diyerek, Griffin kadar ümitsiz bir vakaya bile ufak da olsa umut yüklemektir. Genel anlamda verilen ahlaki mesajı göre de; insanlar ancak belli kısıtlamalar, değer yargıları, toplumsal normlar dahilinde mutlu olup kendilerini bir yerlere ait hissederler.

3.2.3. Ahlaki Değerlerle Savaşın İlişkisi: *Dünyaların Savaşı*

T.H. Huxley, Darwin'in evrim teorisindeki aksamayan 'otomatik bir ilerlemeyi'¹⁷³ etik bağlamında *Evrin ve Etik* (1893) adlı denemesinde eleştirirken, Wells bu eleştirileri çoğunlukla bir nevi temel bilgi kanyığı olarak kullanır. Dolayısıyla Wells'in *Dünyaların Savaşı* adlı eserinde Marslılar ve insanlar arasındaki savaş üzerinden tartıştığı meselelerden biri de otomatik ilerleme eleştirisi ve etiğin evrimi meselesidir.

Darwin'in evrim teorisine göre normalde 'en güçlü olanın' hayatta kalması gerekir. Ancak Wells, romanda insanlara nazaran teknolojik anlamda çok daha donanımlı ve fiziksel olarak çok daha güçlü olan Marslıları en sonunda kaybeden taraf olarak gösterip bu teoriyi eleştirir. Marslılar kaybeden taraf olurlar. Bu "Kocaman yuvarlak bedenlerden- ya da aslında kafalardan"¹⁷⁴ oluşan, cinsiyetsiz "ve böylece insanlarda (cinsiyet farkı) yüzünden ortaya çıkan karmaşık duygulardan kurtulmuş"¹⁷⁵, "yapay eklentilere"¹⁷⁶ sahip, "bütün ruhsal ya da duygusal dalgalanmalardan"¹⁷⁷ uzak canlılar her ne kadar fiziki anlamda güçlü olsalar da etik donanımlara sahip olmadıklarından dolayı en sonunda kaybeden taraf olurlar. Yani fiziki donanımlarının haricinde onları sağlıklı bir medeniyeti sürdürmeye meylettirecek herhangi duygusal donanımları yoktur. Dolayısıyla

¹⁷³* Dünya Devleti Teorisinde Bilim ve Teknolojinin İtici Gücü adlı bir sonraki başlıkta Darwin'in evrim teorisi kısmında açıklanmıştır.

¹⁷⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.157.

¹⁷⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.160.

¹⁷⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.163.

¹⁷⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.159.

Huxley'nin de öngördüğü gibi evrimdeki ilerleme ve üstte olma esası yalnızca en güçlü olmakla değil, ahlaki öncüllerin varlığıyla da alakalıdır.

Öncelikle tıpkı gerçekte *fin de siecle* döneminde olduğu gibi, romanda da insanlar ciddiyetten uzak, tehlikelere karşı ilgisiz ve meraksızdırlar. Hatta insanlardaki kayıtsızlık, rehavet ve halinden memnun olma durumu öyle yoğundur ki onların saldırı esnasında bile durumun ciddiyetini anlamayarak “küçük işlerinin peşinde koşuşturmaları”¹⁷⁸ anlatıcıyı hayrete düşürür. Anlatıcı “uygarlık geliştikçe ahlaki fikirlerde ortaya çıkması muhtemel olan gelişmeleri tartışan bir dizi makale”¹⁷⁹ yayınlamakla uğraşmaktadır. Roman boyunca anlatıcının yaptığı şey de sanki okuyucuya uygarlığın gelişimi- ahlaki fikirler arasındaki ilişkinlendirmeleri birebir tecrübe edinerek aktarmaktır. Yani kendisine bir nevi makalelerini uygulamalı olarak anlatma fırsatı doğar. Daha romanın en başında;

“İnsanlar sonsuz bir gönül rahatlığı içinde, madde üzerinde kurdukları hakimiyete duydukları güvenin huzuruyla önemsiz işlerinin peşinde bu yerküre üzerinde koşturup duruyorlardı,”¹⁸⁰

diyen anlatıcı, kendisini ‘en güçlü’ olarak gören insanoğlunun mecazen Marslılarla karşılaşması sonucu yaşadığı yıkımı roman boyunca sürekli olarak dile getirir. Gerçek hayatta sonraki çağda I. ve II. Dünya Savaşları gören insanlığın çöküşe geçmesi de yine bu yönde bir ahlaki yozlaşmadan kaynaklanır. Çünkü özellikle gücü elinde tutan Avrupa ülkeleri, tıpkı romandaki Marslılar gibi başka ülkelerin ‘kanlarını kendi bedenlerine enjekte etmek için’ bir çok sömürü politikası uygularlar. Bu politikaların güçlü ülkeler arasında anlaşmazlıklar doğurması üzerine de savaşlar yaşanır. Yani ahlaki gerileme tıpkı romandaki gibi önce savaşa, savaşın kendisi de sonunda ahlakın topyekün çöküşüne neden olur.

¹⁷⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.19.

¹⁷⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.19.

¹⁸⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.13.

Savaşın insanın içindeki kötüyü uyandırması, romanda daha çok anlatıcı üzerinden kurgulanır. Çünkü anlatıcının kendisi o zamanın pek çok insanından farklı olarak bilimi, akıllı ve uygarlığı gözetken biri olmasının yanında, ahlaki değerlerinde değişimlere de gider. “Uygar bir toplumu çok nadiren saran savaş ateşine çok benzer bir şeyler kanıma girmişti...Tilki öldüğünde orada olmak istiyordum”¹⁸¹ diyen anlatıcı her ne kadar zamanında yanlışlıkla ölümüne sebep olduğu bir adam¹⁸² için vicdan azabı çekse de, savaşla beraber içindeki kötüyü keşfeder ve romanın ilerki kısımlarında bir evde beraber saklandığı papazı bile isteye yumruklar¹⁸³ ve hatta öldürmeye kalkar.

Her şeye rağmen savaş öncesi etrafındakilerin antroposentrizmini (insanmerkezcilik) eleştirmek için;

“...insanoğlu o kadar kibirlidir ve kibri tarafından öylesine kör edilmiştir ki, on dokuzuncu yüzyılın hemen sonuna kadar hiçbir yazar Mars'ta şimdiye kadar, ya da aslında hiçbir zaman, dünyadaki düzeyinden daha akıllı bir yaşamın gelişmiş olabileceğinden söz etmemiştir.”¹⁸⁴

diyene anlatıcı, savaş esnasında saklandığı yerden Marslıları izledikten sonra insanların hala bu savaştan kurtulabileceklerine ve kaybettikleri değerlerini tekrar bulabileceklerine dair ümit beslemeye başlar. Çünkü çok şükür ki insanoğlu henüz Marslılar kadar “duygusallığın temel dayanaklarından yoksun kalan... sadece bencil bir akıllı varlığa”¹⁸⁵ dönüşmemiştir. Bu yönüyle özellikle evrim teorisini işleyen bir roman olarak *Dünyaların Savaşı*, insanlara kendilerine çeki düzen vermedikleri takdirde nereye doğru sürüklendiklerini gösterir.

Saklandığı yerden on beş gün sonra dışarı çıkıp her şeyin yok olduğunu görene anlatıcı,

¹⁸¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.58.

¹⁸² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.64.

¹⁸³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.167.

¹⁸⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.14.

¹⁸⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.161.

“...tahtımızdan indirildiğimize dair bir hissi ilk kez sezmeye, artık bir efendi değil, Marslıların ayakları altında ezilen hayvanlardan biri olduğumu kabullenmeye başlamıştım,”¹⁸⁶

deyip her ne kadar sonunun geldiğini düşünse de fark etmeden – bir nevi Tanrı’nın kararı doğrultusunda- mikrolara uyum sağlayamayan Marslıların ölmesiyle kazanan taraf olacaktır. Hatta savaşın etkisiyle tükenen doğa dahi bir zaman sonra yeniden canlanmaya başlar. Çünkü Wells’in neredeyse tüm yazılarında da vurguladığı gibi bir medeniyet (metaforik olarak Marslılar) istediği kadar bilimde ve eğitimde en önde olsun, gücünü birlik ve ahlaki değerleri gözetecek şekilde geliştirmiyorsa o gücü er ya da geç elinden alır.

Tam da bu şekilde uyarıcı ve mesaj verici nitelikte bir “soft sci-fi” (sosyal içerikli bilim kurgu) ürünü olan *Dünyaların Savaşı*’nın sonunda anlatıcı,

“Şurası muhakkak ki, bu savaştan hiçbir şey öğrenmediyse de, en azından merhameti, egemenliğimiz altında inleyen o akılsız yaratıklara merhamet duymayı öğrenmiştik,”¹⁸⁷

diyerek savaşın insanlara eğer görmek isterlerse birşeyler katabileceğini ima eder. Zamanında ileride olmanın rehabetine kapılarak üretmeyi, doğruluğu ve tehlikeyi göz ardı eden insanlar, anlatıcıya göre artık uyarılmışlardır. İstila onları “çöküşün en verimli kaynağı olan, geleceğe dair o sukünet içindeki güven”¹⁸⁸ duygusundan uyandırarak medeniyetlerini yeniden kurtarmaları için uyarıda bulunmuştur.

¹⁸⁶ H.G. Wells , *a.g.e.*, s.183.

¹⁸⁷ H.G. Wells , *a.g.e.*, s.190.

¹⁸⁸ H.G. Wells , *a.g.e.*, s. 226.

3.3. DÜNYA DEVLETİ TEORİSİNDE BİLİM VE GEN TEKNOLOJİSİ

Bilim ve ilerlemeciliğin medeniyeti kurtarmadaki işlevselliğini I. Dünya Savaşı sonrası Dünya Medeniyeti projesi ile vurgulayan Wells, bu dönemde tartışılan bilimsel teorilerin en etkililerinden Charles Darwin'in *evrim teorisi* ile Francis Galton'un *öjenik teorisine* de eserlerinde bilimi tartışırken yer verir.

Charles Darwin'in 1859 yılında yayınlanan *Türlerin Kökeni (Origin of Species)* adlı kitabında ürettiği evrim teorisini; Wells her ne kadar bu teoriyi (etiğin evrimi başlığında anlatıldığı üzere) insanlığın biyolojik işleyişini tam olarak açıklayamadığını düşünerek eleştirse de romanlarında önemli temalardan biri olarak kullanır. Hatta edebi eleştirmenlerden Richard Hauer Costa'ya göre, Wells 19. yüzyılın önemli teorilerinden biri olan evrim teorisini “biyolojik, felsefi, sosyal ve edebi alt kollarda ustalıkla işlemeden ötürü” ilk yazılarıyla adını duyurmuştur.¹⁸⁹

Darwin'in teorisine göre içinde yaşadığımız dünya, gezegen, hayvanlar, insanlar ve tüm diğer canlılar evrenin ilk yaratılışından beri değişmektedirler. Tüm bu değişen organizmalar da zamanla evrilirler. Çünkü yaşamlarını sürdürebilmek için değişen doğal şartlara uyum sağlamak zorundadırlar. Bu döngüye de “doğal seleksiyon” adı verilir.¹⁹⁰ Bu süreçte zayıf olan canlılar yaşamını yitirip doğadan tamamıyla yok olurken güçlü olanlar yaşamaya devam ederler. Sonuç olarak da “*survival of the fittest*” yani en güçlü olanın hayatta kalması veya güçlüünün yaşamını sürdürebilmek için güçsüz üzerinde hakimiyet kurması söz konusu olur. Peki Wells'e göre Darwin'in evrim teorisi ne yönden eleştirilebilir ?

¹⁸⁹ Richard Hauer Costa, *H.G. Wells: Revised Edition* (Boston: Twayne Publishers, 1985), 10.

¹⁹⁰ Daha detaylı bilgi için bakınız:

http://www.evrimteorisi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=20:dogal-secilim&catid=14:evrimteorisi&Itemid=108

Bu çalışmanın etik-evrim bağlantısını işleyen bir önceki başlığında söz edilen Sosyal Darwinizm eleştirilerden farklı olarak, Wells'in Darwin'in evriminde eleştirdiği bir diğer nokta bu teorideki "ırk" kavramıdır. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrası Dünya Medeniyeti projesi sunacak olan Wells'in 1890'larda ırkı eleştirirkenki argümanı da evrimin insanları ırklar olarak ayırmasının yanlışlığıdır. Çünkü ona göre insanların ırklara ayrılması çatışmalarına neden olmaktadır. Hatta "Bizim ırkımıza ne oluyor böyle?"¹⁹¹ diyerek kurtuluş çağrısı yapan Wells'e göre; ırk denilen şey tüm insanlığı kapsayıcı olmalı ve 'toplumculuk' unsurunu da göz ardı etmeden medeniyetin bütünlüğü önemsenmelidir. Ama sanki tam da bu noktada Wells kendisiyle çelişir. Çünkü insan evriminin sadece kozmik bir süreçten ibaret olmadığını; etik şartların da iyiliğe dahil edilmesi gerektiğini destekleyen Wells, insanları tek bir ırkta toplamayı istemekle dünyada genetik anlamda var olan bir çok insan ırkının bir nevi yok oluşuna ve tek tipte insan oluşumuna onay vermektedir. Üstelik bu onayı da ileriki yıllarda dünya medeniyeti projesinde öjenik savunuculuğunu yaparak verecektir.

1860-1870 yıllarında çok yönlü bilim adamı Francis Galton'un geliştirdiği öjenik teorisiyle ise insanların genetik kalitesinin geliştirilmesi amaçlanır.¹⁹²¹⁹³ Bu teori yalnızca biyolojik faktörleri etkilemekle kalmayacak; aynı zamanda sosyal etkilere sahip olacaktır. Çünkü öjenik teorisinin uygulamaya konmasıyla istenilen genler güçlendirilerek sosyal anlamda da yüksek nitelikte insanlar üretilirken istenmeyen genler ise ayıklanacaktır. Böylelikle düşük gen kalitesindeki insan üretimi de engellenmiş olacaktır.¹⁹⁴ Bilimde atılan böyle bir adımla her ne kadar uygulaması *fin de siecle* dönemine yetişmemiş olsa da sonraki yıllarda pek çok ülke öjenik politikası doğrultusunda 'genetik tarama, doğum kontrolü,

¹⁹¹ H.G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s. 3.

¹⁹² Francis Galton, *Inquiries Into Human Faculty and Its Development* (Londra: Macmillan and Co., 1883), 24-25.

¹⁹³ Francis Galton, "Eugenics: Its Definition, Scope, and Aims" (The American Journal of Sociology, Temmuz 1904), 82.

¹⁹⁴ Frederick Osborn, "Development of a Eugenic Philosophy" (American Sociological Review 2 (3), Temmuz 1937), 389-397.

doğum oranında düzenlemeler, evlilik kısıtlamaları, hastalıklı genler veya istenmeyen ırk özellikleri taşıyacak bebek doğumunun engellenmesi, zorunlu kısırlaştırma, zorunlu bebek aldırma/doğurma ve de soykırım¹⁹⁵ gibi uygulamalar yürütür.

Galton'ın geliştirdiği öjenik teorisi Wells'in romanlarında aslında eleştiri yapmak için kullandığı temalardandır. Yazarın öjenik konusunu romanlarında işlerken yaptığı vurgu genel olarak bilim adamlarının insanlığın geleceğini yönlendirebilmekteki yetkinliğidir. Ama bu yetkinliğe sahip olduklarını düşünen bilim adamları sonunda hep başarısızlıkla, hüsrarla, yıkımla ve yalnızlıkla baş başa kalırlar. Bilimin mutlak yetkinliğini romanlarında eleştiren Wells; nedense daha sonraki yıllarda tasarladığı medeniyet projesinde öjenik birebir savunuculuğunu yapar ve bilim adamlarının medeniyetin kurtuluşu için insanları fiziksel, biyolojik ve mantıksal açıdan yeniden şekillendirmesini şart koşar.

Yazar öjenik vurgusunu 1900'lü yıllarda seri halinde çıkan *Tahminler* başlıklı yazılarında da sürekli olarak tekrar eder. Wells'e göre ideal gördüğü dünya medeniyetini yönetecek olan kişiler, yukarıda sözü geçen öjenik şartlarını soğukkanlı ve rasyonel bir tutumla uygulayarak *fin de siecle* döneminin getirdiği 'boşluk' probleminde çözüm getirecek olan bilimle eğitilmiş mühendisler ve teknisyenlerdir.¹⁹⁶ Yazarın öjenik anlayışının temelinde ise "İnsanların -güzel ve güçlü bedenler, temiz ve etkin zihinler şeklinde- iyi, verimli ve güzel olanlarının yeniden üretilmesi"¹⁹⁷; bunu karşılığında da "akıl hastalıkları ve fiziksel deformasyonlar gibi genler yoluyla geçebilecek hastalıkların, suç işleme eğilimi gösterenlerin ve tedavi edilemeyecek derecede alkolik olanların uyku ilacı verilerek acı çekmeden öldürülmesi"¹⁹⁸ vardır. Dolayısıyla

¹⁹⁵ Matt Ridley, *Genome: The Autobiography of a Species in 23 Chapters* (New York: HarperCollins, 1999), 290-1.

¹⁹⁶ John S. Partington, *H.G. Wells (1866-1946)*

kaynak: https://www.academia.edu/400246/Wells_H._G._1866-1946 . Erişim tarihi: 09.01.2014

¹⁹⁷ Wells, H.G., *Anticipations of the Reactions of Mechanical and Scientific Progress Upon Human Life and Thought*, (Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1902), 167-168.

¹⁹⁸ Martin Gardner, *Wells, H.G., Anticipations*, Dover, Mineola, New York: 1999, s. x.

Wells'in projesinde medeniyetin boşluktan/çöküşten kurtuluşu bilim adamlarının mühendisliğinde yapılacak ırk ıslahına bağlıdır. Bu koşullandırmayı yaparken savunduğu şey ise Darwin'den sonra tartışılmaya başlayan evrim teorisinin tek başına ilerlemecilikte yeterli olmadığıdır. En iyi olanın hayatta kalması için yalnızca otomatik ilerleme yetmez; bilimsel eğitim almış insanların bu ilerlemede yönlendirici olmaları gerekir. Fakat bu fikirlerin zamanında Huxley'nin büyük bir savunucusu olan etikçi Wells'in fikirleri ile ne kadar paralel gittiği tartışılır.

3.3.1. Zamanda Yolculuk , Öjenik ve Evrim Teorileri: *Zaman Makinesi*

Wells'in diğer romanları gibi *Zaman Makinesi* de bilim kurgunun bir ürünü olarak bilimsel öğelerden beslenir. Bu öğeleri genel anlamda anlatıcının ve yan karakterlerin çoğunun bilim adamı olması; zamanda yolculuk, öjenik, nüfus kontrolü gibi teorilerin iç içe kurgulanması; bilim ve teknolojinin insanlığın akibetine yön veren unsurlar olarak sunulması oluşturur. Bilim ve teknoloji bağlamında medeniyetin yeniden canlanması için gerekli şartlar ise romanda bilimin doğru/yanlış şekillerde kullanımının ürettiği farklı sonuçlar üzerinden incelenebilir.

Zamanda yolculuk yapmadan önce "...derin bir nefes aldım, dişlerimi sıktım ve makineyle el-ense güreşmeye başladım... pes ederek ters döndü"¹⁹⁹ diyerek zaman makinesini yola getiren anlatıcı, bu romanda (diğer üç romanın aksine) bilimi doğru amaçlar için kullanan ve insanlara rehberlik eden bilim adamını temsil eder. Bu bilim adamına göre; insanlığa öğretilecek yeni doğrular ve düzeltilmesi gereken eski yanlışlar vardır. "Neredeyse tüm evrende kabul görmüş olan bir iki fikri yalanlamak zorunda kalacağım"²⁰⁰ diyerek zamanda yolculuğunu diğer bilim üyelerine

¹⁹⁹ H.G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.35.

²⁰⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.5.

anlatmaya başlayan Zaman Gezginini, önce sekiz yüz binli yıllara ardından otuz milyonlu yıllara ışınlanır. Bu yolculuklarında edindiği gözlemlerinin sonucundaysa (diğer bir çok etkenin yanısıra) bilimin yanlış kullanımının medeniyetin sonunu getirdiğini işaret eden bir ‘uyarıcı’ olur. Çünkü Eloi ve Morlocklar gibi insanın “bin yıl önceki yamyam atalarından daha az insan ve daha uzak”²⁰¹ olan bu canlılar gerek yaşam tarzları, gerek ahlaki değerlerden yoksunluklar gerekse biyolojik ve fizyolojik özelliklerinin geriliği itibarıyla bilimin yanlış şekillerde kullanımının birer somut örneğidirler.

Romanda sözü edilen bilim ve teknoloji sayesinde gerçekleştirilen zamanlar arası yolculuklar, insanın milyonlarca yıl ileriye/geriye dair bilgi edinmesini sağlayan birer aydınlanma serisidir. Zamanda yolculuk teorisinin aksine romandaki öjenik teorisiyse bilimin insanlığı kötüye yönlendirmesinin bir örneğidir:

“En sevdiğimiz bitki ve hayvanları geliştiriyoruz –ve bunlar o kadar az ki– yavaş yavaş, seçici ıslah ile. Bir gün yeni bir cins şeftali, bir gün çekirdeksiz üzüm, bir gün daha hoş kokulu, daha iri çiçekler, bir gün daha faydalı bir sığır cinsi.”²⁰²

Anlatıcı, bilim adamlarının ‘kaliteli gen’ ya da ‘istenen gen’ seçiciliğiyle tasarladıkları -başta gayet doğru görünen- bu üretim şeklini insanların sonunu getiren bir faktör olarak görür. Çünkü bu üretim şekli önce hayvanların vahşi olanlarının (at, sığır, köpek gibi²⁰³) neslinin sonlandırılmasıyla başlayarak zamanla onları zoolojik gerilemeye itecek, sonrasında tüm canlıların biyolojik çeşitliliğini indirgemeciliğe dönüşecek (ki gelecekte Eloi ve Morlocklar olarak yalnızca iki tür kalır) en sonunda da tüm medeniyeti hiçliğe götürecektir. Bu sebepten, insanlar üzerinde uygulanan ıslahın bir sonucu olarak anlatıcı etrafında hiçbir “mezarlık, yaşlı veya sakat”²⁰⁴ görmez. Ayrıca bilim adamları “... nüfus artışı için

²⁰¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.97.

²⁰² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.49.

²⁰³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.42.

²⁰⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.65.

tasarladıkları kontrolde çok başarılı olmuş, sayıları da sabit kalmak yerine giderek azalmıştır.”²⁰⁵

Her zaman olaylar karşısında “bilimsel bir ruh”²⁰⁶ takınan Zaman Gezgini’nin ironik olarak kendisini yakalayan vahşi Morlocklar’ı alt edişi de milyonlarca yıl önceden kalan Porselen Sarayı’ndan bulunduğu kibritler sayesinde ateş yakmasıyla olur. Çünkü Morlocklar ışığa dayanıklılık yetilerini doğal ayıklanma sonucu kaybetmişlerdir. Burada da evrim teorisinin ‘güçlünün egemenliğini gerektiren’ doğal seleksiyon kısmına sembolik bir eleştiri getirilir.

Darwin’in evrim teorisini -Huxley’nin dediğine benzerlik gösterecek şekilde- kozmik evrim yönünden alan anlatıcı,

“...koşullarda böylesi bir değişim ile birlikte kaçınılmaz olarak, değişime ayak uydurma da gelir. Biyoloji bilimi bir yığın yanlışla dolu olmadıkça, insan zekası ve gücünün kaynağı nedir? Zorluk ve özgürlük: Atılgan, güçlü ve uyanık olanın ayakta, zayıflarınsa altta kalacağı koşullar...”

diyerek bir nevi tüm canlıların evrimini özetler. Darwin’inkinden farklı olarak bu özetin devamında anlatıcı, Huxley’nin etik evriminin savunuculuğunu yaparmışçasına “...yetkin insanların vefalı birleşimlerine, nefse hakimiyete, sabıra ve iradeye prim tanıyacak koşullar”dan bahseder. Dolayısıyla insan zekasının ve gücünün kaynağını yalnızca fiziksel ya da biyolojik üstünlüğünden değil; ahlaki değerlere sahip olmasından alır.

Bu teorilerin yanı sıra, romanda kullanılan bilimsel öğelerden biri de bilimin “deneye dayalı akıl yürütme” anlayışını savunmasıdır. Bilimsel konuşmalar için yapılan haftalık toplantılardan birinde zamanda yolculuk yaptığını iddia edecek olan anlatıcının diğer altı üyeyi bu iddiasına inandırmak için kullandığı yöntem bilimsel kanıtla ikna etme yöntemidir. Eleştirmenlerden John Batchelor’a göre bu roman “Heuristic”²⁰⁷ yani deneye dayalı keşfi destekleyen bir metoda sahiptir. Tıpkı romanda inandırılması

²⁰⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.52.

²⁰⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.97.

²⁰⁷ John Batchelor, *H.G. Wells* (New York: Cambridge University Press, 1985), s.11.

gereken altı bilim üyesi gibi okuyucu da zamanla doğru soruları sormayı öğrenir, ve Zaman Gezgini'nin roman boyunca öne sürdüğü bilimsel veriler sonucu ona inanmaya başlar. Dolayısıyla Wells, bilimin doğru kullanımına verdiği bu örnekle deneye dayalı akıl yürütme yöntemini okuyucuya adım adım uygulamalı öğretir.

Yani, İngiliz yazar Peter Kemp'in Wells'in evrimine bakışını incelediği eserinde belirttiği gibi “Marx ve Darwin'in teorilerinin bir karışımı”²⁰⁸ olan *Zaman Makinesi*, diğer üç romandan farklı olarak bilimin yalnızca yanlış kullanımı yermez; aynı zamanda doğru kullanımının getirilerini de anlatır.

3.3.2. Bilimin Kutsanması ve Medeniyete Etkisi: *Görünmez Adam*

“Bugün yeni çağın ilk yılının ilk günü... Görünmez Adam Çağı'nın. Ben I. Görünmez Adam'ım. Hükmetmeye başlamak basit olacak. İlk gün örnek olması için bir tek infaz yapılacak... Kemp diye bir adamın infazı... Yardım etmeyin ona, halkım, yoksa ölüm sizin üstünüze de düşer.”²⁰⁹

Her ne kadar İngiliz matematikçi Karl Pearson gibi isimler ‘bilimsel düşünce yapısına sahip olmanın iyi bir vatandaşlık için önemli’²¹⁰ olduğunu düşünseler de, Wells için bu yapıya sahip olmak herkesi iyi bir vatandaşlığa yönlendirmeyebilir. Özellikle bu düşünce yapısı eğer bilimi her şeyin önüne koyan bir vatandaş inşa edecek olursa, bu kişi artık bırakın vatandaş olmayı iyi bir insan dahi olamayacaktır. Tam da bu bağlam için Wells, *Görünmez Adam* romanında Griffin gibi bilimi takıntı edinmiş bir bireyi ilk olarak kendisini sonra da etrafındakileri sürekli zora sokan bir karakter olarak işler. Dolayısıyla her bilimsel düşünce yapısına sahip bireyi iyi bir vatandaş değildir.

²⁰⁸ Peter Kemp, *H.G. Wells and the Culminating Ape; Biological Themes and Imaginative Obsessions*, (Londra: The Macmillan Press, 1982), 14.

²⁰⁹ H.G. Wells, *Görünmez Adam*, s.189.

²¹⁰ Karl Pearson, *The Grammar of Science* (Londra: Walter Scott, 1892), 7-9.

Griffin'in senelerdir üzerinde tek başına çalıştığı görünmezlik deneyi, özellikle Iping köyüne geldiği andan itibaren ne kendisi ne de etrafındakiler için tehlikeden başka bir şey getirir. Bireysel olarak bu bilimsel çalışma süresince pek çok sıkıntı yaşayacak olan Griffin ilk başta görünmezliğin onu yalnızca yücelteceğini ve gücüne güç katacağını düşünür. Hatta bundan öyle emindir ki ileride çok ünlü bir bilim adamı olacağından emin olarak etrafındaki hiçbir insanı kendisiyle denk görmez, onlarla iletişim kurmaya çaba bile göstermez. Arkadaşı Doktor Kemp'in evinde kalırken ona;

“... bir insan için görünmezliğin sağlayabileceği bütün şeylerle, gizem, güç ve özgürlükle dolu o muhteşem düşe bakıyordum. Sakıncalarını aklımdan bile geçirmiyorum. Bir düşünsene! Ben... bu kılıksız, yoksul, bir taşra kolejinde aptallara ders veren, oraya sıkışıp kalmış yardımcı öğretmen, birden bu düşteki insanlara dönüşebilirdim,”²¹¹

diyen Griffin, bu deneyi sayesinde hem statüsünü yükseltip özgürlük ve güç kazanacağını hem de dünya çapında üne kavuşacağını hayal eder. Öyle ya bunları kim istemez ki? Fakat kendisinin de en sonunda anladığı üzere sonuca odaklanırken her daim göz ardı ettiği bir şey vardır: süreç.

Griffin kendi üzerinde gerçekleştirdiği deneyi Kemp'e anlatırken, “... her şey çok korkunçtu. Acı çekeceğimi beklemiyordum. İşkenceyle dolu, ıstıraplı, hastalıklı ve baygın bir gece geçirdim...”²¹² dediğinde kendisinin bu bilimsel deney uğruna pek çok şeyi başta akıl edememiş olduğu anlaşılır. Trajik bir şekilde Griffin “kar fırtınasının ve gecenin getireceği soğuk ve sefaleti”²¹³ ya da “...soğuk bir iklimde, pis bir havada, kalabalık ve uygar bir şehirde bir Görünmez Adam olmanın ne kadar acizce bir saçmalık olduğunu”²¹⁴ romanın sonlarına kadar hiç fark edemez. Üstelik bu yalnızca sonuca odaklanmış hali ona sadece fiziksel acılar getirmekle de kalmaz; aynı zamanda Griffin kazara çıkardığı bir yangın sonucu “Benim

²¹¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.132.

²¹² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.143.

²¹³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.153.

²¹⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.170.

pansiyon yanıyordu, benim elbiselerim, benim araç gerecim... Yanıyorlardı! Kendi gemimi yakmıştım, hangi adam yapardı ki bunu!”²¹⁵ diyerek kendi bilimsel tecrübelerinin kendi sonunu getirmeye başladığını da anlar. Yani çalışmasını bitirmek ve başarı elde etmek uğruna adeta günlerce gözü dönmüş, benliğini yitirmiştir.

Griffin’in bilimi takıntılaştırmakla kendisine verdiği zarardan daha da önemlisi etrafındakilere yaşattıklarıdır. Başta tıpkı Griffin gibi onunla tanışan Iping köylüleri de bilimsel deneyle uğraşmanın bireyi üstün kıldığını düşünürler. Örneğin; yan karakterlerden Bayan Hall insanların kendisine Görünmez Adam’ı sorduklarında bu “yabancının deneysel bir araştırmacı” olduğunu dile getirir. “Deneysel araştırmacının ne demek olduğu sorulduğunda ise, bir tür üstünlük duygusuyla okumuş insanların çoğunun bunu ne demek olduğunu bildiğini” söyleyerek “yabancının bir şeyler icat ettiğini” gururla anlatır.²¹⁶ Burada Wells’in eleştirdiği şey toplumun bilim adamlarını üstün olarak varsaymasıdır. Belki de toplum bu varsayımından dolayı Griffin’e birkaç kurban verir. Francis Galton’ın öjenik teorisinde bilim adamlarının topluma yön verecek biçimde mutlak yetkiye sahip olmalarını da zamanında eleştirmiş olan Wells, aynı sebepten dolayı Griffin gibi bir adamı görünmezliği başına bela açtıktan sonra çalışmalarından vazgeçmiş bir bilimci olarak kurgulamak yerine; tüm belalara rağmen daha da kibirli, acımasız ve otoriter bir karaktere dönüştürür.

Griffin’in tıpkı bir öjenik savunucusu gibi kendinden daha cahil olarak gördüğü kasaba halkının öldürülmesi gerektiğini savunması başta kendisine zarar veren bu bilim adamının artık insanlık için bir tehlike olduğunu gösterir:

“Cinayet işlememiz de gerekiyor... Zevk için işlenmiş cinayetler değil, iyice tasarlanmış katliamlar... şimdi bir Terör Dönemi başlatmalı... bir

²¹⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.152.

²¹⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.35.

kasabayı ele geçirip, dehşet saçmalı ve hakimiyet altına almalı.
Buyruklarını ortalığa yaymalı,”²¹⁷

Griffin bu katliam planlarını anlatırken kendisi de bir bilim adamı olan Doktor Kemp bu acımasız bilim adamına itiraz eder:

“Ben buna katılmıyorum, Griffin... Niye insanlığa karşı bir oyun oynamayı düşünüyorsun ki? Böyle mutlu olmayı nasıl umabilirsin? Yalnız bir kurt gibi davranma. Araştırmanın sonuçlarını yayınla, bütün dünyayı – en azından bu ülkeyi- yanına al,”²¹⁸

Dolayısıyla özellikle Kemp gibi bir bilim adamının Griffin’in karşısına konulması; Griffin’in Kemp’in yardımına muhtaç olması; Griffin yalnızken Kemp’in etrafında birilerinin olması iyi-kötü arasındaki farkların yorumlanmasıdır. Kemp her ne kadar Griffin’i evinde bir süre barındırıp dinleyerek kendisine yardımcı olmaya çalışsa da en sonunda onu polise verir. Ölümünün dahi insanları üzüntüye sokmadığı Griffin, Wells’in var olmalarının belki de hata olduğunu düşündüğü takıntılı bilim adamlarına bir göndermesi olur. İronik olarak bu deneyi yalnızca kendinde uygulayabilip ardında hiçbir bilgi bırakamayan Görünmez Adam ancak yokluğun bir parçası olurken; Kemp gibi ‘araştırmanın sonuçlarının tüm dünya ile paylaşılmasını savunan’ bilimciler varlıklarını sürdürürler. Genel anlamda da İngiliz gazeteci Clement King Shorter’ın *Görünmez Adam* romanını eleştirirken söylediği gibi “bilimsel deney dünyayı hiçbir zaman ne daha mutlu ne de daha iyi bir yer”²¹⁹ yapar.

²¹⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.175.

²¹⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.176.

²¹⁹ Clement Shorter, Bookman. Ekim 1897. <http://www.unz.org/Pub/BookmanUK-1897oct-00019a02?View=PDF>

3.3.3. Erin ‘Güçlünün Egemenliği’ne Bakışı ve Marslıların Doğal Seleksiyonu: Dünyaların Savaşı

Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* adlı çalışmasında dile getirdiği konulardan türlerin çatışmasını, güçlü olanın egemen olmasını (*survival of the fittest*) ve doğal seleksiyonu, H.G. Wells *Dünyaların Savaşı* romanında birer kurgu unsurları olarak kullanır. Bilhassa daha önce de bahsedildiği gibi a) bilimsel ve teknolojik açıdan güçlü olan tarafın güçsüzle çatışmasının sonuçlarının tartışılması, b) iki farklı türün doğal seleksiyona gösterdiği reaksiyonların karşılaştırılması, bu romanın ana temalarındandır.

Romanda teknolojik olarak insanlara göre daha donanımlı olan Marslılar biyolojik açıdan da insanlardan üst bir tür olarak betimlenirler. Anlatıcı gözlemleri sonucu “... ya çok az yoruluyor ya da hiç yorgunluk duymuyorlardı... Yirmi dört saatin yirmi dördünde de çalışıyorlardı”²²⁰ dediği Marslıları sistematik bir “makine”²²¹ olarak görür ve onların insanlara olan üstünlüğünü kabul ederek eşi ile hizmetçisini güvenli bir yere gönderir. Her ne kadar kendisi bilimsel yazılar yazan, düşünen, üreten biri olsa da anlatıcı Marslılarca insanlığın sonunun getirilmesine çözüm getiren kişi değildir. Bilakis kendisi insanlar ve Marslılar arasında bir çeşit türlerin çatışması olduğunu düşünerek sonunda insanların yenik düşeceğini düşünür ve “bozguna uğratılmıştık”²²² der. Bu açıdan anlatıcının gözünden bakıldığında insan ve Marslıların çatışmasında, Marslıların teknolojik ve zihinsel donanımlarıyla kendilerine nazaran çaresiz ve geri kalmış bir tür olan insana üstün gelmesi beklenir. Ancak romanın sonunda durum hiç de öyle olmaz. Peki insanlığı bu tehlikeden kurtaran nedir?

Charles Darwin’in *güçlünün egemenliği* teorisinin romanda hem savunuculuğunu hem de eleştirisini yapan kişi, yan bir karakter olan topçu eridir. Öncelikle topçu erine göre insanlar ve Marslılar arasında yaşanan

²²⁰ H.G. Wells, *Dünyaların Savaşı*, s.160.

²²¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.62.

²²² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.70.

tam anlamıyla bir savaş değildir. Çünkü “Hiçbir zaman savaş olmadı, insanlarla karıncalar arasında savaş olabilirmiş gibi”²²³ diyen er, bu savaşı güçsüz olan insanların kendilerinden çok daha üstün Marslılarla savaşmasını gerektiren, bir nevi ‘asimetrik bir savaş’²²⁴ olarak görür. Böyle bir savaşta da güçlünün yenmesi ve hayatta kalması gayet olasıdır. Ancak başta “Biz insanlar yenildik”²²⁵ diyen topçu eri, bir süre sonra güçlünün egemenliğine aykırı tavırlar/fikirler sunmaya başlar.

Marslıların füzeli saldırılarına maruz kalsalar da topçu eri “...benim gibi adamlar yaşamaya devam ediyorlar, çünkü soylarının sürmesini istiyorlar”²²⁶ diyerek bu kez güçsüzün hayatta kalması için alternatifler aramaya çalışır, çünkü malum kendisi de onlardan biridir. Topçu erinin sunduğu alternatifler ise daha sonra Wells’in dünya medeniyeti projesinde özellikle bilim ve bilginin kullanımının önemi kısımlarıyla benzerlik gösterir. İşgal sonrası “İnsanların yaşamlarını ve soylarını sürdürebilecekleri, çocukların da yeterince güvenli bir şekilde büyütülebileceği bir yaşam tarzı oluşturmalıyız”²²⁷ deyip önceliği güvenli bir yaşam tarzının inşasında gören topçu erine göre, insanlık kendi sonunun başlangıcını bir an önce örgütlenerek engellemelidir. Yıkımdan kurtulmanın yolu ise insanların kendilerini diğer canlılardan üstün kılan düşünme yetilerini kullanmalarıdır. Wells her nasıl ki medeniyetin ilerlemesini sistemli bir düşünme ve üretme mekanizmasına bağlıyorsa, topçu erine göre de “... kurtulmayı başaran da düşünmeyi bırakmayan adamdır.”²²⁸ Dahası, Wells’in medeniyetin yeniden canlanması hususunda Medeniyet İncil’i gibi aklın üstünlüğünü vurgulayan yeni bir kutsal kitabın yazılmasını vurgulaması ve bilim, siyaset ve felsefe ışığında insanların yeniden eğitilmesinin altını çizmesi gibi; topçu eri de insanların Marslıların

²²³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.193.

²²⁴ Asimetrik savaş; savaşan güçlerin birbirinden çok farklı güçlü ve zayıf noktalara sahip olduğu, özellikle zayıfın güçlünün teknik donanımlarına karşı daha ilkel yöntemlerle mücadeleye devam ettiği savaş.

²²⁵ H. G. Wells, *Dünyaların Savaşı*, s.196.

²²⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.196.

²²⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.199.

²²⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.194.

istilasından kurtulmaları ve medeniyetlerini yeniden canlandırmaları için bir nevi kendi medeniyet projesini tasarlar:

“Amacımız bilgimizi de korumak ve üstüne bir şeyler katmaya çalışmak olmalı. İşte orada senin gibi adamlara iş düşüyor. Yerin altında büyük, güvenli yerler yapmalı ve alabildiğimiz kadar kitabı oralara taşımamız, roman ya da şiir süprüntüleri değil, fese ve bilim kitaplarını,”²²⁹

derken topçu erinin anlatıcıya önerdikleri de tıpkı bu tez çalışmasının ‘İlerlemecilik ve Eğitim’ altbaşlığında incelenen Wells’in *systematic human reconstruction* önerisine benzer. Ayrıca Francis Galton’ın öjenik teorisinde dile getirdiği gibi topçu eri de “Zayıfları ve aptalları kabul edemeyiz... başkalarına yük olanlar ya da zarar verenler ölmeli”²³⁰ diyerek zayıf insanların ölmesi gerektiğini düşünür ve öjenik teorisinde olduğu gibi zaman zaman güçlü/kaliteli genlerin savunuculuğunu yapan bir karakter haline gelir.

Her ne kadar topçu eri insanların düşünme ve üretme yetileri sayesinde Marslılara üstün gelebileceklerini savunsa da, romanda insanları kurtaran şey gücünün egemenliği ve bu egemenliğe karşı geliş değil, doğal seleksiyondur. Doğal seleksiyon teorisi de yine Darwin’in savunduğu şekilde, doğaya ayak uydurabilenin hayatta kalabilmesidir. Aslında romanda Marslılarla insanların ilk karşılaşmasında hemen doğal felaketler kendini göstermeye başlar, dolayısıyla bu da bir nevi sonunda karar verici mekanizmanın doğa olacağıın ön mesajıdır. Fırtına, şimşek, deprem, yangın²³¹ gibi doğa olaylarının bir çok ölüme sebep olduğu türlerin ilk karşılaşmasında, doğa evrime yön verir. Çünkü dünyadaki mikroplar bir nevi bir *deus ex machina*²³² olarak, bu türlerin akibetinde en üstün karar mekanizması haline gelirler.

²²⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.200.

²³⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.200.

²³¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.58-72.

²³² **Deus ex machina** (deus ex machina, çoğulu dei ex machinis): “Bir kurgu veya dramada beklenmedik, yapay veya imkansız bir karakter, alet veya olayın senaryo akışı içinde beklenmedik bir yerde aniden ortaya çıkması. Örneğin; anlatıcının bir anda uyanıp herşeyin rüya olduğunu anlaması veya aniden ortaya çıkan bir meleğin sorunları çözmesi için kullanılan Latince kalıp. Birebir çevirisi

Anlatıcının önceki yıllarda okuduğu Punch isimli bir dergide “doğal ayıklanmanın gelecek kuşaklarda bedenin gittikçe küçülmesi yönünde eğilim göstereceği”²³³ yazar. Marslılar da romanda bu ayıklanmanın gerçek örneği oluverirler çünkü onlar da küçük bedenlerindeki kocaman elleriyle aynen bu yazıya benzer fiziki özelliklere sahiptirler. Doğal ayıklanmanın bir ürünü olan bu yaratıklar, Mars’taki koşullara göre şekil almış ve yaşamsal fonksiyonlara sahip olmuşlardır. Peki ya bu canlılar dünyaya tutunabilecek midirler?

Anlatıcının “... savaş sırasında dünyada gerçekten de bir Marslı doğmuştu, bulunduğu ebeveynine bitişik bir haldeydi, zambak soğanlarının ya da tatlı su şakayıklarının tomurcuklandığı gibi, kısmen *tomurcuklanmıştı*”²³⁴ şeklindeki gözlemleriyle bu canlıların üreme yolunun insanlarınkinden farklı olduğu anlaşılır. Yalnızca üreme şekilleri değil bir çok şeyin dünyadakinden farklı olduğu Mars’ta “bitkiler aleminde baskın renk olarak yeşil yerine parlak bir kan kırmızısı”²³⁵ hakimdir. Marslılar dünyaya gelirken yanlarında hepsi büyüdüklerinde birer kırmızı bitkiye dönüşecek tohumlar getirirler. Ancak ‘kızıl ot’ hariç hiçbir bitki dünyada yaşayamaz. Bu ot da bir zaman sonra çürüyecek ve diğer bitkiler gibi dünyaya kök salamayacaktır. Bu durum aslında bir zaman sonra Marslıların kendilerinin de bu dünyaya ayak uyduramayacaklarının bir alt mesajıdır. Öyle ki;

“Dünya üzerinde o kadar çok hastalığa ve acıya neden olan mikroplar ya Mars’ta hiç ortaya çıkmamışlardı ya da Marslıların tıbbi tarafından yüzlerce yıl önce yok edilmişlerdi,”²³⁶

şeklindeki bir durum daha sonra Marslıların sembolik olarak birer kızıl ot olmalarına neden olacaktır. Çünkü kendi evrenlerinde hiçbir hastalık ve acıya sebebiyet veren mikrop kalmayan Marslılar, insanların yaşadığı bu evrende mikropların birer kurbanı olurlar.

"makineden Tanrı" olup, antik Yunan tiyatrosunda bir tanrıyı canlandıran karakterin bir vinç (machina) yardımıyla yukardan indirilmesi anlamında kullanılmaktaydı."

Kaynak: <http://www.seslisozluk.net/?word=deus+ex+machina&lang=tr-en>

²³³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.161.

²³⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.160.

²³⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.162.

²³⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.161.

Her ne kadar insanlardan güçlü olsalar da türlerin çatırşmasında ‘en iyi olan’ Marslılar hayatta kalan değil, yenilen ve hayata veda eden taraf olurlar. Wells’in elbette ki bunu yaparak insanlığa verdiği bir mesaj/uyarı vardır: Canlıların evrilerek daha duygudan uzak, acımasız ve tekdüze olmaya doğru gittikleri bir döngüde insanlar kendi potansiyellerinin farkına varmalıdırlar. Özellikle bilim ve teknoloji alanında yükselişe geçen insanlık; salt bilimle değil aynı zamanda iyiliği ve duyguları da ilerlemeciliğin içine katarak yoluna devam etmelidir. Yoksa insanların her biri Marslılar gibi önce birer kıvı ot olmaya, sonra da yok olmaya mahkum olurlar.

3.4. DÜNYA MEDENİYETİNDE EĞİTİM VE AKIL

Normal Bilim Okulu'nda öğrenci olduğu yıllarda Huxley ile tanışarak onun danışmanlığında kısa süreli bir çalışma sürdüren Wells; Darwin ve özellikle Huxley ile ilgili fikirlerini dile getirirken aklın mutlak gerçeğe olan eğilimine dikkat çeker:

“Darwin ve Huxley, buldukları konum ve değer itibarı ile Plato, Aristo ve Galileo ile aynı aristokrasiye aittirler. Ve tıpkı onlar gibi bu iki isim de papazlara özgü veya ortodoks kilisesine mensup bir zihniyete en sonunda üstün geleceklerdir. Çünkü şuan her ne kadar gönülsüz, üstü kapalı ve zorla yapılıyor olsa da her insanın ruhunda hak olana ve mutlak gerçeğe eğilimi vardır...”²³⁷

“Aydınlanma; kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir”²³⁸ diyerek Rasyonalizm²³⁹ felsefesini savunan Alman filozof Immanuel Kant gibi Wells de özellikle medeniyetin aydınlanmasını dogmatik ya da duyumsal öğretilere değil; düşünce ve zihin odaklı öğretilere bağlar. Peki Wells'in yukarıda sözünü ettiği Darwin ve Huxley gibiler “papazlara özgü veya ortodoks kilisesine mensup bir zihniyete” nasıl üstün geleceklerdir? Ya da insan ruhunda barındırdığı “hak olana ve mutlak gerçeğe olan eğilimini” nasıl fark edecektir?

Romanlarında özellikle baş karakterler olan bilim adamlarına kendi kaderlerini yönetme ve insanlığın akibetine yön verme hakkı tanıyan Wells, tıpkı Kant gibi akli bir yönetici veya yargıç yaparak otoritenin gerçek hakimi kılar. Medeniyeti kurtarma projesinde İncil'i (kutsal kitap olarak sadece İncil

²³⁷ Herbert George Wells, *An Experiment in Autobiography: Discoveries and Conclusions of A Very Ordinary Brain (Since 1866)* (Philadelphia and New York: J. B. Lippincott, 1967), 122.

²³⁸ Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir”(1784)
<http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>

çev., Nejat Bozkurt Felsefe Yazıları (1983)
http://www.allmendeberlin.de/Aydinlanma_Nedir_Kant.pdf

²³⁹ Aynı zamanda akılcılık olarak bilinen, bilginin kaynağının akıl olduğunu savunan felsefi görüştür. Bu görüşe göre, doğru bilgi ancak akıl ve düşünce ile elde edilebilir. Daha fazla bilgi için bakınız: Vernon J. Bourke, "Rationalism," 1962.

odaklı eleştiri yapar çünkü medeniyet denince akla gelen Hıristiyanlığı benimsemiş Avrupa'dır) insanları hak olana yönlendirmede yetersiz bularak yerine akılcılıkla yeniden yazılacak bir Medeniyet İncili'ni alternatif göstermesi tam da bu sebeptendir. Özellikle dinin yeniliklere ve ilerlemeciliğe ayak uyduramadığını düşünen Wells'in bu çalışmada incelenen üç romanında da din ve inançlar yan karakterlerin geride kalışlarının temeli oluverir.

The Outline of History adlı kapsamlı çalışmasında eğitimin (bilhassa aklın eğitiminin) önemini bir çok kez vurgulayan Wells, "İnsanlık tarihi git gide eğitim ve fecaat arasında bir yarışına dönüştü"²⁴⁰ diyerek eğitimin felaket karşısında savaşılan güç olduğunu vurgular. Özellikle aklın eğitimi için eğitimin nasıl bir akıl yürütmesi gerektiğini de önceki yıllarda yazdığı romanlarında birer öğreti olarak işler.

3.4.1. Toplumun Akıl Yürütme ve Eğitime Bakışı: *Zaman Makinesi*

"Ah, bu," diye atıldı Filby. "Tamamen -"

"Neden olmasın?" diye sordu Zaman Gezgini.

"Mantığa aykırı bu," dedi Filby.

"Ne mantığı?" dedi Zaman Gezgini.²⁴¹

Akılla açıklanamayacak her türlü arzu, hayal ve duygu *Zaman Makinesi* romanında çoğunlukla hor görülür. Buna karşılık, somut örnekler üzerinden deneysel öğrenme metodu ise romanda aklın eğitiminin temel koşulu olarak ileri sürülür. Üstelik *Görünmez Adam* ve *Dünyaların Savaşı* romanlarındaki silik, akılsız ve geri kalmış şekilde betimlenen yan karakterlerin aksine; *Zaman Makinesi*'nde yalnızca baş karakter değil, aynı zamanda yan karakterler de rasyonelliğin ve bilimsel anlayışın birer temsili

²⁴⁰ H.G. Wells, *The Outline of History: Being a Plain History of Life and Mankind* (New York: Garden City, 1920), 504.

²⁴¹ H. G. Wells, *Zaman Makinesi*, s.10-11.

olup, deneysel öğrenme koşulunu desteklerler. Örneğin; Zaman Gezgini'nce gelecekteki yolculuğun kendilerine anlatılmasını yeterli bulmayan tüm yan karakterler, gezginden kanıt isterler. Gezgin onlara üzerindeki yolculuktan kalma tozları²⁴², cebinde Weena'dan aldığı çiçeği²⁴³ gösterdiğinde bile yan karakterler şüpheciliklerini sürdürürler. Hatta akılcılığı savunan yan karakterler, Zaman Gezgini'nden kendilerine zamanda yolculuk teorisi hakkında daha detaylı ve bilimsel açıklamalar getirmesini isterler.

Wells bu durumla aslında sadece eğitimde eliteleşmiş bir kesmin medeniyete yön verici olmasının yeterli olmadığını; aynı zamanda eğitilen toplumun da bilimsel sorgulamada daha yetkin olması gerektiğinin altını çizer. Belki de bu yüzden anlatıcı “Günümüzün sağlık koşulları ve tarımı, her şey bir yana, hala temel aşamasındadır.”²⁴⁴ diyerek henüz ilkel bulduğu medeniyetin geleceği hakkında,

“Tüm dünya zeki, eğitilmiş ve işbirliği içinde olacak; her şey gitgide artan bir hızla Doğa'nın boyun eğişine doğru gidecek. En sonunda akıllıca ve dikkatli bir şekilde, hayvan ve bitki dünyasının dengesini insan ihtiyaçlarına uyacak bir biçimde yeniden düzenleyeceğiz.”²⁴⁵

benzerinde umut dolu tahminler yürütür. Ne var ki bilfiil gidip şahit olduğu gelecekteki medeniyet şimdikinden hiç de ileri değildir. Üstelik tam aksine binlerce yıl sonraki medeniyet o zamaninkine göre çok daha ilkeldir.

Wells teorik eserinde öne sürdüğü *medeniyeti kurtarma projesinde*, toplumun yozlaşmakta olan medeniyet için ilk olarak propagandacı bir ekol başlatması gerektiğini savunur. Sonrasındaysa bu toplumun entelektüel ve eğitimsel anlamda yapıcı bir misyon yüklenebileceğini söyler.²⁴⁶ Bu şartlandırmayı benzer şekilde *Zaman Makinesi*'nde de kurar. Öyle ki binlerce yıl sonrasının insanlarını gören Zaman Gezgini “Değişimin ve değişime gereksinimin olmadığı yerde akıl da yoktur”²⁴⁷ der. O zamanın

²⁴² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.23.

²⁴³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.136.

²⁴⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.48.

²⁴⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.49.

²⁴⁶ H. G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s. 13.

²⁴⁷ *A.g.e.*, s.121.

insanlarının propagandacı bir tavır sergilememesinden şikayet eder ve sorar: “Bu yaratıkları akılsız mıydı?”²⁴⁸

Aynı zamanda eğitimin her zaman otomatik ilerleme anlayışına ayak uyduramayacağı meselesi romanda pek çok kez altı çizilen bir durumdur. Normalde her geçen yıl üniversite sayısının artması, eğitim şartlarının daha iyiye doğru gitmesi, ilmin öneminin giderek yükselmesi beklenir. Ancak *Zaman Makinesi*’nde durum bu beklentinin tam tersini gösterir:

“Sekiz Yüz İki Bin küsür yılı insanlarının bilgi, sanat, her şeyde bizden inanılmaz derecede ileride olacaklarını öngörürdüm. Sonra bir tanesi aniden, bizim beş yaşındaki çocuklarımızın zeka düzeyinde olduğunu gösteren bir soru sordu...”²⁴⁹

Wells’in bir medeniyeti felaketten engelleyecek en önemli faktör olarak eğitimi görmesi, *Zaman Gezgini*’nin felaket söylemleriyle paraleldir. Çünkü eğitime sırtını dönmüş Eloi ve Morlocklar artık her şeyi tüketmiş, sona gelmişlerdir. Onların yaşadığı bu dönemde “kitaplar kalıntı olmuş, eğitim bitmiş”²⁵⁰ olduğundan artık yaşanan her an *Zaman Gezgini*’nin nazarında bir intiharın provasıdır.

Özellikle eğitim hususunda bir medeniyeti sürekli olarak üretken halde tutacak itici güç de bu romanda verildiği şekliyle yeni beklentilere sahip olmaktır. Zira;

“İnsan zekası hayalinin ne kadar kısa sürmüş olduğunu düşünmek beni üzdü – intihar etmişti. İstikrarlı bir biçimde kendini rahatlık ve kolaylığa, parolası güvenlik ve süreklilik olan dengeli bir topluma ayarlaşmış, tüm beklentilerini gerçekleştirmiş – sonunda da bu hale gelmişti.”²⁵¹

diyene *Zaman Gezgini*, yüzbinlerce yıl sonrasının canlılarının beklentilerini gerçekleştirdikten sonra ne eğitim ne de başka bir alanda faal olmayı bıraktıkları haberini verir.

²⁴⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.38.

²⁴⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.39.

²⁵⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.104.

²⁵¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.120.

Her ne kadar toplumun her kesiminde somut örnekler üzerinden akıl yürütme vurgulanmış ve dinamik eğitim anlayışının altı çizilmiş olsa da; geleceği bizzat gören Zaman Gezini romanının sonunda geri gelemez ve dolayısıyla kendi toplumunu uyaramaz. Wells'in romanı bilhassa böylesine umutsuz ve ucu açık bir şekilde bitirmesinin belki de en elle tutulabilir nedeni o zamanın insanlarına birer 'sonun başlangıcı' mahiyetinde uyarıcı bir roman yazmaktır.

3.4.2. Eğitim, Liderlik ve İtaat: *Görünmez Adam*

Wells'in romanlarında bilim kurgunun bir parçası olarak ana karakterler genellikle bilim adamıyken, bu romanların sosyal bilim kurgu eserleri olmalarından dolayı da yan karakterler sıradan insanlardır. Dolayısıyla, eğitim konusunu bir tema olarak işlerken Wells'in genel olarak yaptığı şey eğitilmiş olan ana karakterlerle eğitimsiz olan, sıradan yan karakterleri çatıştırmaktır. *Görünmez Adam* romanında eğitilmişiyi temsil eden Griffin de bu çatışmada liderliği elinde tutarak eğitimsizlere itaati aşılamanı sağlar.

“Görünmez bir adam, güçlü bir adamdır”²⁵² diyerek kendini diğer insanlara nazaran güçlü bulan Griffin, her daim yalnızca aklını kullanan ve hiçbir duygusuyla hareket etmeyecek kadar rasyonel olan bir karakterdir. Görünmezliğinden ötürü her ne zaman zorluk yaşasa, sorunu çözmek için “Düşünmek istiyorum” der. Hatta Griffin o kadar akılcı biridir ki kendisini hayatta yönlendirecek herhangi bir batıl inancı ya da dini eğilimi yoktur. Yan karakterler onun için “Yabancı kiliseye gitmiyordu, aslında sadece kıyafet değiştirme açısından olsa bile Pazar günüyle dini önemi olmayan diğer günler arasında bir ayırım da yapmıyordu”²⁵³ gibi gözlemlerde bulunarak şaşırırken, Griffin için dini ritüellerin ya da öğretilerin bir çekiciliği yoktur. Üstelik sembolik olarak İping'te ilk soyduğu yer papazın

²⁵² H. G. Wells, *Görünmez Adam*, s.71.

²⁵³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.33.

evidir.²⁵⁴ Bu durum Görünmez Adam'ın bir nevi aklının üstünlüğüyle papazı oyuna getirmesi anlamına da gelir. (Her ne kadar çalmak doğru bir aklın timsali olmasa da.)

Kendisini diğerlerine nazaran daha akıllı bulan Griffin, Marvel'ı yardımcısı olarak seçtiğinde “Seni seçtim. Bir tek sen varsın, şu aşağıdaki aptallardan görünmez bir adam diye bir şey olabileceğini anlayabilecek bir kaçı dışında.”²⁵⁵ der. Yani kendisi görünmezliği bilimsel çalışmalar sonucu elde ettiğinden bunu anlayabilecek başka pek fazla insan çıkmaz. Bu ayrıcalıklı hali de Griffin'e etrafındakilere liderlik etme imkanı tanır. Yani bu bir çeşit bilginin üstünlüğüdür. Yaptığı çalışmalar esnasında etrafındaki insanlar Görünmez Adam'ı “kitaplarla dolu bir kutu –bazıları sadece anlaşılmasız elyazılarından oluşan, büyük, kalın kitaplar”²⁵⁶ taşıyan biri olarak tanımlamaktan başka bir açıklama üretmezler. Onlara göre bu bilgili adam gizemli ve ulaşılmazdır.

Bilim adamı olmasından, icatlar yapmasından ve görünüşü itibariyle insanlardan farklı olmasından ötürü kendini statü olarak biraz daha yukarıda bulan bu yabancıya yan karakterlerin cevabı ise çoğunlukla zorunlu itaat olur. Örneğin; Marvel Görünmez Adam'a hırsızlık sonrası nereye nasıl saklanmayı başardığını sorunca, Görünmez Adam “Ben görünmezim. Bütün mesele bu” der çünkü hali gayet açıktır. Marvel'ın bu duruma cevabıysa Griffin'e inanmayarak “Ben senin bildiğin cahil serserilerden değilim” demek olur.²⁵⁷ Esasında burada anlatılan kişinin kendi cahilliğini farketmemesinin en büyük cehalet olduğudur. Çünkü Marvel da kendisini etrafındakilere daha zeki bularak Griffin'in söylediklerinin ancak bir hurafe olduğunu düşünür.

²⁵⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.43.

²⁵⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.71.

²⁵⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.25.

²⁵⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.69.

Sonraları yer verilen “Ne kadar iyi eğitilmiş olsalar da, herkesin içinde birtakım batıl inançlar kalır”²⁵⁸ sözü ise doktor olmasına rağmen hala batıl inançları olan Kemp için söylenir. Çünkü diğer insanlardan farklı olarak bilimsel çalışmalara daha anlamlı şekilde bakabilecek Kemp bile Griffin’in görünmezliğine inanmaz ve;

“Şu salaklardan biri daha... Bu sabah, köşenin birinde ‘Görünmez Adam geliyor, efendim!’ diye çarpan budala herif gibi... Bu insanlara ne olduğunu anlayamıyorum. İnsan onüçüncü yüzyıldayız sanacak,”²⁵⁹

der. Daha sonraları Griffin’in üniversiteden arkadaşı olduğunu öğrenen Kemp, yine bir süre bu görünmezlik meselesine inanmak istemez. Çünkü her ne olursa olsun Griffin’e göre görünmez olmak “Kesinlikle mantıklı” iken; Kemp “İyice aklım karıştı! Bütün bu olay... başından sonuna mantıksız” diyecektir.²⁶⁰ Burada verilmek istenen şey de ister Marvel gibi eğitimsiz, isterse Kemp gibi eğitilmiş birileri olsun, insanlar akıllarına sığdıramadıkları şeyler için mantıksız/imkansız derler. Oysa ki gerçekten mantıksız olan kendi sınırlı düşünebilme halleridir. Bu da Wells’in eğitim başlığı altında işlenen eğitimdeki eksiklikler üzerine yaptığı eleştirilerin bir parçasıdır. Çünkü Wells’in dünya medeniyeti projesinin eğitim yönünün işlendiği *İlerlemecilik ve Eğitim* başlığında da belirttiği gibi; eğitim bireyin başka zihinlerle iletişim kurmasına, kendisini anlamasına ve düşüncelerini ifade etmesine yardımcı olduğu ölçüde doğrudur. Eğitilmiş olarak geçen Griffin ise ne başka zihinlerle iletişim kurabilir ne de kendini anlar. Aksine bu açılarından bakıldığında eğitimsiz olanlardan daha geridedir. Ayrıca Marvel ve Kemp gibiler sadece akıllarının aldığı şeylere “mantıklı” olarak bakabildiklerinden onlar da karşısındakini anlama konusunda yetersizdirler.

Bu yüzden de görünmezliği “Bir cisim ışığı ya emer ya yansıtır ya da kırar, ya da bunların hepsini birden yapar. Ne emer, ne yansıtır ne de kırarsa, kendisi görünür olamaz.”²⁶¹ şeklinde kendisine göre gayet basit ve açık bir

²⁵⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.113.

²⁵⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.101-102.

²⁶⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.107.

²⁶¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.129.

bağlantı ile mantıksallandırabilen Griffin, etrafındakilere zarar vermenin ve onlardan tepki almanın nedenlerini bir türlü anlamlandıramaz. Yani Griffin’de başarılı olan şey Wells’in ima ettiği gibi öğretim kısmı iken; bu yabancı eğitim kısmında sınıfta kalmıştır. Bu yüzden de yaptığı çalışmalardan hiçbir tad alamaz ve hatta;

“Yıllarca çalış, şunu planla bunu hesapla, sonra da yarı kör, beceriksiz aptalın teki yoluna taş koysun! Şu dünyada aklına gelebilecek ne kadar aptal yaratık varsa benim önüme çıkmak için yollanmış,”²⁶²

diyerek etrafındaki herkesi aptal görecektik kadar kibirli birine dönüşür. Yer yer yarı kör, beceriksiz ve aptal olan kendisi iken bunu göremeyen Griffin adeta Wells’in bir uyarıcı tokat olarak gösterdiği gibi toplumca linç edilen kişi olur. Marvel ve Kemp gibilere gelince; bu tip sıradan insanlar da bu şekilde devam ederlerse ne statülerini arttıracak ne de karşısındaki insanları anlamaya çalışacaklardır. Bu sebeple de roman boyunca girdikleri hiçbir tartışmada, ortamda, olayda sivrilememiş ya da başarılı olamamışlardır.

3.4.3. Özgür İrade-Sorgulama, Kadercilik- Kabullenme: *Dünyaların Savaşı*

Edebi eleştirmenlerden Frank McConnell *H.G. Wells’in Bilim Kurgusu* adlı eserinin giriş kısmında, *Dünyaların Savaşı* romanında yaratılan kurgusallıkla “gerçek anlamda bir dünyaların savaşının”²⁶³ işlendiğini öne sürer. Çünkü Wells’in bu romanında, özellikle akıl yürüterek olan biteni sorgulayanlar kendilerine nispeten daha az düşünen ve çoğu şeyi sorgulamadan kabullenenlerle farklı dünyalara sahiptirler. Ve artık bu farklı

²⁶² H.G. Wells , *a.g.e.*, s.171.

²⁶³ Frank D. McConnell, *The Science Fiction of H.G. Wells* (New York: Oxford University Press, 1981), 59.

dünyalar çatışmanın eşiğine gelmiştir. Sorgulayanlar elbette ki Marslılarken, kabullenenler insanlardır. Ancak romanda bundan da önemlisi insanların ayrıca kendi içlerinde akıl yürüten ve yürütmeyenler olarak ayrılmaları ve bu ayırmadan doğan savaşlardır. Peki özellikle insanlar arasındaki bu ayrıma yol açan faktörler nelerdir? Ve sorgulayan insanın şartsız kabullenenle mücadelesinde kim üstün gelir?

Öncelikle bu romanda da –tıpkı *Zaman Makinesi* ve *Görünmez Adam* romanlarında olduğu gibi- (daha önceki ahlak bölümünde bahsedildiğine benzer şekilde) genel bağlamda insanların içinde buldukları gerilemenin farkında olmamaları veya hallerini umursamamaları dile getirilir. Bu da bireyin kendisine yapabileceği en büyük aptallık olarak resmedilir. Daha küçük bir anlatı da ise yan karakterlerden papazın, bilimle ilgilenen anlatıcı karşısındaki aptallığı işlenir. Özellikle kadercilik ve özgür irade konularında mantıksal çıkarımları olan anlatıcının kendinden daha az sorgulayıcı olan papaza karşı verdiği uzun uğraşlar, bu romanda sorgulayan ve kabullenen şeklinde alt başlıklandırarak değerlendirmeyi mümkün kılar.

Birinci kitabın onüçüncü bölümünde Marslılar’dan kaçmak için sığındığı evde papazla tanışan anlatıcı; daha papazla karşılaşmadan, neredeyse romanın en başında “O dolu dizgin gelen kader hemen başımızın üstünde...”²⁶⁴ diyerek Marslıların gelişini rehavete kapılan insanların özgür iradelerinin bir sonucu olarak gördüğü mesajını verir. Çünkü bu kadar verimsiz bir hale gelmiş olan insanlığın istila edilmesi ya da hegemonya altına girmesi anlatıcının nazarında kaçınılmazdır. Dolayısıyla anlatıcıya göre Marslıların istilası mantıkla doğru orantılı bir sebep-sonuç ilişkisi örneğidir. Papaza göreyse bu istilanın başka nedenleri vardır. Başta;

“Neden bu şeylere izin verildi ki? Ne günah işledik? Sabah ayini bitmiş, öğleden sonraki ayin için zihnimi boşaltmak üzere yollarda yürüyordum, sonra birden –yangın,deprem, ölüm! Sanki Sodom ve Gomorra’daymışız gibi! Tüm yaptıklarımız boşa gitti –bu Marslılar da ne oluyor?”²⁶⁵

²⁶⁴ H.G. Wells, *Dünyaların Savaşı*, s.19.

²⁶⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.89.

diyerek yaşananların şaşırtıcı ve cevapsız olduğunu düşünse de sonraları papaz, ‘Ne günah işledik?’ öngörülü sorusu üzerine temellendirdiği çıkarımlarında herşeyin bir günahın bedeli olduğu sonucuna varır. Yani anlatıcının düşündüğü gibi; papaza göre de bu istila bir nevi kötü insanların kaderidir. Ancak anlatıcıdan farklı olarak papaza göre, bu kötü kaderin belirleyicisi iradesine göre hareket eden insanlar değil; en üstün karar mekanizması olan Tanrı’dır.

Papazla tanıştıktan sonra anlatıcı, bu istilanın nedenleri bir nevi ‘kader tartışması’ çerçevesinde kendisiyle defalarca konuşur. Anlatıcı bu tartışmalarda genel olarak Marslıların işgalinin daha çok insanların fiillerinin bir sonucu olduğunu savunur. Hatta papaza;

“Daha önce depremlerin ve sellerin, savaşların ve yanardağların insanlara yaptıklarını düşün! Tanrı’nın Weybridge’i her şeyden muaf tuttuğunu mu sanıyordun? O bir sigortacı değil ki,”²⁶⁶

diyerek, ne bu istilayı ne de diğer doğal afetleri Tanrı’nın ödül/ceza mekanizmasına bağlar. Papaza göreyse Tanrı bu istilayla insanlara bir mesaj, bir uyarı gönderiyorken; anlatıcı bu durumu hiçbir zaman yalnızca Tanrı üzerinden cevaplamaz. Tüm yorumlamaları ne salt akıla ne de körü körüne inanca bağlayan anlatıcı, herşeyi ilahi adalet ve dengeye bağlayan papazı da çoğu kez tartışmalarda alt eder. Hatta anlatıcı bunu öyle güzel başarır ki, ileriki bölümlerde papaz anlatıcının her sorusuna ‘Tanrı’ saptamasından bir cevap bulamayacağını anlayınca neredeyse ‘aklını’ yitirir.

Romanda rasyonalitenin bir diğer savunucusu olan yan karakter topçu erinin de bu istiladan kurtulmak için (*Topçu Erinin ‘Güçlünün Egemenliği’ne Bakışı ve Marslıların Doğal Seleksiyonu: Dünyaların Savaşı* altbaşlığında anlatıldığı gibi) ürettiği, kader anlayışını silip süpüren, yalnızca özgür irade odaklı projeleri vardır. Ve yine bu salt akılcı duruşa karşı duran papaz ancak “bencil bir ümitsizlik”²⁶⁷, “uyuşukluk ve mantıksızlık”²⁶⁸

²⁶⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.90-91.

²⁶⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.145.

örneği olur. Anlatıcının nazarında da “Bitip tükenmek bilmeyen istekleri”²⁶⁹ olan “... aptalca ve katı düşüncelere”²⁷⁰ sahip bu papaz, kendi medeniyetinin kurtuluşu için hiçbir fikir üretmeyen aptal biridir. Dolayısıyla “...ne Tanrı’yla ne de insanlarla, hatta bazen kendileriyle bile yüz yüze gelmekten korkan, yalancı marifetlerle dolu o zayıf yaratıklardan”²⁷¹ biri olan papaz, anlatıcının veya topçu erinin özgür irade ve akılcılık savunmasına karşı yalnızca körü körüne bağlandığı kadercilik anlayışıyla cevap vermeye çalışır ve her defasında başarısız olur.

Ayrıca ne aklın insanı aydınlatan tek gerçek olduğunu düşünen hatta “Kafesler dindarlarla, ilahilerle, mezmurlarla dolu olacaktır”²⁷² diyerek yeni medeniyet projesinde dindarların en kötü yerlerde mahkum edileceğini düşünen Rasyonelizm savunucusu topçu eri; ne de “Bunu hak ettik, Tanrım... Gazabın üzerimize olsun”²⁷³ diyerek kaderin önüne hiçbir şeyin geçemeyeceğini düşünen papaz; romanda medeniyetlerini kurtarabilecek birer figürdürler. Bu durum esasında Wells’in medeniyet projesinde sıkça altını çizdiği bir durumdur. Çünkü Wells’e göre yalnızca mutlak akıl veya yalnızca mutlak inanç kurtuluşun çözümü değildir. İki arasında bir bağlantı kurulmadıkça ne topçu eri ne de papaz hiç bir şekilde içinde buldukları felaketten kurtulurlar. Nitekim “...artık kaderimle yüzleşmeliyim. Yazıklar olsun bu günahkar kente! Yazık! ... Bu dünyanın İsrail’in borusundan başka seslere uyan sakinlerine...”²⁷⁴ diyerek kaderiyle yüzleşmesini tek kurtuluşu olarak gören papaz, bırakın medeniyeti kurtarmayı neredeyse kendini dahi kurtaramayarak tıpkı topçu eri gibi delirmenin eşiğine gelir. Bu ikisine alternatif olarak romanda hayatta kalan en önemli isim ise anlatıcıdır. Çünkü tam da akıl-inanç arasındaki bağlantıları kurabilme yetisinden dolayı anlatıcı hayatta kalması en muhtemel felaketzededir.

²⁶⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.146.

²⁶⁹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.167.

²⁷⁰ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.166.

²⁷¹ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.167.

²⁷² H.G. Wells, *a.g.e.*, s.198.

²⁷³ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.174.

²⁷⁴ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.175.

“Yaptığımız her şey –bütün o Pazar günü din dersler –Ne yaptık biz?... Her şey gitti –her şey yok edildi. Kilise!... Gitti! –Kaybolup gitti! Niye?”²⁷⁵ diye veryansın ederek dini sorgulayan papaza, “Korkudan aklını kaçırmışsın. Bir felaketle karşılaşınca çökerse dinin anlamı ne?”²⁷⁶ diyen anlatıcı papazın bir felaket anında dini hemen sorgulamasının yanlış olduğunu hatırlatarak bir nevi ona dini ‘öğretir’. Normalde özellikle bir felaket esnasında dine daha da sarılması beklenen papaz, aksine dini ritüellerin boşa gittiğini düşünür hale gelir. Yani bir anlamda papaz dini tam olarak özümseyememiştir. Papazın aksine anlatıcıysa “Biraz mantıksız gibi görünüyor ama düşüncem o ki, papazın zayıflığı ve deliliği beni uyandırıp güçlendirmiş ve akli başında bir adam olarak kalmama yardım etmişti”²⁷⁷ der ve üstelik din konusunda çoğunlukla papazdan daha sağlam cevaplar verir:

“İnsanlar bir şeyler yapmaları gerektiğine dair birtakım hisler duymaya başladıkları zamanlarda, zayıf insanlar ve bir sürü karışık şey düşünerek zayıf düşenler, her zaman için aşırı kibirli ve dindarca bir tür bir-şey-yapmaya-gerek-yok dini uydururlar ve Tanrı’nın isteklerine ve gazabına boyun eğler.”²⁷⁸

Romanın sonlarına doğru anlatıcı artık akıllıyla aptal arasındaki kader ve özgür iradeye dayalı uçurumun yanlışlığını vurgular hale gelir. Marslıların istila ettiği insanlık ne topçu eri gibilerin komplo teorileriyle ne de papaz gibilerin dualarıyla kurtulur. Darwin’in *güçlünün egemenliği* teorisi gibi mutlak bilimsel bir teoriye karşılık olarak da, farklı dünyaların savaşında her şeye rağmen hayatta kalan taraf; hem fiziksel ve biyolojik olarak güçlü olan hem de daha akıllı olan Marslılar değil, insanlardır. Çünkü başta akılcı bir tavır sergileyen anlatıcının gözlemine göre Marslılar,

²⁷⁵ H.G. Wells, *a.g.e.*, s. 89-90.

²⁷⁶ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.90.

²⁷⁷ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.174.

²⁷⁸ H.G. Wells, *a.g.e.*, s.198.

“...insanoğlunun bütün araçlarının hiçbir işe yaramadığı noktadan sonra, Tanrı'nın o yüce bilgeliğiyle, bu dünyaya göndermiş olduğu en aciz yaratıklar (mikroplar) tarafından,”²⁷⁹

öldürülürler. Yani tüm bu savaşlarda sonucu belirleyen yine dünyaya gönderdiği mikroplar vesilesiyle ‘Tanrı’ olur. İnsanlar arasındaki aptal-akıllı savaşındaysa yine ne topçu eri gibi mutlak akılcılar ne de papaz gibi mutlak dinciler hayatta kalırlar. Bu istilanın nedenini de sonucunu da doğru yorumlayabilen tek isim olan anlatıcı; Wells’in yeni medeniyet projesinde hem eğitimin nasıl bir akıl yürütmesi gerektiğini (rasyonel ve irrasyonel arasındaki bağlantıya önem vererek) hem de aklın nasıl eğitilmesi gerektiğini (başkalarının fikirleri üzerinden yeni argümanlar üreterek) göstermek için yarattığı bir karakterdir.

²⁷⁹ H.G. Wells, *a. g.e.*, s.214.

SONUÇ

Bu çalışmayla H. G. Wells'in medeniyeti zaman ve mekan şartlarına bağlı olarak üç farklı şekilde tanımladığı görülmüştür. Her ne kadar üç farklı medeniyet tanımı yapsa da Wells, gerek teorik yazılarında gerekse romanlarında medeniyeti tanımlarken perspektifini pek değiştirmez. Bu perspektif toplumculuk odaklı, ahlaki değerleri gözeten, bilim ve teknolojiyi üstte tutan ve eğitimi rehber edinen ilerlemeci bir perspektiftir. Medeniyeti kurtarmak için kaleme aldığı projesindeki dört unsuru önceki bilim kurgu romanlarında kurgulayan Wells, bu romanların her birinde bu dört unsurdan birini öne çıkarır. Bu unsurları işlerken özellikle baş karakterlere yüklediği duruşsa tıpkı medeniyeti kurtarma projesinde belirttiğine benzer, "propagandacı bir ekol"²⁸⁰ oluşturabilecek bir duruştur.

Zaman Makinesi, *Görünmez Adam* ve *Dünyaların Savaşı*'nin baş karakterleri olan Zaman Gezini, Griffin ve anlatıcı bu propagandacı ekolün üç ayrı kolu gibidirler: Zaman Gezini, toplumculuk vurgusu yapan bir amatör sosyolog; Griffin, bilimi herşeyin üstünde tutan bir araştırmacı; anlatıcı, hangi canlı türünün üstün geleceğine Tanrı'nın karar verdiğine tanık olan bir vatandaş...

Zaman Makinesi'nde propagandacı bir ekol örneği olarak sayılabilecek şekilde Wells, sınıfsal çatışmaları eleştirir. Öyle ki romanda insanların yıllardır süregelen sınıfsal çatışması, binlerce yıl sonrasında onları yalnızca Eloi ve Morlocklar şeklinde iki türe indirger. Ve artık bu iki tür ancak birbirini tüketen ve ahlaki tüm kısıtlamalardan uzaklaştıran yaratıklardır. Wells bu roman aracılığıyla zamanında fikir ayrılığına düştüğü Fabian Derneği'nin Sosyalizm anlayışına da bir cevap verir. Çünkü kendisine göre esas Sosyalizm sınıfsal çatışmaları çekinmeden eleştirebilmeli ve yok edebilmek için çabalamalıdır. Bu sebeple baş karakter Zaman Gezini, hem kendi döneminin insanlarını uyarmak hem de gidip

²⁸⁰ H.G. Wells, *The Salvaging of Civilisation: The Probable Future of Mankind*, s. 13.

gördüğü binlerce yıl sonrasının canlılarını uyandırmak amacıyla sürekli olarak bir nevi çabalar.

Görünmez Adam romanının baş karakteri olan Griffin, Zaman Gezgini kadar aktif bir uyarıcı olmasa da, yine de içinde bulunduğu topluma adapte olamayışıyla bir çeşit duruş sergiler. Onun propagandasında etrafındaki bir çok insanın düşündüğünün aksine, bilim her zaman ve her koşulda en önemli değerdir. Hatta bu uğurda gerekirse katil, hırsız, arsız olunabilir. Griffin gibi bir bilim hastasının varlığıyla Wells, o dönemin bilimdeki mutlak ilerlemeci propagandasına propaganda sayılabilecek bir tenkitle cevap vermiş olur. Griffin kendisini herkesten soyutlatacak bu bilimci propagandayla etrafındakileri aşağılamak ve kandırmakla uğraşırken, en sonunda tek yenilgi gören karakter kendisi olur. Dolayısıyla burada eksik olan medeniyeti kurtaracak dört unsurun dengeli işlememesi, bir unsurun diğerlerine fazlaca üstün gelmesidir. Böylece medeniyet mekanizması sekteye uğrar.

Zaman Makinesi'nde birlik ve beraberliği öne çıkaran Wells, *Görünmez Adam*'da Griffin'in toplumla hiçbir şekilde ilişki kurmadığını göstererek toplumsalcılık, birlik ve beraberlik ve bilim unsurlarının beraber işlememesi halinde ortaya çıkabilecekleri gösterir. Neredeyse üç romanda da insanlar beraber bir şeyler yapmaya zamanla uzak kalmışlardır. Ayrıca Wells 'I. Dünya Savaşı neden tarihteki diğer tüm savaşlardan daha yıkıcı sonuçlar doğurdu?' benzeri bir soruya projesinde cevap olarak o zamanın teknolojisi ve biliminin savaşa dahil edilmesini sunar. İki romanında da benzer şekilde bilim ve teknolojinin hayatlarına fazlaca müdahil olmasına izin veren Zaman Gezgini ve Griffin en sonunda yok olurken, *Dünyaların Savaşı* romanındaki anlatıcı neredeyse kimsenin hayatta kalmadığı Mars istilasını sonucu hayatta kalan tek sıradan vatandaş olur.

Medeniyet projesine öncülük yapacak kesimin elit insanlar olduğunu vurgulayan Wells, bu bağlamı daha önceki romanlarında bilim adamlarını öne çıkararak sunar. Ancak genel anlamda her ne olursa olsun medeniyeti

kurtaracak en temel güç üç romana da bakıldığında tüm insanlıkta olması gereken ‘umut’ kavramıdır. Çünkü Zaman Makinesi’nde zaman yolculuğu yapan gezgin ve arkadaşları, görünmezliği icat etmeye çalışırken kendini neredeyse yok etme seviyesine gelen Griffin ve çevresi, Marslılar’ın saldırısıyla alt üst olan tüm insanlık okuyucu hep şu dersi verir: Medeniyet, barındırdığı dört unsurun dengeli işlememesinden dolayı yıkılışa geçmiştir. Bu uyarıyla Wells, okuyucuyu medeniyetin yıkılışa üzerine düşündürür. Okuyucuyu felaket senaryoları üzerine düşündürürken, medeniyet için tam bir apokaliptik son yaratmaz. Böylelikle okuyucuyu umudun hep var olduğuna inanmaya meyledecektir. Ve bu uyarı sayesinde uyanan okuyucu, belki de artık medeniyetin dört unsurunun dengeli ve sistematik bir biçimde işlemesi için çaba gösterecektir.

Sonuç olarak bu çalışma, yalnızca zamanının ruhunu hem kurgu yoluyla hem de düşünce yazılarıyla anlatan Wells’in medeniyet üzerine ürettiklerini göstermekle kalmaz. Aynı zamanda bu çalışmanın ardından, ileride yapılabilecek bilim kurgu ve medeniyet çalışmalarına yeni bir perspektif eklenmiş olacaktır. İleriki medeniyet çalışmalarında da ‘medeniyetin kurtarılması’ literatürüne bilim kurgu üzerinden yeni cevaplar aramanın oldukça anlamlı ve verimli olabileceği gösterilmiştir. Ayrıca, yalnızca edebiyatın alt türü olan bilim kurgu değil; aynı zamanda birçok görsel sanat alt türleri de ‘medeniyet ve medeniyetin kurtarılması’ algısı üzerine yeni çalışmalar üretmek için verimli bir alan teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, Hasan, “Oswald Spengler’in Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı”,
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research) Volume: 3 Issue: 12 (2010).
- Aldiss, Brian Wilson, *Billion Year Spree: The True History of Science Fiction*
(Londra: Doubleday, 1973).
- Allawi, Ali A., *İslam Uygarlığının Buhranı*, çev: Zeynep Yelçe (Ankara: Efil
Yayınevi, 2009).
- Batchelor, John, *H.G. Wells* (New York: Cambridge University Press, 1985).
- Bates, H. E., *The Modern Short Story* (Londra: Michael Joseph, 1976).
- Beiderwell, Bruce, “The Grotesque in Wells’s *The Invisible Man*” *Extrapolation*, vol.
24, no. 4 (Kent State University Press, 1983).
- Bennabi, Malek, *Islam in History and Society* (Berita: Kuala Lumpur, 1987).
- Bennett, Arnold & Wells, H.G., *A Record of A Personal and a Literary Friendship*,
ed., Harris Wilson (Londra: Hart Davies, 1960).
- Bergonzi, Bernard, *The Early H.G. Wells* (Michigan University Press, 1961).
- Bradbury, Ray, “Brown Daily Herald” (24 Mart 1995).
- Brake, Mark, *Alien Life Imagined: Communicating the Science and Culture of
Astrobiology* (New York: Cambridge University Press, 2013).
- Braudel, Fernand, *A History of Civilization*, çev. Richard Mayne (New York:
Penguin, 1995).
- Broderick, Damien, *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction*
(London & New York: Routledge, 2005).

- Brooks, Wyck Van, *The World of H.G. Wells* (New York: Mitchell Kennerley, 1915).
- Caner, Firat, "Girne Amerikan Üniversitesi Journal of Social and Applied Science" 2(4), (2007).
- Cantor, Paul A., "The Invisible Man and the Invisible Hand: H.G. Wells's Critique of Capitalism" *The American Scholar*, vol. 68, no. 3 (1999).
- Christian, Tomuschat, *The United Nations at Age Fifty: A Legal Perspective* (Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1995).
- Clute, John & Nicholls, Peter, *The Encyclopedia of Science Fiction* (Londra: Orbit, 1993).
- Clute, John, *Science Fiction: The Illustrated Encyclopedia* (Londra: Dorling Kindersley, 1995).
- Cole, Margaret, "H. G. Wells and the Fabian Society". In Morris, A. J. Anthony. *Edwardian radicalism, 1900–1914: some aspects of British radicalism*. (Londra: Routledge, 1974).
- . *The Story of Fabian Socialism*, (Stanford University Press, 1961).
- Coren, Michael, *The Invisible Man: The life and Liberties of H.G. Wells* (Londra: Bloomsbury, 1993).
- Costa, Richard Hauer, *H.G. Wells: Revised Edition* (Boston: Twayne Publishers, 1985).
- Coupland, Philip, "H.G. Wells's 'Liberal Fascism'" *Journal of Contemporary History*, vol. 35, no. 4 (Sage Publications Ltd., 2000).
- Davis, Matthew & Clute, John, "Yakfests of the Empyrean" (Strange Horizons Magazine, 18 Eylül 2006).
- Durkheim, Emile & Mauss, Marcel, "Note on the Notion of Civilization", çev., Benjamin Nelson, (Social Research vol. 38, no. 4, 1971).

- Emre, Akif, *Din ve Tarih Karşısında Medeniyet*, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Yıl:16 Sayı: 186/187/188, (2012).
- Freud, Sigmund, *Moses and Monotheism*, çev., Katherine Jones (Londra: Hogarth Press and The Institute of Psychoanalysis, 1939).
- Galton, Francis, "Eugenics: Its Definition, Scope, and Aims" *The American Journal of Sociology* (Temmuz 1904).
- . *Inquiries Into Human Faculty and Its Development* (Londra: Macmillan and Co., 1883).
- Gardner, Martin, & Wells, H.G., *Anticipations*, (New York: Dover, Mineola,1999).
- Gencer, Bedri, *Medenileşmeden Küreselleşmeye Modernleşmenin Akıbeti*, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Yıl:16 Sayı: 186/187/188 (2012).
- Hammond, J.R., *H.G. Wells's The Time Machine: A Reference Guide* (Connecticut: Praeger, 2004).
- Harris, Janice H., "Wifely Silence and Speech in Three Marriage Novels by H.G. Wells" *Studies in the Novel*, vol. 26, no. 4 (University of North Texas, 1994).
- Hume, Kathryn, "Eat or be Eaten: H.G. Wells's Time Machine" *Philological Quarterly*, vol. 69, no. 2 (The University of Iowa, 1990).
- Huntington, John, "H.G. Wells: Problems of an Amorous Utopian" *English Literature in Transition*, vol. 30, no. 4., (1987).
- Huxley, T.H., *Evolution and Ethics* (Londra: Macmillan and Co., 1983).
- Kant, Immanuel, "Aydınlanma Nedir"(1784), çev., Nejat Bozkurt, Felsefe Yazıları (1983) .
- . *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch* (Mount Holyoke College, Retrieved 2008).

- Kemp, Peter, *H.G. Wells and the Culminating Ape; Biological Themes and Imaginative Obsessions* (Londra: The Macmillan Press, 1982).
- Kupinse, William, "Wasted Value: The Serial Logic of H.G. Wells's Tono-Bungay" *NOVEL: A Forum on Fiction*, vol. 33, no. 1 (1999).
- Lake, David J., "Wells's Time Traveller: An Unreliable Narrator?" *Extrapolation* 22, no. 2 (1981).
- Mackenzie, Jeanne & Mackenzie, Norman, *The Time Traveller: Life of H.G. Wells* (West Sussex: Littlehampton Book Services, 1973).
- Mah, Harold, *Enlightenment Phantasies: Cultural Identity in France and Germany, 1750-1914*. Cornell University. (2003).
- Manlove, Colin, "Charles Kingsley, H.G. Wells, and the Machine in Victorian Fiction" *From Nineteenth-Century Literature*, vol. 48, no. 2 (The University of California, 1993).
- McCarthy, Patrick A., "Heart of Darkness and the Early Novels of H.G. Wells: Evolution, Anarchy, Entropy" *Journal of Modern Literature*, vol. 13, no. 1 (Temple University, 1986).
- McConnell, Frank D., *The Science Fiction of H.G. Wells* (New York: Oxford University Press, 1981).
- Murray, Brian, *H.G. Wells* (New York: Continuum International Publishing Group, 1990).
- Osborn, Frederick, "Development of a Eugenic Philosophy", *American Sociological Review* 2 (3), Temmuz 1937).
- Pak, Namık Kemal, "Kuantum Teorisi Işığında Paralel Evrenler Tartışması", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı: 234, (2013).
- Parrinder, P., *Shadows of the Future: H.G. Wells, Science Fiction and Prophecy* (1995).

- . & Partington, John S., *The reception of H.G. Wells in Europe* (Londra: Bloomsbury Academic, 2013).
- . *H.G. Wells: The Critical Heritage* (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1972).
- . & Rolfe, Christopher, ed. *H.G. WELLS Underrevision: Proceedings of the International H.G. Wells Symposium 1986* (Susquehanna University Press, 1990).
- Parrington, John S., "The Time Machine: A Polemic on the Inevitability of Working-Class Liberation, and a Plea for a Socialist Solution to Late-Victorian Capitalist Exploitation." (1997).
- . *Building Cosmopolis: The Political Thought of H. G. Wells*, (Aldershot: Ashgate, 2003).
- Pearson, Karl, *The Grammar of Science* (Londra: Walter Scott, 1892).
- Pease, Edward R., *A History of the Fabian Society* (New York: E.P. Dutton & Co., 1916).
- Ridley, Matt, *Genome: The Autobiography of a Species in 23 Chapters* (New York: HarperCollins, 1999).
- Saarinen, Eero, *Shaping the Future* (Yale University Press, 2006).
- Scheick, William J., "The De-Forming In-Struction of Wells's The Wonderful Visit and The Sea Lady" *English Literature in Transition* (1987).
- Seed, David, ed., *A Companion to Science Fiction*, (Wiley: Blackwell, 2005).
- Sirabian, Robert, "The Conception of Science in Wells's The Invisible Man" *Papers on Language & Literature*, vol. 37, no. 4, (Southern Illinois University, 2001).
- Skirbekk, Gunnar & Gilje, Nils, *History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century* (Routledge, 2001).

- Smith, D. C., *H. G. Wells: Desperately Mortal: A Biography* (New Haven: Yale University Press, 1984).
- Spengler, Oswald, *Batının Çöküşü I*, çev: Giovanni Scognamillo (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978).
- . *İnsan ve Teknik*, çev: Kamil Turan , (Ankara: Töre-Devlet Yayınevi, 1973).
- . *The Decline Of The West, Vol. I-II, An Abridged Edition*, çev: C.Francis Atkinson (New York: Oxford University Press, 1991).
- Sussman, Herbert L., *Victorians and the Machine: The Literary Response to Technology* (Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1968).
- Suvin, Darko, *Victorian Science Fiction in the UK: The Discourses of Knowledge and Power* (Boston: G.K. Hall, 1983).
- The H.G Wells Anthology: *A Collection of 149 Novels, Novellas, Short Stories and Essays* (Bybliotech Fiction, 2013).
- Toynbee, Arnold J., *A Study of History: The Genesis of Civilizations* (Oxford University Press, 1934).
- Türkçe Sözlük (10. Baskı) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Wagar, W. W., “H.G. Wells and the Scientific Imagination” *The Virginia Quarterly Review*, vol. 65, no. 3 (The University of Virginia,1989).
- . *H. G. Wells and the World State* (New Haven: Yale University Press, 1961).
- Wells, H. G., *Zaman Makinesi*, çev. Volkan Gürses, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2000).
- . *Experiment in Autobiography: Discoveries and Conclusions of a Very Ordinary Brain (since 1866)* (Londra: Gollancz /Cresset Press, 1934).
- . *In the Fourth Year* (An Electronic Classics Series Publication, 1918).

- . *The Salvaging of Civilisation: A Probable Future of Mankind* (Londra: Cassell and Company, 1921).
- . H.G., *A Comprehensive Bibliography* (H.G. Wells Society, 1986).
- . H.G., *Anticipations of the Reactions of Mechanical and Scientific Progress Upon Human Life and Thought*, (Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1902).
- . *Conclusions of a Very Ordinary Brain (since 1866)* (New York: Macmillan, 1934).
- . *Dünyaların Savaşı*, çev., Ali Kaftan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2001).
- . *Socialism and The Family*, (Londra: A.C. Fifield, 1906).
- . *The Outline of History: Being a Plain History of Life and Mankind* (New York: Garden City, 1920).
- . *The Peace of the World* (Londra: Daily Chronicle, 1915).
- . *The War That Will End War* (New York: Duffield, 1914).
- . *Görünmez Adam*, çev., Ali Kaftan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013).
- West, Geoffrey, *H.G. Wells: A Sketch for a Portrait* (Londra: Folcroft Library Editions, 1930).
- Wilkinson, David, "The Power Configuration Sequence of the Central World System, 1500–700 BCE," *Journal of World Systems Research*, X, (2004).
- Wyhe, John, "Charles Darwin: gentleman naturalist: A biographical sketch". 2008.
- Yıldız, Mustafa, "İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (2010 Güz).